T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESKİ TÜRKÇE VE ORTA TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE SÖZ DİZİMİ

İbrahim Halil ARAR

ŞANLIURFA - 2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESKİ TÜRKÇE VE ORTA TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE SÖZ DİZİMİ

İbrahim Halil ARAR

Danışman

Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN

ŞANLIURFA – 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN danışmanlığında, İbrahim Halil ARAR' ın hazırladığı **"**Eski Türkçe ve Orta Türkçe Şiirlerinde Söz Dizimi**"** konulu bu çalışma 20/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

☐ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	: Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN	
Danışman (Varsa)	:	
Üye	: Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK	

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

(Ünvanı, Adı, Soyadı)
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: …….. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	185210011
Adı / Soyadı	İbrahim Halil ARAR
Anabilim Dalı/Programı	Türk Dili ve Edebiyatı / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Eski Türkçe ve Orta Türkçe Şiirlerinde Söz Dizimi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Tezli Yüksek Lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin, 19/05/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 25'tir. Ayrıca Tezli Yüksek Lisans çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/05/2022

İbrahim Halil ARAR

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 20/05/2022

Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN

ÖZET

ESKİ TÜRKÇE VE ORTA TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE SÖZ DİZİMİ

ARAR, İbrahim Halil

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışman: Doç. Dr. Ahmet Turan DOĞAN

Haziran, 2022, 178 sayfa

İlk örneklerini yaklaşık on iki on üç asır önce tespit edebildiğimiz Türk şiiri bu zamana dek pek çok değişim ve gelişim göstermiştir. Gerek biçim gerekse içerik olarak her dönemde Türk şiiri olgunlaşmıştır. Aprın Çor Tigin'le başlayan Yusuf Has Hacib, Yunus Emre, Ali Şir Nevai, Nedim, Namık Kemal, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, M. Akif Ersoy, Yahya Kemal ve daha burada adını dile getirmediğimiz pek çok usta şairimizin kalemiyle devam eden Türkçe, zengin bir şiir dili olagelmiştir.

Türk dili ve tarihinin Uygurlardan itibaren her döneminde birbirinden kıymetli şiir eserleri kaleme alınmıştır. Çeşitli dönemlerde din, kültür, medeniyet gibi alanlardaki etkileşimlerle dilde, biçim ve içerikte değişimler gösteren Türk şiir varlığı, dil çalışmaları için vazgeçilmez edebi varlıklardır. Türk dilinin ince, zarif ve bazen aykırı tonlarını barındıran bu metinler ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Söz dizimi (cümle bilgisi, sentaks) ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde roman metinlerinin büyük çoğunluğu oluşturduğu görülecektir. Şiir varlıkları üzerine yapılan çalışmalar da tek bir şairi ya da dönemi kapsayacak şekilde sınırlı olarak yapılmıştır. Bu nedenden ötürü Türk dili ve edebiyatının iki ana dönemine, Eski ve Orta Türkçe, ait yirmi beş şiir metni söz dizimi açısından incelenmiştir. Manici çevreden 2, Burkancı (Budist) çevreden 2; Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi Dönemi'nden 4, Harezm Türkçesi Dönemi'nden 3, Tarihi Kıpçak Türkçesi Dönemi'nden 2, Çağatay Türkçesi Dönemi'nden 6, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nden 6 metin olmak üzere toplam 25 metin incelenmiştir. Metin merkezli olarak cümle ögeleri, cümle türleri ve kelime öbekleri çözümlenmiştir. Seçtiğimiz şairlerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını dile dökerken hangi kelime öbeklerini hangi cümle yapılarıyla tercih ettiklerini sayılarla ve tablolarla çalışmamıza aldık.

Anahtar Kelimeler: Orta Türkçe, Eski Türkçe, Söz Dizimi, Sentaks, Cümle Bilgisi, Cümle Tahlili

ABSTRACT

SYNTAX IN OLD TURKISH AND MIDDLE TURKISH POEMS

ARAR, İbrahim Halil

Master's Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Assoc. Prof. Ahmet Turan DOĞAN

June, 2022, 178 pages

The first examples of Turkish Poetry, which could be identified twelve or thirteen centuries ago, has undergone many changes and developments until now. It has matured in every stage of it's history, both in form and content. Turkish has always been a rich language for poetry with mastering the poet's pen such as Aprin Çor Tigin, Yusuf Has Hacib, Yunus Emre, Ali Şir Nevai, Nedim, Namık Kemal, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, M. Akif Ersoy, Yahya Kemal and many more others master poets whose names we have not mentioned here.

In every stage of Turkish language history, starting from the Uighurs, many precious poetry have been written. Turkish language is indispensable literary asset for language studies alongside the changes at his form and content with the interactions in fields such as religion, culture and civilization. Many studies have been conducted on these texts, which contain subtle, elegant and sometimes contradictory tones of the Turkish language. When the studies on syntax (sentence, syntax) are examined, it will be observed that the majority of Turkish literature are novels. Studies on poetry assets have also been limited to cover a single poet or period. For this reason, twenty-five poem texts belonging to the two main periods of Turkish language and literature, Old and Middle Turkish, were analyzed in terms of syntax. 2 from the Manichean Period, 2 from the Burkanian (Buddhist) Period, 4 from the Karakhanid (Hakaniye) Turkish Period, 3 from the Khwarezm Turkish Period, 2 from the Historical Kipchak Turkish Period, 6 from the Chagatai Turkish Period and 6 from the Old Anatolian Turkish Period a total of 25 texts were examined. Sentence elements, sentence types and phrases were analyzed based on the text. We included which phrases and sentence structures the poets use while

expressing their worlds of emotion, thought and imagination, using numbers and tables.

Keywords: Middle Turkish, Old Turkish, Syntax, Sentence Knowledge, Sentence Analysis

ESKİ TÜRKÇE VE ORTA TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE SÖZ DİZİMİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR XII

ÖZEL İŞARETLER XIV

EK LİSTESİ XVI

METİN LİSTESİ XVII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ

1.1. TARİHİ UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİ 4

1.1.1. Manici Çevreye Ait Nazım 4

1.1.1.1. İlahi-Parlak, Güçlü, Bilge Tanrı (1. METİN) 5

1.1.1.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 6

1.1.1.2. Methiye-Adrınçur Tigin (2. METİN) 10

1.1.1.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 11

1.1.2. Budist (Burkancı) Çevreye Ait Nazım 14

1.1.2.1. Anı Teg Orunlarta (3. METİN) 15

1.1.2.1.1. Ayrıntılı Cümle Çözümlemesi 18

1.1.2.2. İnanç-Pratyaya Şiri (4. METİN) 23

1.1.2.2.1. Ayrıntılı Cümle Çözümlemesi 25

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ

2.1. KARAHANLI (HAKANİYE) TÜRKÇESİ DÖNEMİ 32

2.1.1. Metin, Kutadgu Bilig'den (5. METİN) 33

2.1.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 34

2.1.2. Divanu Lügati't Türk'ten (6. METİN) 40

2.1.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 41

2.1.3. Atabetü'l-Hakayık'tan (7. METİN) 48

2.1.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 49

2.1.4. Divan-ı Hikmet'ten (8. METİN) 58

2.1.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 59

2.2. HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ 67

2.2.1. Muinü'l-Mürit'ten (9. METİN) 68

2.2.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 69

2.2.2. Husrev ü Şirin'den (10. METİN) 77

2.2.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 78

2.2.3. Muhabbetnâme'den (11. METİN) 82

2.2.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 82

2.3. TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ 86

2.3.1. Berke Fakih'ten (12. METİN) 87

2.3.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 88

2.3.2. Kitâb Gülistan Bi't-Türkî'den (13. METİN) 92

2.3.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 93

2.4. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ 97

2.4.1. Sekkâkî'den (14. METİN) 98
2.4.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 98
2.4.2. Atâ'î'den (15. METİN) 102
2.4.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 102
2.4.3. Lutfî'den (16. METİN) 105
2.4.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 105
2.4.4. ʿUbeydî'den (17. METİN) 108
2.4.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 109
2.4.5. Bâbur'dan (18. METİN) 111
2.4.5.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 111
2.4.6. Nevâyî'den (19. METİN) 114
2.4.6.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 114
2.5. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ 117
2.5.1. Yunus Emre'den (20. METİN) 119
2.5.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 120
2.5.2. Rebâbnâme'den (21. METİN) 125
2.5.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 125
2.5.3. Süheyl ü Nev-Bahâr'dan (22. METİN) 130
2.5.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 131
2.5.4. Kadı Burhaneddin'den (23. METİN) 135
2.5.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 136
2.5.5. Harnâme'den (24. METİN) 139
2.5.5.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 139
2.5.6. Vesiletü'n-Necât'tan (25. METİN) 144
2.5.6.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi 144

SONUÇ 149

KAYNAKÇA 177

EK

KISALTMALAR

AÖ: Ayrılma Öbeği

AT: Açıklama Tümleci

BEÖ: Bağlama Edatı Öbeği

BFÖ: Bağ-fiil Öbeği

B'liİT: Belirtili İsim Tamlaması

BÖ: Belirtme Öbeği

B'sizİT: Belirtisiz İsim Tamlaması

BT: Bağlama Tümleci

ÇEÖ: Çekim Edatı Öbeği

ÇTD: Çağatay Türkçesi Dönemi

DT: Dolaylı Tümleç

EATD : Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

EİT: Eksiz İsim Tamlaması

FİT: Farsça İsim Tamlaması

FÖ: Fiil Öbeği

FST: Farsça Sıfat Tamlaması

HTD: Harezm Türkçesi Dönemi

İC: İç Cümle

İDÖ: İki Durumlu Öbek

İFÖ: İsim-fiil Öbeği

İyÖ: İyelik Öbeği

KTD: Karahanlı Türkçesi Dönemi

lIEÖ: -lI Ekli Öbek (Sıfat Yapım Ekli Öbek)

N: Nesne

Ö: Özne

Ö.: Öbek / Öbeği

PEÖ: Pekiştirme Edatı Öbeği

PT: Pekiştirme Tümleci

SF: Sıfat-fiil

SFÖ: Sıfat-fiil Öbeği

SÖ: Sayı Öbeği

ST: Sıfat Tamlaması

ŞFÖ: Şart-fiil Öbeği

TkÖ: Tekrar Öbeği

TKTD : Tarihi Kıpçak Türkçesi Dönemi

TÖ: Temel Öge

ÜE: Ünlem Edatı Öbeği

ÜT: Ünlem Tümleci

Y: Yüklem

YC: Yan Cümle

YnÖ: Yineleme Öbeği

YÖ: Yardımcı Öge

YöÖ: Yönelme Öbeği

ZF: Zarf-fiil

ZFÖ: Zarf-fiil Öbeği

ZİT: Zincirleme İsim Tamlaması

ZÖ: Zarf Öbeği

ZT: Zarf Tümleci

ÖZEL İŞARETLER

/ : Kelime öbeğini oluşturan iki unsuru birbirinden ayıran işaret

[ ] : Metinde olmayan ancak kelime öbeği çözümlemesinde eklenmesi gereken unsurların işareti

> : Devrik cümlenin kurallı cümleye aktarılmış hâlini gösteren işaret

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Eski Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri 150
Tablo 2: Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri 151
Tablo 3: Eski Türkçe Şiir Metinlerindeki Cümle Türlerinin Sayısal Verileri 152
Tablo 4: Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Cümle Türlerinin Sayısal Verileri 153
Tablo 5: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri 164
Tablo 6: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Yüzdelik Oran Verileri 165
Tablo 7: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerinde Tercih Edilen Cümle Türleri Verileri 171
Tablo 8: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerinde Tercih Edilen Cümle Türlerinin Yüzdelik Oran Verileri 172
Tablo 9: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Oluşumlarına Göre Yan Cümle Verileri 173
Tablo 10: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Yan Cümlelerin Yüzdelik Oran Verileri 174

EK LİSTESİ

Ek 1: Turnitin Raporu ek s. 1

METİN LİSTESİ

1. METİN İLAHİ-PARLAK, GÜÇLÜ, BİLGE TANRI

2. METİN METHİYE-ADRINÇUR TİGİN

3. METİN ANI TEG ORUNLARTA

4. METİN İNANÇ-PRATYAYA ŞİRİ

5. METİN KUTADGU BİLİG'DEN-İLİG CEVABI ĤACİBḴA

6.METİN DİVANU LÜGATİ'T TÜRK'TEN

7.METİN ATABETÜ'L-HAKAYIK'TAN

8. METİN DİVANI-I HİKMET'TEN

9. METİN MUİNÜ'L-MÜRİT'TEN

10. METİN HÜSREV Ü ŞİRİN'DEN

11. METİN MUHABBETNAME'DEN

12. METİN BERKE FAKİH'TEN

13. METİN KİTAB GÜLİSTAN BİT-TÜRKÎ'DEN

14. METİN SEKKÂKÎ'DEN

15. METİN ATÂÎ'DEN

16. METİN LUTFÎ'DEN

17. METİN ʿUBEYDÎ'DEN

18. METİN BÂBUR'DAN

19. METİN NEVÂYÎ'DEN

20. METİN YUNUS EMRE'DEN

21. METİN REBÂBNÂME'DEN

22. METİN SÜHEYL Ü NEV-BAHÂR'DAN

23. METİN KADI BURHANEDDİN'DEN

24. METİN HARNÂME'DEN

25. METİN VESÎLETÜ'N-NECÂT'TAN

GİRİŞ

Türk şiirinin adı bilinen ilk şairi ya da başka bir ifadeyle bilinen ilk Türkçe şiirlerin sahibi Aprın Çor Tigin'in yazmış olduğu şiirlerden başlayarak günümüz Türk şiirine kadar incelenirse Türk şiirinin pek çok merhaleden geçtiği görülür. Manihaizm, Budizm, İslamiyet gibi dinlerin etkisi, başta söz varlığı olmak üzere ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi gibi alanlarda Türk dilini ve şiirini etkileyen öğelerin başında gösterilebilir. Tanzimat'la birlikte ise Batı etkisi, özellikle de Fransız şairlerin etkisi, Türk şiirini, edebiyatını etkisi altına almıştır. Bu etki kendisini hem biçim hem de içerik olarak göstermiştir.

Şiirin şekilsel unsurlarından ölçü, mısra yapısı, nazım birimi, nazım biçimi gibi unsurlar değişim ve çeşitlilikler göstermiştir. Yeni bir dinin kabulü; sosyal, siyasal ve kültürel olaylar ise şiir metinlerinin biçiminin yanında içeriğini de etkilemiştir. Sözgelimi Türkler arasında İslamiyet dininin kabulüyle Geçiş Dönemi dediğimiz Karahanlı (Hakaniye) Dönemi'ndeki eserlerin içeriğinde bu yeni dinin ve mensup toplumunun esas ve usulleri, ilkeleri, kaideleri doğrudan ya da dolaylı olarak kendisini gösterir. Tüm bu etkileşim, değişim ve çeşitlenmeler Türk şiir geleneğinin incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada da Türkçenin iki ana dönemi olan Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde yazılmış metinlerden hareketle bir söz dizimi çalışması yapılmıştır. Bu vesileyle şairlerin duygu, düşünce ve hayallerini kaleme dökerken hangi *kelime öbeklerini* hangi oranda tercih ettikleri, Türkçenin *öge dizilişi* kuralındaki gibi yüklemin sonda bulunup bulunmama durumu ve *cümle türleri* tercihleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu da söz dizimi ölçütleri açısından Türkçe şiir diliyle ilgili bilgi verecek, bu alanda çalışacaklara bazı fikirler verecektir.

Söz dizimi (*cümle bilgisi*, *sentaks*) teriminin birkaç farklı tanımı aşağıda verilmiştir:

Bir cümleyi oluşturan kelime türlerinin arasındaki ilişkileri inceleyen ve sınıflamalar yapan dil bilgisi kolu, cümle bilgisi, tümce bilgisi, nahiv, sentaks (TDK Güncel Türkçe Sözlük).

Bir dilde, kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirileriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı (Korkmaz, 1992, s. 33).

Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için dil bilgisi kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirileriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen dil bilgisi dalına cümle bilgisi (söz dizimi) denir (Vural ve Böler, 2011, s. 49).

Eski dilde nahiv ve İngilizcede syntax diye adlandırılan sözdizimi, bir kelimenin veya bir kelime öbeğinin bir diğer kelime veya kelime öbeğiyle birleşme durumlarını inceleyen bilim dalıdır (Delice, 2018, s. 13).

Yukarıdaki tanımlara bütünsel yaklaşıldığında *söz dizimi/cümle bilgisi/sentaks* şu konuları inceler:

I. Cümle Ögeleri
II. Cümle Türleri
III. Kelime Öbekleri

Kelime öbeklerini yüklemsiz söz dizimleri; cümle ögeleri ve türlerini ise yüklemli söz dizimleri olarak adlandırmak isabetli olacaktır (Delice, 2018: s. 13).

Çalışmada ilk Türkçe şiirlerden itibaren Türk dilinin çeşitli dönemlerine ait örnek şiir metinleri, metin merkezli olarak yukarıdaki üç ana başlığa göre incelenmiştir. Sonuç bölümünde tablo halinde bazı sayısal verilere ulaşılmış ve bu veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. İki bölümden oluşan çalışmada aşağıdaki dönemlerden metin seçimi yapılmıştır:

I. ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ
    A. Tarihi Uygur Türkçesi Dönemi
        a. Manici çevreye ait nazım
        b. Burkancı (Budist) çevreye ait nazım

II. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ

a. Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi Dönemi
b. Harezm Türkçesi Dönemi
c. Tarihi Kıpçak Türkçesi Dönemi
d. Çağatay Türkçesi Dönemi
e. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Metin seçimi yapılırken Türk şiirindeki biçim ve içerik çeşitliliğine; söz dizimsel çeşitliliğe dikkat edilmeye çalışılmıştır.

- *Ölçülere (vezinlere) göre*: Türk şiirini oluşturan hece, aruz ve Tarihi Uygur Türkçesi Dönemi'ndeki mısraları farklı hece sayılarından oluşan ölçülerde,

- *Nazım birimlerine göre*: Beyit, bent, dörtlük, üçlük çeşitliliğine,

- *Nazım biçimlerine göre*: Seçilen dönemlerde kullanılan serbest biçim, mesnevi, rubai, tuyuğ, gazel gibi nazım biçimlerinin çeşitliliğine,

- *İçeriklerine göre*: Din, doğa, öğüt, aşk, gurbet, övgü, hüzün, dilek gibi çeşitli konulardan oluşmasına,

- *Söz dizimsel çeşitliliğe göre*: Farklı ve zengin kelime öbekleri, dizimsel ögeler, cümle türlerinden oluşmasına,

- *Coğrafi çeşitliliğe*: Türk şairlerin aynı zaman diliminde farklı coğrafyalarda kullandıkları Türk şiir dilinin çeşitliliğine dikkat edilmek suretiyle

Manici çevreden 2, Burkancı (Budist) çevreden 2; Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi Dönemi'nden 4, Harezm Türkçesi Dönemi'nden 3, Tarihi Kıpçak Türkçesi Dönemi'nden 2, Çağatay Türkçesi Dönemi'nden 6, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nden 6 metin olmak üzere toplam 25 metin incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ

1.1. TARİHİ UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Uygurlar dönemi, Türklerin pek çok yönden ilklerle tanıştığı dönemdir. Gerek sosyal gerek kültürel gerekse de edebi hayatta pek çok farklılık göze çarpar. Yerleşik hayata geçilmesinden sonra Manihaizm ve Budizm dinlerinin benimsenmesi, bu dinlere ait kaidelerin hayatın her alanına sirayet etmesine neden olur. Bu etkileşimden edebi hayat da payını alır. Tespit edilen metinler daha çok yukarıda bahsedilen dinlerle ilgili manastır kuralları, öğretileri, fal kitabı, tövbe dualarını içeren didaktik mahiyette eserlerdir (bkz. Mesela Vinayalar, Sudurlar, Çatikler, Abidarmalar). Bu eserlerin çoğu Çinceden çevrilmiştir.

Bu dönemde şiir için *ḳoşuġ, -ḳojaŋ, ḳoşma, taḳşut, taḳmaḳ, ır=/yır, küg, şlok, padak, kavi, baş- / başik* gibi kavramlar kullanılmıştır (Arat, 1991, s. XI-XIX). Yine bu dönemde *Aprınçur Tigin, Kül Tarḳan, Sıŋku Seli Tutuŋ, Ki-ki, Pratyaya-şiri, Asıg Tutuŋ, Çısuya Tutuŋ, Ḳalım Keyşi, Çuçu* adı bilinen ilk Türk şairlerimizdir (Arat, 1991, s. XX-XXII).

Bu dönemde yazılmış şiirlerde biçim olarak belirli ve sabit bir nazım düzeninden bahsedilemez. Ancak ahengi sağlama yönünden ses, sözcük, sözcük öbeği ve cümle tekrarı, aliterasyon (mısra başı), düzensiz de olsa kafiye, redif, hece ölçüsü gibi yöntemlerin başarılı bir şekilde kullanıldığı görülecektir. Metinler içerik olarak ise din, doğa, aşk, övgü, yakarış gibi zengin bir yelpazeye sahiptir.

Uygur dönemi şiirini iki alt başlıkta inceleyeceğiz:

1. Manici Çevreye Ait Nazım
2. Burkancı (Budist) Çevreye Ait Nazım

1.1.1. Manici Çevreye Ait Nazım

Bu devirden günümüze 7 adet şiir metni ulaşmıştır. Bu metinlerde bütünsel bir nazım düzeni yoktur. Ahenk ses ve söz tekrarlarıyla, mısra başı ses tekrarıyla sağlanmıştır. Genellikle dini mahiyette yazılan eserlerde musiki ögesi ön plana çıkar.

Ses, sözcük ve hatta dize tekraryla davul eşliğinde ayin müziğini andıran şiir metinleri de dönemin şiirlerinin bir diğer özelliğidir. Nazım birimi ve ölçü özellikleri yönüyle bir bütünlükten söz edilemez ancak üçlük ve dörtlükler bir yere kadar kendini gösterir (Arat, 1991, s. 3-4).

Bu dönemden Mani dinine ait bir dua, yakarış özelliği gösteren *İlahi* ve yine övgü, yüceltme özellikleri gösteren *Methiye* metinleri tahlil edilmiştir.

1.1.1.1. İlahi-Parlak, Güçlü, Bilge Tanrı (1. METİN)

METİN
teŋri yaruķ küçlüg bilgeke yalvarar biz
ötünür biz kün ay teŋrike
yaşın teŋri nom ķutı
mar mani firiştilarķa

ķut ķolur biz teŋrime
etüzümüzni küzediŋ
üzütümüzni boşuŋ
ķıv ķolur biz yaruķ teŋrilerke
adasızın turalım
ögrünçligin erelim (Arat, 1991, s. 12)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız,
güneş ve ay tanrılara rica ederiz,
şimşek tanrı, töre saadeti
Mar Mani ve peygamberlere.

Saadet niyaz ederiz, ey tanrım!
vücudumuzu koruyun,
ruhumuzu boş, serbest bırakın!

Saadet niyaz ederiz nurlu tanrılardan,
tehlikelerden uzak duralım,
sevinç içinde olalım! (Arat, 1991, s.13)

1.1.1.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. teŋri yaruķ küçlüg bilgeke yalvarar biz
2. kün ay teŋrike yaşın teŋri nom ķutı mar mani firiştilarķa ötünür biz
3. ķut ķolur biz teŋrime
4. etüzümüzni küzediŋ
5. üzütümüzni boşuŋ
6. ķıv ķolur biz yaruķ teŋrilerke
7. adasızın turalım
8. ögrünçligin erelim

ÇÖZÜMLEME

1. **teŋri yaruķ küçlüg bilgeke yalvarar biz**

- teŋri (ÜT) yaruķ küçlüg bilgeke (DT) yalvarar biz (Y)

  teŋri: isim, ÜT

  yaruķ küçlüg bilgeke: isim, DT

  yalvarar biz: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

yaruḳ, küçlüg (YÖ) / **bilgeke** (TÖ): ST

yaruḳ (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **küçlüg** (TÖ): BEÖ

2. **kün ay teŋrike yaşın teŋri nom ḳutı mar mani firiştilarḳa ötünür biz**

- > kün ay teŋrike yaşın teŋri nom ḳutı mar mani firiştilarḳa ötünür biz.
  DT Y

kün ay teŋrike yaşın teŋri nom ḳutı mar mani firiştilarḳa: isim, DT

ötünür biz: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

kün ay (YÖ) / **teŋrike** (TÖ): EİT

kün (TÖ) / **ay** (TÖ): TkÖ

yaşın (YÖ) / **teŋri** (TÖ): EİT

nom (YÖ) / **ḳutı** (TÖ): B'sizİT

Mar Mani (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **firiştilarḳa** (TÖ): BEÖ

3. **ḳut ḳolur biz teŋrime**

- teŋrime ḳut kolur biz
  ÜT Y

teŋrime: isim, ÜT

ḳut kolur biz: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ķut (TÖ) / *ķol-* (YÖ): FÖ

4. etüzümüzni küzediŋ

- etüzümüzni küzediŋ
  N Y

etüzümüzni: isim, N

küzediŋ: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*biziŋ* (YÖ)] / **etüzümüzni** (TÖ): B'liİT

5. üzütümüzni boşuŋ

- üzütümüzni boşuŋ
  N Y

üzütümüzni: isim, N

boşuŋ: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*bizin* (YÖ)] / **üzütümüzni** (TÖ): B’liİT

6. ḳıv ḳolur biz yaruḳ teŋrilerke

- > yaruḳ teŋrilerke ḳıv ḳolur biz.
  DT Y

yaruḳ teŋrilerke: isim, DT

ḳıv ḳolur biz: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ḳıv (TÖ) / *ḳol-* (YÖ): FÖ
yaruḳ (YÖ) / **teŋrilerke** (TÖ): ST

7. adasızın turalım

- adasızın turalım
  Y

adasızın turalım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

adasızın (TÖ) / *tur-* (YÖ): FÖ

8. ögrünçligin erelim

- ögrünçligin erelim
  ⟷
  Y

ögrünçligin erelim: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

örünçlügün (TÖ) / *er-* (YÖ): FÖ

1.1.1.2. Methiye-Adrınçur Tigin (2. METİN)

METİN

biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür

biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür

rednide yig meniŋ edgü teŋrim alpım bekrekim

rednide yig meniŋ teŋrim alpım bekrekim

bilegüsüz yiti vajır tiyür
bilegüsüz yiti vajır tiyür
vajırda ötvi biligligim tüzünüm yaruḳum
vajırda ötvi biligligim bilgem yaŋam

kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem
kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem
körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm
körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum (Arat, 1991, s. 16)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler,
bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler;
cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim,
cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim,

Elmas için bilenmeden keskin derler,
elmas için bilenmeden keskin derler;
elmastan daha keskin benim bilgilim, asilim, ışığım,
elmastan daha keskin benim bilgilim, bilgem, film

Benim, güneş tanrı ışığı gibi göğüslüm, bilgem,
benim, güneş tanrı ışığı gibi göğüslüm, bilgem;
güzel, asil tanrım, şöhretlim, koruyucum,
güzel, asil tanrım, Burkanım, bulunmazım. (Arat, 1991, s. 17)

1.1.1.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür rednide yig meniŋ edgü teŋrim alpım bekrekim rednide yig meniŋ teŋrim alpım bekrekim
2. bilegüsüz yiti vajır tiyür bilegüsüz yiti vajır tiyür vajırda ötvi biligligim tüzünüm yaruḳum vajırda ötvi biligligim bilgem yaŋam kün teŋri yaruḳın teg

köküzlügüm bilgem kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum

ÇÖZÜMLEME

1. biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür biziŋ teŋrimiz edgüsi redni tiyür rednide yig meniŋ edgü teŋrim alpım bekrekim rednide yig meniŋ teŋrim alpım bekrekim

- > rednide yig meniŋ edgü teŋrim alpım bekrekim, rednide yig meniŋ teŋrim alpım bekrekim, biziŋ teŋrimiz edgüsi rendi tiyür.

  ÜT N Y

  rednide yig meniŋ edgü teŋrim alpım bekrekim, rednide yig meniŋ teŋrim alpım bekrekim: ünlem, ÜT

  biziŋ teŋrimiz edgüsi rendi: isim, N

  tiyür: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **İç içe Birleşik**

  biziŋ teŋrimiz (YÖ) / **edgüsi** (TÖ): B'liİT

  biziŋ (YÖ) / **teŋrimiz** (TÖ): B'liİT

  biziŋ teŋrimiz edgüsi rendi tiyür (TÖ) … **biziŋ teŋrimiz edgüsi rendi tiyür** (TÖ): YnÖ

  rednide yig meniŋ (YÖ) / **edgü teŋrim alpım bekrekim** (TÖ): ZİT

  rednide yig meniŋ edgü (YÖ) / **teŋrim** (TÖ): ST

  rednide yig (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

rendi (YÖ) / **-de yig** (TÖ): AÖ

teŋrim, alpım (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **bekrekim** (TÖ): BEÖ

rednide yig (TÖ) … **rednide yig** (TÖ): YnÖ

teŋrim, alpım, bekrekim (TÖ) … **teŋrim, alpım, bekrekim** (TÖ): YnÖ

2. bilegüsüz yiti vajır tiyür bilegüsüz yiti vajır tiyür vajırda ötvi biligligim tüzünüm yaruḳum vajırda ötvi biligligim bilgem yaŋam kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum

- > kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem, kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem, körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm, körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum, vajırda ötvi biligligim tüzünüm yaruḳum, vajırda ötvi biligligim bilgem yaŋam, bilegüsüz yiti vajır tiyür.

ÜT N Y

kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem, kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem, körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm, körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum, vajırda ötvi biligligim tüzünüm yaruḳum, vajırda ötvi biligligim bilgem yaŋam: ünlem, ÜT

bilegüsüz yiti vajır: isim, N

tiyür: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **İç içe Birleşik**

bilegüsüz (YÖ) / **yiti** (TÖ): ST

bilegüsüz yiti (TÖ) … **bilegüsüz yiti** (TÖ): YnÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **vajırda ötvi biligligim, tüzünüm, yaruḳum** (TÖ): ZİT

bilgligim, tüzünüm (TÖ) [*taḳı* (YÖ] **yaruḳum** (TÖ): BEÖ

vajır (YÖ) / **-da ötvi** (TÖ): AÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **vajırda ötvi biligligim, bilgem, yaŋam** (TÖ): ZİT

biligligim, bilgem (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **yaŋam** (TÖ): BEÖ

vajırda ötvi biligligim (TÖ) … **vajırda ötvi biligligim** (TÖ): YnÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm, bilgem** (TÖ): ZİT

kün teŋri yaruḳın (TÖ) / *teg* (YÖ): ÇEÖ

kün (YÖ) / **teŋri** (TÖ): EİT

köküzlügüm (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **bilgem** (TÖ): BEÖ

kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem (TÖ) … **kün teŋri yaruḳın teg köküzlügüm bilgem** (TÖ): YnÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **körtle tüzün teŋrim külügüm küzünçüm** (TÖ): ZİT

körtle tüzün (YÖ) / **teŋrim** (TÖ): ST

körtle (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **tüzün** (TÖ): BEÖ

külügüm (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **küzünçüm** (TÖ): BEÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **körtle tüzün teŋrim burḳanım bulunçsuzum** (TÖ): ZİT

burḳanım (TÖ) [*taḳı* (YÖ] **bulunçsuzum** (TÖ): BEÖ

körtle tüzün teŋrim (TÖ) … **körtle tüzün teŋrim** (TÖ): YnÖ

1.1.2. Budist (Burkancı) Çevreye Ait Nazım

Burkan şiirinde şiir terimini karşılamak üzere Türkçe *koşug* ve *takşut*; Sanskritçe *şlok* ve *padak* terimleri kullanılır. *Ir* ifadesi genel olarak "şarkı" anlamına gelmektedir (Arat, 1965, s. 11-20).

Çoğunluğunu dinî ve pek çoğu özgün, bir kısmı ise çeviri olan Burkancı şiirin nazım birimi genelde dörtlüktür. Bazen sekizli nazım birimlerinden oluşan şiirler de

görülür. Burkancı şiirde de en önemli ahenk unsuru, Mani şiirinde olduğu gibi mısra başı kafiyesidir. Mısra sonu ahenk unsurları, Burkancı şiirde daha ileri bir derecededir. "Gramer aliterasyonu" da denilen eklerle yapılan redif, bu şiirde çok sık görülür. Burkancı şiirde yer yer mısra sonu kafiyesine de rastlanmaktadır (Ercilasun, 2014, s. 238).

Reşit Rahmeti Arat'ın topladığı yirmi beş şiirin toplam dize sayısı 1400'ü bulmaktadır. Arat'tan sonra çeşitli araştırmacılar tarafından yayımlanan 15 manzume ile Zieme tarafından yayımlanan 60 parça da eklenirse Budist Uygurlardan kalma manzum eserlerin ve manzume parçalarının büyük bir sayıya ulaştığı anlaşılır (Tekin, 1986, s. 18-19).

Burkancı Uygurlardan kalma şiirlerin büyük kısmı dinî niteliktedir. Özellikle dua tarzı şiirlerin varlığı göze çarpmaktadır.

Bu dönemden çarpıcı tabiat tasvirleriyle ön plana çıkan *Anı Teg Orunlarta* ve Buddha'ya bir tür yalvarış, niyaz özellikleri gösteren *İnanç* adlı metinler tahlil edilmiştir.

1.1.2.1. Anı Teg Orunlarta (3. METİN)

METİN

aḍḳaşu turur ḳat ḳat taġta
amıl aġlaḳ aranyaḍanta.
artuç söğüt altınınta
aḳar suvluḳta.
amrançıġın uçdaçı ḳuşḳıyalar
tirinlik ḳuvraġlıḳta.
aḍḳaġsızın meŋi tegingülük ol
anı teg orunlarta.

iç teriŋ ḳat bük taġta
irteki söki aranyadanta.
idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluġ erip
idi tikisizte.

imirt çoġurt söġüt arasınta
inçkekie suv ḳıdığında.
ilinmeksizin dyan olurġuluġ ol
anı teg orunlarta.

seŋir buluŋ teriŋ taġta
seviglig aranyadanta.
sermelip aḳar suvluġ erip
sep sem aġlaḳta.
sekiz türlüg yiiller öze tepremeṭin
serilip anta.
sere yalŋuzın nom meŋisin tegingülüg ol
anı teg orunlarta.

kökerip turur körklüg taġta
köŋül yaraşı aġlaḳ orunta.
köp yigi telim sögütlüg erip
köpirip turur kölmen suvluḳta.
köz başlap ḳaçığların yığınıp
közünmiş bililmişçe [orun]larta.
küsençigsizin meŋi tegingülüg ol
anı teg orunlarta. (Arat, 1991, s. 66)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
ÖYLE YERLERDE
Birbirine bağlı duran kat kat dağlarda,
sakin ve tenha *aranyadana'*da,
ardıç [ve] söğüt altında,
akarsular boyunda;
sevinçle uçuşan kuşçukların

toplandıkları, bir araya geldikleri yerde,
hiçbir şeye bağlanmadan, huzura kavuşmalı
Öyle yerlerde!

İç içe, derin, kat kat, kıvrım kıvrım dağlarda
eski, kadim *aranyadan*'da
yüksek, yekpâre kayalıkların baskısı altında,
tam bir sessizlik içinde,
imirt, çoğurt sögüt [ağaçları] arasında,
incecik suların kıyısında,
hiçbir şeye ilinmeden, *dhyana*'ya dalmalı
Öyle yerlerde!

Derin dağların köşesinde, eteğinde,
sevimli *aranyadan*'da
süzülüp akan sular arasında,
ıpıssız bir tenhalıkta,
sekiz türlü yel ile kımıldanmadan,
orada sükun içinde,
sabırla, yalnızca töre huzurunu tatmalı
Öyle yerlerde!

Göğerip duran güzel dağlarda,
gönül hoşlandığı tenha yerlerde,
çok sık, sayısız söğütler içinde,
kaynayıp köpüren göller arasında,
gözle başlayıp bütün duyulardan sıyrılıp,
her şeyin göründüğü, bilindiği gibi olduğu yerde,
ebedi arzusuz, huzur tatmalı
Öyle yerlerde! (Arat, 1991, s. 67)

1.1.2.1.1. Ayrıntılı Cümle Çözümlemesi

1. aḍḳaşu turur ḳat ḳat taġta amıl aġlaḳ aranyaḍanta artuç söğüt altınınta aḳar suvluḳta amrançığın uçdaçı ḳuşḳıyalar tirinlik ḳuvraġlıḳta aḍḳaġsızın meŋi tegingülük ol anı teg orunlarta.
2. iç teriŋ ḳat bük taġta irteki söki aranyadanta idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluġ erip idi tikisizte imirt çoġurt söğüt arasınta inçkekie suv ḳıdığında ilinmeksizin dyan olurġuluġ ol anı teg orunlarta.
3. seŋir buluŋ teriŋ taġta seviglig aranyadanta sermelip aḳar suvluġ erip sep sem aġlaḳta sekiz türlüg yiiller öze tepremeṭin serilip anta sere yalŋuzın nom meŋisin tegingülüg ol anı teg orunlarta.
4. kökerip turur körklüg taġta köŋül yaraşı aġlaḳ orunta köp yigi telim sögütlüg erip köpirip turur kölmen suvluḳta köz başlap ḳaçığların yığınıp közünmiş bililmişçe orunlarta küsençigsizin meŋi tegingülüg ol anı teg orunlarta

ÇÖZÜMLEME

1. aḍḳaşu turur ḳat ḳat taġta amıl aġlaḳ aranyaḍanta artuç söğüt altınınta aḳar suvluḳta amrançığın uçdaçı ḳuşḳıyalar tirinlik ḳuvraġlıḳta aḍḳaġsızın meŋi tegingülük ol anı teg orunlarta.

- > aḍḳaşu turur ḳat ḳat taġta, amıl aġlaḳ aranyaḍanta, artuç söğüt altınınta, aḳar suvluḳta, amrançığın uçdaçı ḳuşḳıyalar, tirinlik ḳuvraġlıḳta, anı teg
  DT
  orunlarta aḍḳaġsızın meŋi tegingülük ol.
  PT ZT Y

  aḍḳaşu turur ḳat ḳat taġta, amıl aġlaḳ aranyaḍanta, artuç söğüt altınınta, aḳar suvluḳta, amrançığın uçdaçı ḳuşḳıyalar, tirinlik ḳuvraġlıḳta: isim, DT

  anı teg orunlarta: isim, PT

  aḍḳaġsızın: zarf, ZT

  meŋi tegingülük ol: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ)

anı teg orunlarta (TÖ) … **anı teg orunlarta** (TÖ): YnÖ
aḍḳaşu turur (YÖ) / **ḳat ḳat tağta** (TÖ): ST
aḍḳaşu (TÖ) / *tur-* (YÖ): FÖ
aḍḳaşu (YÖ) / **turur** (TÖ): SFÖ
ḳat ḳat (YÖ) / **tağta** (TÖ): ST
ḳat (TÖ) / **ḳat** (TÖ): TkÖ
amıl ağlaḳ (YÖ) / **aranyadanta** (TÖ): ST
amıl (TÖ) / **ağlaḳ** (TÖ): TkÖ
artuç, sögüt (YÖ) / **altınınta** (TÖ): B'sizİT
artuç (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **sögüt** (TÖ): BEÖ
aḳar (YÖ) / **suvluḳta** (TÖ): ST
amrançığın uçdaçı ḳuşḳıyalar (YÖ) / **tirinlik ḳuvrağlıḳta** (TÖ): EİT
amrançığın uçdaçı (YÖ) / **ḳuşḳıyalar** (TÖ): ST
amrançığın (YÖ) / **uçdaçı** (TÖ): SFÖ
amrançığ (TÖ) / *-ın* (YÖ): ÇEÖ
tirinlik (YÖ) / **ḳuvrağlıḳta** (TÖ): ST
meŋi (TÖ) / *teg-* (YÖ): FÖ
anı teg (YÖ) / **orunlarta** (TÖ): ST
anı (TÖ) / *teg* (YÖ): ÇEÖ

2. iç teriŋ ḳat bük taġta irteki söki aranyadanta idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluġ erip idi tikisizte imirt çoġurt söġüt arasınta inçkekie suv ḳıdığında ilinmeksizin dyan olurġuluġ ol anı teg orunlarta.

- > iç teriŋ ḳat bük taġta, irteki söki aranyadanta, idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluġ erip imirt çoġurt söġüt arasınta, inçkekie suv ḳıdığında, anı teg orunlarta, idi tikisizte, ilinmeksizin dyan olurġuluġ ol.

  DT PT

  ZT ZT DT Y

  iç teriŋ ḳat bük taġta, irteki söki aranyadanta, idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluġ erip, imirt çoġurt söġüt arasınta, inçkekie suv ḳıdığında: isim, DT

  anı teg orunlarta: isim, PT

  idi tikisizte: zarf, ZT

  ilinmeksizin: zarf, ZT

  dyan: isim, DT

  olurġuluġ ol: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZF)

  iç teriŋ ḳat bük (YÖ) / **taġta** (TÖ): ST
  iç teriŋ ḳat (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **bük** (TÖ): BEÖ
  irteki söki (YÖ) / **aranyadanta** (TÖ): ST
  irteki (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **söki** (TÖ): BEÖ
  idiz tikim ḳayalıḳ basġuḳluḳ (YÖ) / **erip** (TÖ): EİT
  idiz tikim ḳayalıḳ (YÖ) / **basġuḳluḳ** (TÖ): ST
  idiz tikim (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **ḳayalıḳ** (TÖ): BEÖ
  idi (YÖ) / **tikisizte** (TÖ): ST

imirt çoġurt sögüt (YÖ) / **arasınta** (TÖ): B'sizİT

imirt çoġurt (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **sögüt** (TÖ): BEÖ

inçkekiye suv (YÖ) / **ḳıdığında** (TÖ): B'sizİT

inçkekiye (YÖ) / **suv** (TÖ): ST

3. seŋir buluŋ teriŋ taġta seviglig aranyadanta sermelip aḳar suvluġ erip sep sem aġlaḳta sekiz türlüg yiiller öze tepremeṭin serilip anta sere yalŋuzın nom meŋisin tegingülüg ol anı teg orunlarta.

- > seŋir buluŋ teriŋ taġta, seviglig aranyadanta, sermelip aḳar suvluġ erip sep sem aġlaḳta, anı teg orunlarta, sekiz türlüg yiiller öze tepremeṭin serilip anta sere yalŋuzın, nom meŋisin tegingülüg ol.

  DT PT ZT Y

  seŋir buluŋ teriŋ taġta, seviglig aranyadanta, sermelip aḳar suvluġ erip sep sem aġlaḳta: isim, DT

  anı teg orunlarta: isim, PT

  sekiz türlüg yiiller öze tepremeṭin serilip anta sere yalŋuzın: zarf, ZT

  nom meŋisin tegingülüg ol: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZF)

  teriŋ taġta (YÖ) /**seŋir buluŋ** (TÖ): EİT

  teriŋ (YÖ) / **taġta** (TÖ): ST

  seŋir (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **buluŋ** (TÖ): BEÖ

  seviglig (YÖ) / **aranyadanta** (TÖ): ST

  sermelip aḳar suvluġ (YÖ) / **erip** (TÖ): EİT

sermelip aḳar (YÖ) / **suvluġ** (TÖ): ST

sermelip (YÖ) / **aḳar** (TÖ): SFÖ

sep sem (YÖ) / **aġlaḳta** (TÖ): ST

sep (TÖ) / **sem** (TÖ): TkÖ

sekiz türlüg yiiller öze (YÖ) / **teprememetin** (TÖ): ZFÖ

sekiz türlüg yiiller (TÖ) / *öze* (YÖ): ÇEÖ

sekiz türlüg (YÖ) / **yiiller** (TÖ): ST

sekiz (YÖ) / **türlüg** (TÖ): ST

yalıŋuzın (YÖ) / **nom meŋisin** (TÖ): ZÖ

nom (YÖ) / **meŋisin** (TÖ): B'sizİT

meŋisin (TÖ) / *teg-* (YÖ): FÖ

4. kökerip turur körklüg taġta köŋül yaraşı aġlaḳ orunta köp yigi telim sögütlüg erip köpirip turur kölmen suvluḳta köz başlap ḳaçığların yığınıp közünmiş bililmişçe orunlarta küsençigsizin meŋi tegingülüg ol anı teg orunlarta.

- > kökerip turur körklüg taġta, köŋül yaraşı aġlaḳ orunta, köp yigi telim sögütlüg erip köpirip turur kölmen suvluḳta, köz başlap ḳaçığların yığınıp,
  DT ZT

  közünmiş bililmişçe orunlarta, anı teg orunlarta, küsençigsizin meŋi
  DT PT

  tegingülüg ol.
  Y

  kökerip turur körklüg taġta, köŋül yaraşı aġlaḳ orunta, köp yigi telim sögütlüg erip köpirip turur kölmen suvluḳta: isim, Y

  köz başlap ḳaçığların yığınıp: zarf, ZT

  közünmiş bililmişçe orunlarta: isim, DT

  anı teg orunlarta: isim, PT

  küsençigsizin meŋi tegingülüg ol: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF ve ZF)

kökerip turur (YÖ) / **körklüg taġta** (TÖ): ST
kökerip (TÖ) / **turur** (TÖ): BFÖ
kökerip (TÖ) / *tur-* (YÖ): FÖ
körklüg (YÖ) / **taġta** (TÖ): ST
köŋül yaraşı (YÖ) / **aġlaḳ orunta** (TÖ): ST
köŋül (YÖ) / **yaraşı** (TÖ): ST
aġlaḳ (YÖ) / **orunta** (TÖ): ST
köp yigi telim sögütlüg (YÖ) / **erip** (TÖ): EİT
köp yigi telim (YÖ) / **sögütlüg** (TÖ): ST
köp (YÖ) / **yigi telim** (TÖ): ZÖ
yigi (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **telim** (TÖ): BEÖ
köpürüp turur kölmen (YÖ) / **suvluḳta** (TÖ): EİT
köpürüp turur (YÖ) / **kölmen** (TÖ): ST
köpürüp (TÖ) / *tur-* (YÖ): FÖ
köpürüp (TÖ) / **turur** (TÖ): BFÖ
köz başlap (TÖ) / **ḳaçıġların yıġınıp** (TÖ): BFÖ
közünmiş bililmişçe (YÖ) / **orunlarta** (TÖ): ST
közünmiş (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **bililmişçe** (TÖ): BEÖ
meŋi (TÖ) / *teg-* (YÖ): FÖ

1.1.2.2. İnanç-Pratyaya Şiri (4. METİN)

METİN

alḳu ḳamaġ üç ödki burḳanlarḳa.
arış arıġ nırvan tözlüg ıduḳ nomḳa.
ayaġuluġ arya saŋga ḳuvraġlarḳa.
ayap külep alḳu ödte ınanurmen.

burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı.
bolsar neçe ança sanlıġ uluş sayu.
bodlar öze alḳu ödte burḳanlarḳa.
bulıḍlayu tapıġ öze tapınurmen.

başlaġsız-tın amtıḳı bu ödkeḍegi.
badıl öküş et'üz til köŋülümtin.
basa yana az övkeler biligsiztin.
bar bolmışça ḳılınçımın ökünürnen.

alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ.
atın yime barḍagçannıŋ Yumḳıġunuŋ.
aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg.
adruḳ edgü işleriŋe ögirürmen.

yılayulı çınlayulı iki türlüg.
yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ
yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg.
yig üsḍünki ol köŋülüg ilḍinürmen. (Arat, 1991, s. 150)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Her üç zamanki bütün burkanlara,
temiz, arı *nirvana* köklü mübarek kanuna,
saygıdeğer *aryasanga* cemaatlere,
sayıp methedip, her zaman inanırım.
Burkanlar diyarının zerresi
ne kadar ise, o kadar sayıda memleketin hepsi
vücutlar ile her zaman burkanlara
bulut gibi kulluk ile tapınırım.

Başlangıcı olmayan bir zamandan beri bugüne kadar,
pek çok (defa) olan vücut, dil ve gönlümden,

aynı zamanda hırs, öfke ve bilgisizlikten dolayı
mevcut olmuş bütün yaptıklarımdan nedamet ederim.
Bütün mevcut burkanların, asillerin
bunlardan başka bir de *prthagjana*'nın, hepsinin
değişen değişmeyen, her türlü
seçkin ve iyi işlerine sevinirim.

Gerçek ve aldatıcı, iki türlü
dünyaya ümit olacak iyi uğurlu,
her vakit temiz *bodhicitta* diye büyük şöhretli,
en üstün olan gönlü beraberimde taşırım. (Arat, 1991, s. 151)

1.1.2.2.1. Ayrıntılı Cümle Çözümlemesi

1. alḳu ḳamaġ üç ödki burḳanlarḳa arış arıġ nırvan tözlüg ıduḳ nomḳa ayaġuluġ arya saŋga ḳuvraġlarḳa ayap külep alḳu ödte ınanurmen.
2. burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı bolsar neçe ança sanlıġ uluş sayu bodlar öze alḳu ödte burḳanlarḳa bulıḍlayu tapıġ öze tapınurmen.
3. başlaġsıztın amtıḳı bu ödkeḍegi badıl öküş et'üz til köŋülümtin basa yana az övkeler biligsiztin bar bolmışça ḳılınçımın ökünürnen.
4. alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime barḍagçannıŋ Yumḳıġunuŋ aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg adruḳ edgü işleriŋe ögirürmen
5. yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg yig üsḍünki ol köŋülüg ilḍinürmen (Arat, 1991, s. 150).

ÇÖZÜMLEME

1. alḳu ḳamaġ üç ödki burḳanlarḳa arış arıġ nırvan tözlüg ıduḳ nomḳa ayaġuluġ arya saŋga ḳuvraġlarḳa ayap külep alḳu ödte ınanurmen.

- alḳu ḳamaġ üç ödki burḳanlarḳa, arış arıġ nırvan tözlüg ıduḳ nomḳa,
  ayaġuluġ arya saŋga ḳuvraġlarḳa, ayap külep alḳu ödte ınanurmen.
  DT ZT ZT Y

  alḳu ḳamaġ üç ödki burḳanlarḳa, arış arıġ nırvan tözlüg ıduḳ nomḳa, ayaġuluġ arya saŋga ḳuvraġlarḳa: isim, DT

  ayap külep: zarf, ZT

  alḳu ödte: zarf, ZT

  ınanurmen: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZF)

  alḳu ḳamaġ üç ödki (YÖ) / **burḳanlarḳa** (TÖ): ST

  alḳu ḳamaġ üç (YÖ) / **ödki** (TÖ): ST

  alḳu (TÖ) / **ḳamaġ** (TÖ): TkÖ

  arış arıġ nirvan tözlüg ıduḳ (YÖ) / **nomḳa** (TÖ): ST

  arış arıġ nirvan (TÖ) / **tözlüg** (TÖ): İİEÖ

  arış (TÖ) / **arıġ** (TÖ): TkÖ

  ayaġuluġ (YÖ) / **arayasaŋga ḳuvraġlarḳa** (TÖ): ST

  aryasaŋga (YÖ) / **ḳuvraġlarḳa** (TÖ): EİT

  alḳu (YÖ) / **ödte** (TÖ): ST

  ayap (TÖ) / **külep** (TÖ): TkÖ

2. burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı bolsar neçe ança sanlıġ uluş sayu bodlar öze alḳu ödte burḳanlarḳa bulıḍlayu tapıġ öze tapınurmen.

- burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı bolsar neçe ança sanlıġ uluş sayu bodlar öze
  ZT
  alḳu ödte burḳanlarḳa bulıḍlayu tapıġ öze tapınurmen.
  ZT DT ZT Y

  burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı bolsar neçe ança sanlıġ uluş sayu bodlar öze: zarf, ZT

  alḳu ödte: zarf, ZT

  burḳanlarḳa: isim, DT

  bulıḍlayu tapıġ öze: zarf, ZT

  tapınurmen: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ŞFÖ)

  burḳanlarnıŋ burḳanlarnıŋ uluşınıŋ pramanusı neçe (YÖ) / **bolsar** (TÖ): ŞFÖ

  burḳanlarnıŋ uluşının (YÖ) / **pramanusı** (TÖ): B'liİT

  burḳanlarnıŋ (YÖ) / **uluşı** (TÖ): B'liİT

  bolsar (YÖ) / **neçe** (TÖ): PEÖ

  ança sanlıġ uluş (YÖ) / **sayu** (TÖ): EİT

  ança sanlıġ (YÖ) / **uluş** (TÖ): ST

  ança (YÖ) / **sanlıġ** (TÖ): ST

  bodlar (TÖ) / *öze* (YÖ): ÇEÖ

alḳu (YÖ) / **ödte** (TÖ): ST

bulıdlayu tapıġ (TÖ) / *öze* (YÖ): ÇEÖ

bulıdlayu (YÖ) / **tapıġ** (TÖ): ST

3. başlaġsıztın amtıḳı bu ödkeḍegi badıl öküş et'üz til köŋülümtin basa yana az övkeler biligsiztin bar bolmışça ḳılınçımın ökünürnen.

- başlaġsıztın amtıḳı bu ödkeḍegi badıl öküş et'üz til köŋülümtin basa yana az övkeler biligsiztin bar bolmışça ḳılınçımın ökünürnen.
  ZT Y

  başlaġsıztın amtıḳı bu ödkeḍegi badıl öküş et'üz til köŋülümtin basa yana az övkeler biligsiztin bar bolmışça ḳılınçımın: zarf, ZT

  ökünürmen: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ)

  başlaġsıztın amtıḳı bu ödke (TÖ) / *degi* (YÖ): ÇEÖ

  amtıḳı bu (YÖ) / **ödke** (TÖ): ST

  bu (YÖ) / **ödke** (TÖ): ST

  badıl öküş [bolġan] (YÖ) / **et'üz til köŋülümtin** (TÖ): ST

  badıl öküş (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

  badıl (YÖ) / **öküş** (TÖ): ZÖ

  [*meniŋ* (YÖ)] / **et'üz til köŋülümtin** (TÖ): ZİT

et’üz til (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **köŋülümtin** (TÖ): BEÖ

basa (YÖ) / **yana** (TÖ): ST

az övkeler biligsiz (TÖ) / *-tin* [*ötrü*] (YÖ) : ÇEÖ

az övkeler (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **biligsiztin** (TÖ): BEÖ

bar bolmışça (YÖ) / **ḳılınçımın** (TÖ): ST

bar (YÖ) / **bolmışça** (TÖ): SFÖ

bar (TÖ) / *bol-* (YÖ): FÖ

4. alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime barḍagçannıŋ Yumḳıġunuŋ aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg adruḳ edgü işleriŋe ögirürmen.

- alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime barḍagçannıŋ Yumḳıġunuŋ aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg adruḳ edgü işleriŋe ögirürmen.
  ZT Y

  alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime barḍagçannıŋ Yumḳıġunuŋ aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg adruḳ edgü işleriŋe: zarf, ZT

  ögirürmen: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC’si SFÖ)

  alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime bardaġçannıŋ Yumḳıġunuŋ (YÖ) / **aḳıġlıġlı aḍıġsızlı alḳu türlüg adruḳ edgü işleriŋe** (TÖ): ZİT

  alḳu ḳamaġ burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ atın yime bardaġçannıŋ (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **yumḳıġunuŋ** (TÖ): BEÖ

alḳu ḳamaġ [*bolġan*] (YÖ) / **burḳanlarnıŋ tüzünlerniŋ** (TÖ): ST

alḳu ḳamaġ (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

alḳu (TÖ) / **ḳamaġ** (TÖ): TkÖ

burḳanlarnıŋ (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **tüzünlerniŋ** (TÖ): BEÖ

atın (TÖ) / *yime* (YÖ): PEÖ

bardaġçannıŋ (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **Yumḳıġunuŋ** (TÖ): BEÖ

aḳıġlıġlı (TÖ) / **adıġsızlı** (TÖ): TkÖ

alḳu türlüg adruḳ adruḳ edgü (YÖ) / **işleriŋe** (TÖ): ST

alḳu (YÖ) / **türlüg** (TÖ): ST

adruḳ (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **edgü** (TÖ): BEÖ

5. yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg yig üsḍünki ol köŋülüg ilḍinürmen.

- yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġyindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg yig üsḍünki ol köŋülüg ilḍinürmen.

  N Y

  yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġyindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg yig üsḍünki ol köŋülüg: isim, N

  ilḍinürmen: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ ve ZFÖ)

yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg [*bolġan*] (YÖ) / **ol körŋülüg** (TÖ): ST

yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg yig üsdünki (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt tip uluġ küülüg (TÖ) [*takı* (YÖ)] **yig üsdünki** (TÖ): BEÖ

yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ bolur uz oġurluġ yindem arıġ bodıçıt (YÖ) / **tip** (TÖ): ZFÖ

yılayulı çınlayulı iki türlüg yirtinçüke umuġ (YÖ) / **bolur** (TÖ): SFÖ

yılayulı çınlayulı iki türlüg (YÖ) / **yirtinçüke** (TÖ): ST

yılayulı çınlayulı (YÖ) / **iki türlüg** (TÖ): ST

iki (YÖ) / **türlüg** (TÖ): ST

yılayulı (TÖ) [*takı* (YÖ)] **çınlayulı** (TÖ): BEÖ

umuġ (TÖ) / *bol-* (YÖ): FÖ

uz (YÖ) / **oġurluġ** (TÖ): ST

uluġ küülüg (TÖ) [*takı* (YÖ)] **yig üsdünki** (TÖ): BEÖ

yindem arıġ (YÖ) / **bodıçıt** (TÖ): ST

yindem (YÖ) / **arıġ** (TÖ): ZÖ

uluġ (YÖ) / **küülüg** (TÖ): ST

yig (YÖ) / **üsdünki** (TÖ): ZÖ

ol (YÖ) / **körŋülüg** (TÖ): ST

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ

2.1. KARAHANLI (HAKANİYE) TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Türk dilini eski, orta ve yeni olarak üç bölüme ayıran araştırmacılara göre Karahanlı Türkçesi dönemi (10-12.yy), Orta Türkçe döneminin (10-15.yy) ilk bölümünü oluşturur. Bu araştırmacılara göre Orta Türkçe dönemi Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak ve Eski Oğuz Türkçesi dönemlerinden oluşur. Diğer bir kısım araştırmacılara göre ise Karahanlı Türkçesi, Eski Türkçe dönemi (Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi) içerisinde yer alır ve bu dönemin sonunda Türk yazı dili Doğu-Batı diye ikiye ayrılır (Ercilasun, 2014, s. 342).

Yaklaşık iki asırlık bir zaman dilimini kapsayan Karahanlı Türkçesi, Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinin devamı sayılır (Hacıeminoğlu, 1996, s. 1).

Türkler arasında İslamiyet'in yaygınlaşması ve bunun Karahanlı Devleti temelinde resmileşmesi, her alanda olduğu gibi edebî alanda da etkisini göstermiştir. Nitekim Türk İslam edebiyatının temelleri bu dönemde atılmıştır. Bunun bir sonucu olarak İslamiyet anlayışına dayanan tasavvuf ilmi de Türkler arasında yayılmaya başlamış, Türk tasavvuf edebiyatının temelleri de Türkistan'da bu dönemde atılmıştır.

Karahanlı dönemi eserleri, ilk Türk sözlükçüsü, büyük edip Mahmut-el Kaşgari'nin en açık ve tatlı Türkçe olarak ifade ettiği Hakaniye lehçesiyle yazışmıştır.

Karahanlılardan günümüze ulaşan dil ve edebiyat metinleri şunlardır:

1. Kutadgu Bilig (1069-1070)
2. Dîvânü Lügati't-Türk (1074)
3. İlk Kur'an tercümeleri
4. Atebetü'l-Hakayık

5. Hukuk belgeleri
6. Ahmet Yesevî ve izleyicilerinin şiirleri (Divân-ı Hikmet).

Cümle tahlillerinde Kutadgu Bilig'den, Dîvânü Lügati't-Türk'ten, Atebetü'l-Hakayık'tan ve Divan-ı Hikmet'ten alınan şiirler incelenmiştir.

2.1.1. Metin, Kutadgu Bilig'den (5. METİN)

METİN
İLİG CEVABI ḤACİBḴA
eşitti ilig aydı keldür ḳanı
ḳayuda turur bir köreyin anı (Arat, 1947, s. 72)

tiler erdim emdi bu yaŋlıġ kişig
uḍu barsa ḳılsa bu beglik işig (Arat, 1947, s. 72)

tilek barça buldum bu ol bir sözüm
bu yaŋlıġ kişike muŋadur özüm (Arat, 1947, s. 72)

yorı bar oḳıġıl anı sen maŋa
tapuġḳa köründür ay ersig toŋa (Arat, 1947, s. 72)

turup çıḳtı ḥacib ḳapuġḳa tegip
bir oġlan yügürtti tilin söz ıdıp (Arat, 1947, s. 72)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
HÜKÜMDARIN HACİBE CEVABI
Hükümdar bunu duydu ve: Getir, hani; neredедir, onu bir göreyim, dedi. (Arat, 1959, s. 51)
Bu devlet işini görecek ve takip edecek tam böyle bir insanı ben de şimdi arıyordum. (Arat, 1959, s. 51)

Bütün istediklerimi elde ettim; Tek bir arzum kalmıştı; Böyle bir insana çok ihtiyacım vardır. (Arat, 1959, s. 51)

Haydi kahraman arslan, yürü, git; Sen onu bana çağır, huzuruma getir. (Arat, 1959, s. 51)

Hacip kalkıp çıktı; Kapıya gelip, haber salıp bir içoğlanı koşturdu. (Arat, 1959, s. 52)

2.1.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. eşitti ilig
2. aydı keldür ḳanı ḳayuda turur bir köreyin anı
3. tiler erdim emdi bu yaŋlıġ kişig uḍu barsa ḳılsa bu beglik işig
4. tilek barça buldum bu ol bir sözüm, bu yaŋlıġ kişike muŋadur özüm
5. yorı bar oḳıġıl anı sen maŋa
6. tapuġḳa köründür ay ersig toŋa
7. turup çıḳtı ḥacib
8. ḳapuġḳa tegip bir oġlan yügürtti tilin söz ıdıp

ÇÖZÜMLEME

1. **eşitti ilig**

- > ilig eşitti
  Ö Y

  ilig: isim, Ö

  eşitti: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2. aydı keldür ḳanı ḳayuda turur bir köreyin anı

- aydı keldür, ḳanı anı bir köreyin, ḳayuda turur
  Y Y Y N ZT Y Y

aydı: fiil, Y

keldür: fiil, Y

kanı: isim, Y

Anı: isim, N

bir: zarf, ZT

köreyin: fiil, Y

ḳayuda turur: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **İç içe Birleşik**

keldür ḳanı ḳayuda turur bir köreyin anı: İC

3. tiler erdim emdi bu yaŋlıġ kişig uḍu barsa ḳılsa bu beglik işig

- >bu beglik işig uḍu barsa, ḳılsa bu yaŋlıġ kişig emdi tiler erdim
  N ZT Y

bu beglik işig uḍu barsa, ḳılsa bu yaŋlıġ kişig: isim, N

emdi: zarf, ZT

tiler erdim: fiil, F

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ)

bu beglik işig uḍu barsa, ḳılsa (YÖ) / **bu yaŋlıġ kişig** (TÖ): ST
bu beglik işig (YÖ) / **uḍu barsa, ḳılsa** (TÖ): SFÖ
bu (YÖ) / **beglik işig** (TÖ): ST
beglik (YÖ) / **işig** (TÖ): ST
uḍu barsa (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **ḳılsa** (TÖ): BEÖ
uḍu (TÖ) / *bar-* (YÖ): FÖ
bu yaŋlıġ (YÖ) / **kişig** (TÖ): ST
bu (TÖ) / *yaŋlıġ* (YÖ): ÇEÖ

4. tilek barça buldum **bu ol bir sözüm, bu yaŋlıġ kişike muŋadur özüm**
1 2

- > barça tilek buldum bu ol bir sözüm, özüm bu yaŋlıġ kişike muŋadur
N Y N ZT Y

barça tilek: isim, N
buldum: fiil, Y
bu ol bir sözüm, özüm: isim, N
bu yaŋlıġ kişike: zarf, ZT
muŋadur: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı Cümle**
1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

barça (YÖ) / **tilek** (TÖ): ST
bu (YÖ) / **ol bir sözüm** (TÖ): ST
bir (YÖ) / **sözüm** (TÖ): ST
[*meniŋ* (YÖ)] / **sözüm** (TÖ): B'liİT
bu yaŋlıġ (YÖ) / **kişike** (TÖ): ST
bu (TÖ) / *yaŋlıġ* (YÖ): ÇEÖ
[*meniŋ* (YÖ)] / **özüm** (TÖ): B'liİT

5. yorı bar oḳıġıl anı sen maŋa

1 2

- > yorı bar anı sen maŋa oḳıġıl

Y N Ö ZT Y

yorı bar: fiil, Y
sen: isim, Ö
anı: isim, N
maŋa: zarf, ZT
oḳıġıl: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Öznesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

6. tapuġķa köründür ay ersig toŋa

- > ay ersig toŋa tapuġķa köründür
  ÜT Y

ay ersig toŋa: ünlem, ÜT

tapuġķa köründür: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

tapuġķa (TÖ) / *kör-* (YÖ): FÖ

ay (TÖ) / *ersig toŋa* (YÖ): ÜEÖ

ersig (YÖ) / **toŋa** (TÖ): ST

7. turup çıḳtı ḥacib

- > ḥacib turup çıḳtı
  Ö Y

ḥacib: isim, Ö

turup çıḳtı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

8. ḳapuġḳa tegip bir oġlan yügürtti tilin söz ıdıp

- ḳapuġḳa tegip bir oġlan tilin söz ıdıp yügürtti
  ZT Y

ḳapuġḳa tegip bir oġlan tilin söz ıdıp: zarf, ZT

yügürtti: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

[*anıŋ* (YÖ)] / **tilin** (TÖ): B'liİT

bir (YÖ) / **oġlan** (TÖ): ST

ḳapuġḳa tegip (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **söz ıdıp** (TÖ): BEÖ

ḳapuġḳa (YÖ) / **tegip** (TÖ): ZFÖ

ḳapuġḳa (TÖ) / *teg-* (YÖ): FÖ

söz (YÖ) / **ıdıp** (TÖ): ZFÖ

söz (TÖ) / *ıd-* (YÖ): FÖ

2.1.2. Divanu Lügati't Türk'ten (6. METİN)

METİN

Kördi meni emleyü

Baktı maŋa imleyü

Kaldım köŋül tumlıyu

Ḳadġu meni turgurur (Atalay, 1985, s. 295)

Bulmış neŋiŋ seversen

Aḳrun aŋar sevingil

Barmış neŋiŋ saḳınma

Azraḳ aŋar öküngil (Atalay, 1985, s. 361)

Bérmiş seniŋ bil yalŋuḳ tapar ḳarınḳa

Ḳalmış tavar adhınnıŋ kirse ḳara orunḳa (Atalay, 1985, s. 222)

Yaġı erür yalŋuḳuŋ neŋi tavar

Bilig eri yaġısın nelik sever (Atalay, 1985, s. 385)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Beni sağaltarak gördü, bana işaret ederek baktı, gönlüm donarak kaldım. Kaygı beni durdurur.

(Sevgilim beni gördü ve tedavi etti. Bana baktı ve selamla işaret etti. Ben onun izinde sıkıntı yüzünden donmuş olarak kaldım. Kaygı beni durgunlaştırıyor, sıkıyor.) (Atalay, 1985, s. 295)

Eldeki mala sevinirsin, ona az sevin; giden mala acıma, ona çok pişman olma.

(Elde bulunan malı seversin, onunla az sevin. Olabilir ki o mal elinden gider, mal elinden gidince kaygılanma, ona az acı; çünkü giden mal üzerine çekilen kaygı o malı geri getirmez.) (Atalay, 1985, s. 361)

Bil ki verdiğin senindir; insanoğlu karnına tapar; kişi mezara girdiğinde kalan mal başkasınındır.
(Bilesin ki ancak bağışladığın ve yediğin şey senindir; çünkü insanoğlu ancak kendi karnına hizmet eder. İnsan mezara girdikten sonra mal başkasının olur.) (Atalay, 1985, s. 222)

İnsanoğlunun malı mülkü, düşmandır; bilgi adamı, niçin düşmanını sevsin? (Atalay, 1985, s. 385)

2.1.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Kördi meni emleyü
2. Baktı maŋa imleyü
3. Kaldım köŋül tumlıyu
4. Ḳadġu meni turgurur
5. Bulmış neŋiŋ seversen
6. Aḳrun aŋar sevingil
7. Barmış neŋiŋ sakınma
8. Azraḳ aŋar öküngil
9. Bérmiş seniŋ bil yalŋuḳ tapar ḳarınḳa
10. Ḳalmış tavar adhınnıŋ kirse ḳara orunḳa
11. Yaġı erür yalŋuḳuŋ neŋi tavar
12. Bilig eri yaġısın nelik sever

ÇÖZÜMLEME

1. Kördi meni emleyü

- > meni emleyü Kördi
  N ZT Y

meni: isim, N

emleyü: zarf, ZT

Kördi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

meni (YÖ) / **emleyü** (TÖ): ZFÖ

2. Baktı maŋa imleyü

- > maŋa imleyü Baktı
  DT ZT Y

maŋa: isim, DT

imleyü: zarf, ZT

Bạktı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

maŋa (YÖ) / **imleyü** (TÖ): ZFÖ

3. Kaldım köŋül tumlıyu

- > köŋül tumlıyu Ḳaldım
  ZT Y

köŋül tumlıyu: zarf, ZT

Ḳaldım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

köŋül (YÖ) / **tumlıyu** (TÖ): ZFÖ

köŋül (TÖ) / *tumlı-* (YÖ): FÖ

4. Ḳadġu meni turgurur

- Ḳadġu meni turgurur
  Ö N Y

Ḳadġu: isim, Ö

meni: isim, N

turgurur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

5. Bulmış neŋiŋ seversen

- Bulmış neŋiŋ seversen
  ZT Y

Bulmış neŋiŋ: zarf, ZT

seversen: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

Bulmış (YÖ) / **neŋiŋ** (TÖ): SFÖ

[*seniŋ* (YÖ)] / **neŋiŋ** (TÖ): B'liİT

6. Aḳrun aŋar sevingil

- Aḳrun aŋar sevingil
  ZT ZT Y

Aḳrun: zarf, ZT

aŋar: zazrf, ZT

sevingil: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

7. Barmış neŋiŋ sakınma

- Barmış neŋiŋ (ZT) saḳınma (Y)

Barmış neŋiŋ: zarf, ZT

saḳınma: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

Barmış (YÖ) / **neŋiŋ** (TÖ): SFÖ

[*seniŋ* (YÖ)] / **neŋiŋ** (TÖ): B'liİT

8. Azraḳ aŋar ökün̈gil

- Azraḳ (ZT) aŋar (ZT) ökün̈gil (Y)

Azraḳ: zarf, ZT

aŋar: zarf, ZT

ökün̈gil: fiil, Y

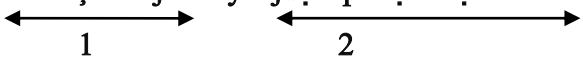
Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

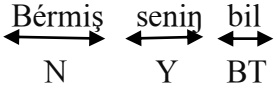
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

9. Bérmiş seniŋ bil yalŋuḳ tapar ḳarınḳa

- Bérmiş seniŋ bil

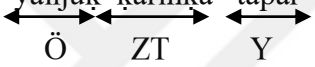

Bérmiş: isim, N

seniŋ: isim, Y

bil: bağlaç, BT

- > yalŋuḳ ḳarınḳa tapar

yalŋuḳ: isim, Ö

ḳarınḳa: zarf, ZT

tapar: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı Cümle**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

10. Ḳalmış tavar adhınnıŋ kirse ḳara orunḳa

- > [Yalŋuḳ] ḳara orunḳa kirse Ḳalmış tavar adhınnıŋ
  ZT N Y

ḳara orunḳa kirse: zarf, ZT

Ḳalmış tavar: isim, N

adhınnıŋ: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF ve ŞFÖ)

Ḳalmış (YÖ) / **mal** (TÖ): ST

ḳara orunḳa (YÖ) / **kirse** (TÖ): ŞFÖ

ḳara (YÖ) / **orunḳa** (TÖ): ST

11. Yaġı erür yalŋuḳuŋ neŋi tavar

- > yalŋuḳuŋ neŋi tavar Yaġı erür
  N Y

yalŋuḳuŋ neŋi tavar: isim, N

Yaġı erür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

yalŋuḳun (YÖ) / **neŋi** (TÖ): B'liİT
neŋi (TÖ) / **tavar** (TÖ): TkÖ

12. Bilig eri yaġısın nelik sever

- Bilig eri yaġısın nelik sever
  Ö N ZT Y

Bilig eri: isim, Ö
yaġısın: isim, N
nelik: zarf, ZT
sever: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

Bilig (YÖ) / **eri** (TÖ): B'sizİT
[*öz* (YÖ)] / **yaġısın** (TÖ): B'sizİT

2.1.3. Atabetü'l-Hakayık'tan (7. METİN)

METİN
Biliglig sözi pend nasihat edeb
Biligligni ögdi ʿacem hem ʿarab
Tavarsızḳa bilgi tükenmez tavar

Nesebsızḳa bilgi yirilmez neseb (Arat, 1992, s. 50)

Ḫiredlıġmu bolur tili boş kişi
Telim başnı yidi bu söz til boşı
Öçüktürme erni tilin bil bu til
Başıḳtursa bütmez büter oḳ başı (Arat, 1992, s. 51)

Yarattı ol uġan tünüŋ kündüzüŋ
Uḍup biri bikre yorır öŋ soŋa (Arat, 1992, s. 42)

Tünetür tünüŋni künüŋ kiterip
Tünüŋ kiterip baz yarutur taŋa (Arat, 1992, s. 42)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Bilgilinin sözü öğüt, nasihat ve edeptir; bilgiliyi Acem de Arap da övdü: Bilgi, malı olmayan için tükenmez bir hazinedir; bilgi nesepsiz için, yerilmez bir neseptir. (Arat, 1992, s. 87)
Boşboğaz adam akıllı olur mu? Bu boşboğazlık ve ağız gevşekliği çok başları yedi. İnsanı dil ile kızdırma; bil ki, ok yarası kapanır; fakat dilin açtığı yara kapanmaz. (Arat, 1992, s. 87)

O kadir (Tanrı senin) geceni ve gündüzünü yarattı; bunlar birbirine uyup birbirinin ardı sıra giderler. (Arat, 1992, s. 82)

Gününü giderip geceni getirir; geceni giderip tekrar tanı aydınlatır. (Arat, 1992, s. 82)

2.1.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Biliglig sözi pend nasihat edeb
2. Biligligni ögdi ʿacem hem ʿarab

3. Tavarsızķa bilgi tükenmez tavar

4. Nesebsızķa bilgi yirilmez neseb

5. Ҷiredlıġmu bolur tili boş kişi

6. Telim başnı yidi bu söz til boşı

7. Öçüktürme erni tilin

8. bil bu til Başıķtursa bütmez büter oķ başı

9. Yarattı ol uġan tünüŋ kündüzüŋ

10. Uḍup biri bikre yorır öŋ soŋa

11. Tünetür tünüŋni künüŋ kiterip

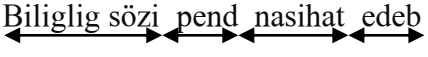
12. Tünüŋ kiterip baz yarutur taŋa

ÇÖZÜMLEME

1. **Biliglig sözi pend nasihat edeb**

- Biliglig sözi pend nasihat edeb

Biliglig sözi: isim, N

pend: isim, Y

nasihat: isim, Y

edeb: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Nesnesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

3.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Biliglig (YÖ) / **sözi** (TÖ): B'sizİT

pend, nasihat (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **edeb** (TÖ): BEÖ

2. Biligligni ögdi ʿacem hem ʿarab

- > Biligligni ʿacem hem ʿarab ögdi

  N Ö Y

Biligligni: isim, N

ʿacem hem ʿarab: isim, Ö

ögdi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ʿ**acem** (TÖ) *hem* (YÖ) ʿ**arab** (TÖ): BEÖ

3. Tavarsızḳa bilgi tükenmez tavar

- > bilgi Tavarsızḳa tükenmez tavar
  N ZT Y

bilgi: isim, N

Tavarsızḳa: zarf, ZT

tükenmez tavar: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

tükenmez (YÖ) / **tavar** (TÖ): ST

4. Nesebsızḳa bilgi yirilmez neseb

- > bilgi Nesebsızḳa yirilmez neseb
  N ZT Y

bilgi: isim, N

Nesebsızḳa: zarf, ZT

yirilmez neseb: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

yirilmez (YÖ) / **neseb** (TÖ): ST

bilgi (TÖ) … **bilgi** (TÖ): YnÖ

5. **Ḫiredlıġmu bolur tili boş kişi**

- > tili boş kişi Ḫiredlıġmu bolur
  Ö Y

tili boş kişi: isim, Ö

Ḫiredlıġmu bolur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

tili boş [*bolġan*] (YÖ) / **kişi** (TÖ): ST

tili boş (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

tili (YÖ) / **boş** (TÖ): BÖ

Ḫiredligmu (TÖ) / *bol-* (YÖ): FÖ

6. **Telim başnı yidi bu söz til boşı**

- > bu söz til boşı Telim başnı yidi
  Ö ZT Y

bu söz til boşı: isim, Ö

Telim: zarf, ZT

başnı yidi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Telim (YÖ) / **başnı** (TÖ): ZÖ

başnı (TÖ) / *yi-* (YÖ): FÖ

bu (YÖ) / **söz, til başı** (TÖ): ST

*söz, til (*YÖ) / **başı** (TÖ): B'sizİT

söz (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **til** (TÖ): BEÖ

til (TÖ) / *-in* (YÖ): ÇEÖ

7. Öçüktürme erni tilin

- > erni tilin Öçüktürme
  N ZT Y

erni: isim, N

tilin: zarf, ZT

Öçüktürme: fiil, Y

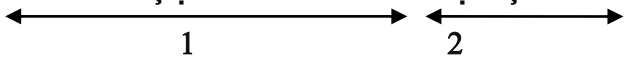
Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

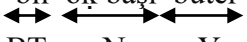
Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

8. **bil bu til Başıḳtursa bütmez büter oḳ başı**

- > bil oḳ başı büter

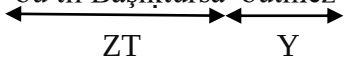

bil: bağlaç, BT

oḳ başı: isim, N

büter: fiil, Y

> bu til Başıḳtursa bütmez

bu til Başıḳtursa: zarf, ZT

bütmez: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ŞFÖ)

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

bil (TÖ) / [*ki* (YÖ)]: ÇEÖ

bu til (YÖ) / **Başıḳtursa** (TÖ): ŞFÖ

bu (YÖ) / **til** (TÖ): ST

oḳ (YÖ) / **başı** (TÖ): B'sizİT

til (TÖ) … **til** (TÖ): YnÖ

9. Yarattı ol uġan tünüŋ kündüzüŋ

- > ol uġan tünüŋ kündüzüŋ Yarattı
  Ö N Y

ol uġan: isim, Ö

tünüŋ kündüzün: isim, N

Yarattı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

ol (YÖ) / **uġan** (TÖ): ST

[*seniŋ* (YÖ)] / **tünüŋ kündüzüŋ** (TÖ): B'liİT

tünüŋ (TÖ) / **kündüzüŋ** (TÖ): TkÖ

10. Uḍup biri bikre yorır öŋ soŋa

- > biri bikre Uḍup öŋ soŋa yorır
  ZT ZT Y

biri bikre Uḍup: zarf, ZT

öŋ soŋa: zarf, ZT

yorır: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

Uḍup (TÖ) / *biri bikre* (YÖ): ZFÖ

öŋ (TÖ) / **soŋa** (TÖ): İDÖ

11. Tünetür tünüŋni künüŋ kiterip

- > künüŋ kiterip tünüŋni Tünetür
  ZT N Y

künüŋ kiterip: zarf, ZT

tününŋi: isim, N

Tünetür: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

[*seniŋ* (YÖ)] / **tünüŋni** (TÖ): B'liİT

künüŋ (YÖ) / **kiterip** (TÖ): ZFÖ

12. Tünüŋ kiterip baz yarutur taŋa

- > Tünüŋ kiterip baz taŋa yarutur
  ZT ZT N Y

Tünüŋ kiterip: zarf, ZT

baz: zarf, ZT

taŋa: isim, N

yarutur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

[*seniŋ* (YÖ)] / **künüŋ** (TÖ): B'liİT

Tünüŋ (YÖ) / **kiterip** (TÖ): ZFÖ

[*seniŋ* (YÖ)] / **Tünüŋ** (TÖ): B'liİT

tünüŋni (TÖ) … **Tünüŋ** (TÖ): YnÖ

kiterip (TÖ) … **kiterip** (TÖ): YnÖ

2.1.4. Divan-ı Hikmet'ten (8. METİN)

METİN

Eyā dostlar pāḳ ʿışḳını ḳolġa aldım
Bu dünyānı düşmen tutub yürdüm menā
Yaḳam tutub ḥaẓretiġe sıġnıp keldim
ʿIşḳ bābıda Manṣūr ṣıfāt boldum menā (Bice, 2005, s. 22)

Eyâ dostlar ḳulaḳ salıŋ ayduġumġa
Ne sebebdin altmış üçde kirdim yerge
Mirâc üzre Ḥaḳ Muṣtafâ rūḥum kördi

OI sebebdin altmış üçde kirdim yerge (Bice, 2005, s. 6)
Cevâhir kânıdın bir nükte alsun
İşitmegen barı ḥasretde ḳalsun (Bice, 2005, s. 187)

Kişi ḥikmet işitse cânı birle
Çıḳar canı anıŋ ʿimânı birle (Bice, 2005, s. 187)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Ey dostlar, temiz aşkını ele aldım! Bu dünyayı düşman tutup yürüdüm ben işte; Yakam tutup hazretine sığınıp geldim; Aşk kapısında Mansur gibi oldum ben işte. (Bice, 2005, s. 22)

Ey dostlar, kulak verin söylediğime! Ne sebepten altmış üçte girdim yere? Mirac sırasında Hakk Mustafa ruhumu gördü; O sebepten altmış üçte girdim yere. (Bice, 2005, s. 6)

Mücevher hazinesinden bir parça alsın; İşitmeyenlerin hepsi hasrette kalsın. (Bice, 2005, s. 187)

Kişi hikmet işitse canı ile; Çıkar canı onun imanı ile. (Bice, 2005, s. 187)

2.1.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Eyā dostlar pāḳ ʿışḳını ḳolġa aldım
2. Bu dünyānı düşmen tutub yürdüm menā
3. Yaḳam tutub ḥaẓretiġe sıġnıp keldim
4. ʿIşḳ bābıda Manṣūr ṣıfāt boldum menā
5. Eyâ dostlar ḳulaḳ salıŋ ayduġumġa
6. Ne sebebdin altmış üçde kirdim yerge
7. Mirâc üzre Haḳ Muṣtafâ rūḥum kördi

8. OI sebebdin altmış üçde kirdim yerge

9. Cevâhir kânıdın bir nükte alsun

10. İşitmegen barı ḥasretde ḳalsun

11. Kişi ḥikmet işitse cânı birle Çıḳar canı anıŋ ʿimânı birle

ÇÖZÜMLEME

1. Eyā dostlar pāḳ ʿışḳını ḳolġa aldım

- Eyā dostlar pāḳ ʿışḳını ḳolġa aldım
  ÜT N Y

Eyā dostlar: ünlem, ÜT

pāḳ ʿışḳını: isim, N

kolġa aldım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Eyā (TÖ) / *dostlar* (YÖ): ÜEÖ

[*anıŋ* (YÖ)] / **pāḳ ʿışḳını** (TÖ): B'liİT

pāḳ (YÖ) / **ʿışḳını** (TÖ): ST

ḳolġa (TÖ) / *al-* (YÖ): FÖ

2. Bu dünyānı düşmen tutub yürdüm menā

- Bu dünyānı düşmen tutub yürdüm menā
  ZT Y PT

Bu dünyānı düşmen tutub: zarf, ZT
yürdüm: fiil, Y
menā: ünlem, PT

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Bu (YÖ) / **dünyānı** (TÖ): ST

düşmen (TÖ) / *tut-* (YÖ): FÖ

3. **Yaḳam tutub ḥaẕretiġe sıġnıp keldim**

- Yaḳam tutub ḥaẕretiġe sıġnıb keldim
  ZT Y

Yaḳam tutub ḥazretiġe sıġnıb: zarf, ZT
keldim: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

Yaḳam tutub (TÖ) [*taḳı* (YÖ)] **ḥażretige sıġnıp** (TÖ): BEÖ

Yaḳam (YÖ) / **tutub** (TÖ): ZFÖ

Yaḳam (TÖ) / *tut-* (YÖ): FÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **Yaḳam** (TÖ): B'liİT

ḥażretige (YÖ) / **sıġnıp** (TÖ): ZFÖ

[*anıŋ* (YÖ)] / **ḥażretige** (TÖ): B'liİT

4. ʿIşḳ bābıda Manṣūr ṣıfāt boldum menā

- ʿIşḳ bābıda Manṣūr ṣıfāt boldum menā
  DT ZT F PT

ʿIşḳ bābıda: isim, DT

Manṣūr ṣufāt: isim, ZT

boldum: fiil, Y

menā: ünlem, PT

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ʿışḳ (YÖ) / **bābıda** (TÖ): B'sizİT

Manṣur (TÖ) / *ṣıfāt* (YÖ): ÇEÖ

5. Eyâ dostlar ḳulaḳ salıŋ ayduġumġa

- > Eyâ dostlar ayduġumġa ḳulaḳ salıŋ
  ÜT DT Y

Eyā dostlar: ünlem, ÜT

ayduġumġa: isim, DT

ḳulaḳ salın: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

Eyā (TÖ) / *dostlar* (YÖ): ÜEÖ

ḳulaḳ (TÖ) / *sal-* (YÖ): FÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **ayduġumġa** (TÖ): B'liİT

6. Ne sebebdin altmış üçde kirdim yerge

- > Ne sebebdin altmış üçde yerge kirdim

ZT ZT DT F

Ne sebebdin: zarf, ZT

altmış üçde: zarf, ZT

yerge: isim, DT

kirdim: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ne (YÖ) / **sebebdin** (TÖ): ST

altmış (TÖ) / **üçde** (TÖ): SÖ

7. Mirâc üzre Ḥaḳ Muṣtafâ rūḥum kördi

- Mirâc üzre Ḥaḳ Muṣtafâ rūḥum kördi
  ZT Ö N Y

Mirāc üzre: zarf, ZT

Ḥaḳ Muṣtafā: isim, Ö

rūḥum: isim, N

kördi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Mirāc (YÖ) / **üzre** (TÖ): EİT

Ḥaḳ (YÖ) / **Muṣtafā** (TÖ): ST

[*meniŋ* (YÖ)] / **rūḥum** (TÖ): B'liİT

8. OI sebebdin altmış üçde kirdim yerge

- > OI sebebdin altmış üçde yerge kirdim
  ZT ZT DT Y

Ol sebebdin: zarf, ZT

altmış üçde: zarf, ZT

yerge: isim, DT

kirdim: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ol (YÖ) / **sebebdin** (TÖ): ST

altmış (TÖ) / **üçde** (TÖ): SÖ

altmış üçde (TÖ) … **altmış üçde** (TÖ): YnÖ

9. **Cevâhir kânıdın bir nükte alsun**

- Cevâhir kânıdın bir nükte alsun
  DT ZT Y

  Cevāhir kānıdın: isim, DT

  bir nükte: isim, ZT

  alsun: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  Cevāhir (YÖ) / **kānıdın** (TÖ): B'sizİT

bir (YÖ) / **nükte** (TÖ): ST

10. İşitmegen barı ḥasretde ḳalsun

- İşitmegen barı ḥasretde ḳalsun
  Ö Y

  İşitmegen barı: isim, Ö

  ḥasretde ḳalsun: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

  İşitmegen (YÖ) / **barı** (TÖ): B'sizİT

  ḥasretde (TÖ) / *ḳal-* (YÖ): FÖ

11. Kişi ḥikmet işitse cânı birle Çıḳar canı anıŋ ʿimânı birle

- > Kişi cânı birle ḥikmet işitse anıŋ canı ʿimânı birle Çıḳar
  ZT N ZT Y

  Kişi cânı birle ḥikmet işitse: zarf, ZT

  anıŋ canı: isim, N

  ʿimânı birle: edat, ZT

  Çıḳar: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ŞFÖ)

ḥikmet (YÖ) / **işitse** (TÖ): ŞFÖ

cānı (TÖ) / *birle* (YÖ): ÇEÖ

Çıḳ- (YÖ) / **cānı** (TÖ): FÖ

anıŋ cānı (TÖ) / *birle* (YÖ): ÇEÖ

anıŋ (YÖ) / **cānı** (TÖ): B'liİT

2.2. HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Harezm Türkçesi, Oğuz ve Kıpçak ağızlarının etkisinde XIII. yüzyıldan itibaren teşekkül eden ve Orta Türkçenin önemli bir dönemini oluşturan Türk dilinin dönemi için kullanılır.

Harezm Türkçesi, XI-XII. yüzyılda gerek etnik yapı gerekse siyasi hayat bakımından Türkleşen Harezm bölgesinde Oğuz, Kıpçak ve Kanglı boylarının yerleşik hayata geçmelerinin sonucu olarak Türk dilinin doğu kolunu teşkil eden Karahanlı Türkçesi temelinde, güney-batı kolunu teşkil eden Oğuz Türkçesi ve kuzey-batı kolunu teşkil eden Kıpçak Türkçesinin bu bölgede iyice karışıp kaynaşmasından oluşan Türkçeye verilen addır (Ata, 1997, s. 22).

Harezm Türkçesi sadece Harezm bölgesinde değil aynı zamanda Altın Ordu Devletinin egemen olduğu diğer topraklarda ve özellikle Saray'da XIV. Yüzyılda altın çağını yaşar ve daha sonra (XIV. yüzyıl sonrası) bu sahaya Çağatay Türkçesi hâkim olur.

Orta Asya yazı geleneğinde, Harezm Türkçesinin önemini ilk defa A. N. Samayloviç ortaya koymuştur.

Bu dönemden günümüze şu eserler ulaşmıştır:

1. Kısâsu'l-Enbiyâ (Rabgûzî)
2. Muînü'l-Mürîd (İslâm)
3. Hüsrev ü Şîrîn (Kutb)
4. Muhabbetnâme (Harezmî)
5. Nehcü'l-Ferâdîs (Kerderli Mahmut)

Cümle tahlillerinde, Muînü'l-Mürîd'ten, Hüsrev ü Şîrîn'den ve Muhabbetnâme'den alınan şiirler incelenmiştir.

2.2.1. Muinü'l-Mürit'ten (9. METİN)

METİN

Ḳamer pāre boldı işāret bile
Ḳatıġ taş me ḳatında keldi tile
Taḳı bilgil enṣārī oġlanları
Ölüp bāz tirildi munı keḍ bile (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 96)

Şerīʿāt erür yol ṭarīḳat azıḳ
Ḥaḳīḳat suwı bil taḳı rab rāzıḳ
Bu nefs müŋü merkep temiş ḥaḳ resūl
Öz öziŋe kötrür munı köp fāsıḳ (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 98)

Ḳanāʿat ulaşu saʿādet erür
Saʿādetniŋ aṣlı ḳanāʿat erür
Ḥarīṣlıḳ bile boldı ḳārūn şaḳī
Ḥarīṣlıḳ bu dünyege āfāt erür (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 99)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Şunu iyi bil ki, onun işaretiyle ay ikiye ayrıldı, sert taş onun huzurunda dile geldi, Ensari çocukları ölüp yeniden dirildi. (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 158)

Şeriat yol, tarikat ise azıktır. Hakikat sudur. Allah ise rızık verendir. Hak peygamber nefis için "Binilecek hayvandır." demiş. Birçok fasık bunu kendi üzerine alınır. (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 159)

Kanaat, her zaman mutluluktur. Mutluluğun aslı kanaattir. Açgözlülük ile Karun eşkıya oldu. Açgözlülük bu dünya için felakettir. (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 160)

2.2.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Ḳamer pāre boldı işāret bile
2. Ḳatıġ taş me ḳatında keldi tile
3. Taḳı bilgil enṣārī oġlanları Ölüp bāz tirildi munı keḍ bile
4. Şerīʿat erür yol ṭarīḳat azıḳ
5. Ḥaḳīḳat suwı bil taḳı rab razıḳ
6. Bu nefs müŋü merkep temiş ḥaḳ resūl
7. Öz öziŋe kötrür munı köp fāsıḳ
8. Ḳanāʿat ulaşu saʿādet erür
9. Saʿādetniŋ aṣlı ḳanāʿat erür
10. Ḥarīṣlıḳ bile boldı ḳārūn şaḳī
11. Ḥarīṣlıḳ bu dünyege āfāt erür

ÇÖZÜMLEME

1. Ḳamer pāre boldı işāret bile

- > Ḳamer işāret bile pāre boldı
  N ZT Y

Ḳamer: isim, N

işāret bile: zarf, ZT

pāre boldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

pāre (TÖ) / *bol-* (YÖ): FÖ

işāret (TÖ) / *bile* (YÖ): ÇEÖ

2. Ḳatıġ taş me ḳatında keldi tile

- > Ḳatıġ taş me ḳatında tile keldi

Ö DT Y

Ḳatıġ taş me: isim, Ö

ḳatında: isim, DT

tile keldi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

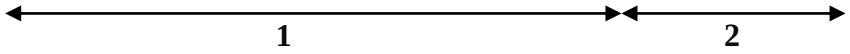
Ḳatıġ taş (TÖ) / *me* (YÖ): PEÖ

Ḳatıġ (YÖ) / **taş** (TÖ): ST

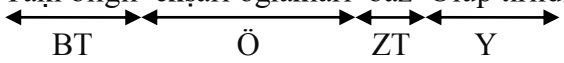
[*anıŋ* (YÖ)] / **ḳatında** (TÖ): B'liİT

kel- (YÖ) / **tile** (TÖ): FÖ

3. **Taḳı bilgil enṣārī oġlanları Ölüp bāz tirildi munı keḍ bile**

- Taḳı bilgil enṣārī oġlanları baz Ölüp tirildi

Taḳı bilgil: bağlaç, BT

enṣārī oġlanları: isim, Ö

baz: zarf, ZT

Ölüp tirildi: fiil, Y

- munı ked bile

munı: isim, N

ked: zarf, ZT

bile: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Kullanımına Göre: **Bağ-fiilli Sıralı**

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

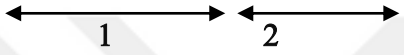
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ensārī (YÖ) / **oğlanları** (TÖ): B'sizİT

bāz (TÖ) / *tiril-* (YÖ): FÖ

4. Şerīʿat erür yol ṭarīḳat azıḳ

- > Şerīʿat yol erür

Şeriʿāt: isim, N

yol erür: isim, Y

- ṭarīḳat azıḳ

ṭarīḳat: isim, N

azıḳ: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

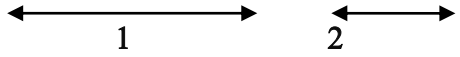
Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

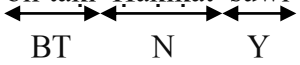
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

5. **Ḥaḳīḳat suwı bil taḳı rab razıḳ**

- bil taḳı Ḥaḳīḳat suwı

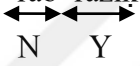

bil taḳı: bağlaç, BT

Ḥaḳīḳat: isim, N

suwı: isim, Y

- rab rāzıḳ

rab: isim, N

rāzıḳ: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

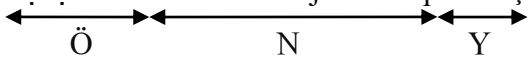
Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

6. Bu nefs müŋü merkep temiş ḫaḳ resūl

- > ḫaḳ resūl Bu nefs müŋü merkep temiş

ḫaḳ resūl: isim, Ö

Bu nefs müŋü merkep: isim, N

temiş: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

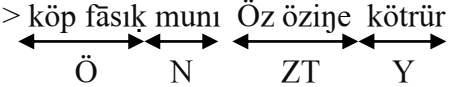
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Karmaşık Birleşik** (YC'si ZF)

Bu (YÖ) / **nefs** (TÖ): ST
müngü merkep: İC
müngü (YÖ) / **merkep** (TÖ): ST
ḫaḳ (YÖ) / **resūl** (TÖ): ST

7. Öz özine kötrür munı köp fāsıḳ

- > köp fāsıḳ munı Öz özine kötrür

köp fāsıḳ: isim, Ö

munı: isim, N

Öz özine: zarf, ZT

kötrür: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Öz (YÖ) / **özinge** (TÖ): B'sizİT
köp (YÖ) / **fāsıḳ** (TÖ): ST

8. Ḳanāʿat ulaşu saʿādet erür

- Ḳanāʿat ulaşu saʿādet erür
  N ZT Y

Ḳanāʿat: isim, N
ulaşu: zarf, ZT
saʿādet erür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

9. Saʿādetniŋ aṣlı ḳanāʿat erür

- Saʿādetniŋ aṣlı ḳanāʿat erür
  N Y

Saʿādetniŋ aslı: isim, N
ḳanāʿat erür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Saʿādetniŋ (YÖ) / **aslı** (TÖ): B'liİT

10. Ḥarīşlıḳ bile boldı ḳārūn şaḳī

- > ḳārūn Ḥarīşlıḳ bile şaḳī boldı
  Ö ZT ZT Y

ḳārūn: isim, Ö
Ḥarīşlıḳ bile: zarf, ZT
şaḳī: isim, ZT
boldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ḥarīşlıḳ (TÖ) / *bile* (YÖ): ÇEÖ
bol- (YÖ) / **şaḳī** (TÖ): FÖ

11. Ḥarīşlıḳ bu dünyege āfāt erür

- Ḥarīşlıḳ bu dünyege āfāt erür
  N ZT Y

Ḫarīslıḳ: isim, N

bu dünyege: zarf, ZT

āfāt erür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

bu (YÖ) / **dünyege** (TÖ): ST

2.2.2. Husrev ü Şirin'den (10. METİN)

METİN

Oturdı yanaşıp Ḫusravḳa Şīrin

Körügli ḥayre ḳaldı teŋri ṣunʿın (Hacıeminoğlu, 2000, s. 265)

Siniŋ pendiŋi aldım imdidin soŋ

Hevesdin tövbe ḳıldım imdidin soŋ (Hacıeminoğlu, 2000, s. 282)

Çıḳardıŋ ḥīle birle öz ilimdin

Bıraḳdım taḫt u tācımnı ilimdin (Hacıeminoğlu, 2000, s. 307)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Şirin, Hüsrev'e yanaşıp oturdu; Tanrı'nın [bu] eserini gören hayran kaldı.

Şimdiden itibaren senin nasihatini aldım; Şimdiden itibaren hevesten tövbe ettim.

Hile ile kendi yurdumdan çıkardın; Tacımı ve tahtımı yurdumda bıraktım.

2.2.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Oturdı yanaşıp Ḫusravḳa Şīrin
2. Körügli ḥayre ḳaldı teŋri ṣunʿın
3. Siniŋ pendiŋi aldım imdidin soŋ
4. Hevesdin tövbe ḳıldım imdidin soŋ
5. Çıḳardıŋ ḥīle birle öz ilimdin
6. Bıraḳdım taḫt u tācımnı ilimdin

ÇÖZÜMLEME

1. **Oturdı yanaşıp Ḫusravḳa Şīrin**

- > Şīrin Ḫusravḳa yanaşıp Oturdı.
  Ö DT Y

Şīrin: isim, Ö

Ḫusravḳa: isim, DT

yanaşıp Oturdı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2. **Körügli ḥayre ḳaldı teŋri ṣunʿın**

- > teŋri ṣunʿın Körügli ḥayre ḳaldı
  Ö Y

teŋri ṣunʿın Körügli: sıfat, Ö

ḫayre ḳaldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

ḫayre (TÖ) / *ḳal-* (YÖ): FÖ

teŋri ṣunʿın (YÖ) / **Körügli** (TÖ): SFÖ

teŋri (YÖ) / **ṣunʿın** (TÖ): B'sizİT

3. **Siniŋ pendiŋi aldım imdidin soŋ**

- > imdidin soŋ Siniŋ pendiŋi aldım
  ZT N Y

imdidin soŋ: zarf, ZT

Siniŋ pendiŋi: isim, N

aldım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Siniŋ (YÖ) / **pendiŋi** (TÖ): B'liİT

imdi (TÖ) / *-din soŋ* (YÖ): ÇEÖ

4. Hevesdin tövbe ḳıldım imdidin soŋ

- > imdidin soŋ Hevesdin tövbe ḳıldım
  ZT ZT Y

imdidin soŋ: zarf, ZT

Hevesdin: zarf, ZT

tövbe ḳıldım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

tövbe (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ

imdi (TÖ) / *-din soŋ* (YÖ): ÇEÖ

imdidin soŋ (TÖ) … **imdidin soŋ** (TÖ): YnÖ

5. Çıḳardıŋ ḫīle birle öz ilimdin

- > ḫīle birle öz ilimdin Çıḳardıŋ
  ZT DT Y

ḫīle birle: zarf, ZT

öz ilimdin: isim, DT

Çıḳardın: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ḫīle (TÖ) / *birle* (YÖ): ÇEÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **öz ilimdin** (TÖ): B'liİT

öz (YÖ) / **ilimdin** (TÖ): B'sizİT

6. Bıraḳdım taḫt u tācımnı ilimdin

- > taḫt u tācımnı ilimdin Bıraḳdım
  N DT Y

taḫt u tācımnı: isim, N

ilimdin: isim, DT

Bıraḳdım: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*meniŋ* (YÖ)] / **taḫt u tācımnı** (TÖ): B'liİT

taḫt (TÖ) *u* (YÖ) **tācımnı** (TÖ): BEÖ

[*meniŋ* (YÖ)] / **ilimdin** (TÖ): B'liİT

2.2.3. Muhabbetnâme'den (11. METİN)

METİN

Köŋül sinsiz tilemes tende cānnı

Körer Ḫˇārezmī yüzüŋde cihānnı (Sertkaya, 2010, s. 197)

Közüm kördi cemāliŋ şīvesini

Köŋül tapmadı bāġıŋ mīvesini (Sertkaya, 2010, s. 198)

Ölümdür bizge cānānsız tirilmek

Muḥāldür bu tene cānsız tirilmek (Sertkaya, 2010, s. 199)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Gönül tende canı sensiz dilemez; Harezmi cihanı yüzünde görür.

Gözüm, [senin] yüzünün güzelliğinin nazını gördü; Gönül, [senin] bağının meyvesini çare bulmadı.

Bize sevgilisiz dirilmek ölümdür; Bu tene cansız dirilmek imkânsızdır.

2.2.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Köŋül sinsiz tilemes tende cānnı
2. Körer Ḫˇārezmī yüzüŋde cihānnı
3. Közüm kördi cemāliŋ şīvesini
4. Köŋül tapmadı bāġıŋ mīvesini
5. Ölümdür bizge cānānsız tirilmek
6. Muḥāldür bu tene cānsız tirilmek

ÇÖZÜMLEME

1. Köŋül sinsiz tilemes tende cānnı

- > Köŋül tende cānnı sinsiz tilemes
  Ö N ZT Y

Köŋül: isim, Ö

tende cānnı: isim, N

sinsiz: zarf, ZT

tilemes: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

2. Körer Ḫ̆ārezmī yüzüŋde cihānnı

- > Ḫ̆ārezmī yüzüŋde cihānnı Körer
  Ö DT N Y

Ḫ̆ārezmī: isim, Ö

yüzüŋde: isim, DT

cihānnı: isim, N

Körer: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*seniŋ* (YÖ)] / **yüzüŋde** (TÖ): B’liİT

3. **Közüm kördi cemāliŋ şīvesini**

- > Közüm cemāliŋ şīvesini kördi
  Ö N Y

Közüm: isim, Ö

cemāliŋ şīvesini: isim, N

kördi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*meniŋ* (YÖ)] / **Közüm** (TÖ): B’liİT

cemāliŋ (YÖ) / **şīvesini** (TÖ): B’liİT

4. **Köŋül tapmadı bāġıŋ mīvesini**

- > Köŋül bāġıŋ mīvesini tapmadı
  Ö N Y

Köŋül: isim, Ö

bāġın mīvesini: isim, N

tapmadı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*seniŋ* (YÖ)] / **bāġıŋ mīvesini** (TÖ): B'liİT

bāġıŋ (YÖ) / **mīvesini** (TÖ): B'liİT

5. Ölümdür bizge cānānsız tirilmek

- > bizge cānānsız tirilmek Ölümdür
  ZT N Y

bizge: zarf, ZT

cānānsız tirilmek: isim, N

Ölümdür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si İFÖ)

bizge cānānsız (YÖ) / **tirilmek** (TÖ): İFÖ

6. Muḥāldür bu tene cānsız tirilmek

- > bu tene cānsız tirilmek Muḥāldür
  N Y

bu tene cānsız tirilmek: isim, N

Muḥāldür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si İFÖ)

bu tene cansız (YÖ) / **tirilmek** (TÖ): İFÖ

bu (YÖ) / **tene** (TÖ): ST

tirilmek (TÖ) … **tirilmek** (TÖ): YnÖ

2.3. TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Kıpçak veya Kuman Türkçesi, Kırım'ın ve Rusya'nın belli bölgeleriyle Orta Asya'nın batısında bazı yerlerdeki göçebe Türkler arasında konuşulan dildi. Bununla birlikte Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş Memlük Devleti'nin (1250-1517) yöneticileri ve Ukrayna'daki Türklerşmiş Ermeniler de Kuman (Kıpçak) Türkçesini konuşuyordu. Kuman Türkçesinin üç diyalekt kolu vardı:

1. Kuman Diyalekti
2. Memlük Kıpçakçası
3. Ermeni Kıpçakçası (Tekin ve Ölmez, 1999: s. 41)

Bu dönem Türkçesi de tıpkı Harezm Türkçesi gibi Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş olarak kabul edilir. Ermeni Türklerinin kaleme aldığı metinler hariç, Kıpçak Türklerinin konuşma dili yazı dili olarak kullanılmamıştır. Dönemin önemli eserlerinden *Codex Cumanicus* yazı diline ait olmaktan ziyade mezkūr ağızla ilgili bir nevi derleme çalışmasıdır. Memlük Kıpçakçasına ait siyaset, atçılık, edebiyat, okçuluk ve benzeri alanlardaki metinler ise Kıpçak ağzına ait değildir, bunlar devrin standart yazı diliyle kaleme alınmıştır. Yine bu dönemde

kaleme alınan sözlük ve dil bilgisi metinleri de standart dile yakındır. Yer yer Türkmen (Oğuz) ve Kıpçak ağzı özellikleri ihtiva ederler. Ancak yalnızca *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye* adlı eserin yazarı tamamen Kıpçak Türkçesini temel aldığını eserinde özellikle ifade etmiştir. Bu dönem eserleri iki sınıfta incelenmiştir (Ercilasun, 2014: s. 182)

1. *Sözlükler ve Dil Bilgisi Kitapları*

   Codex Cumanicus
   Kitābü'l-İdrāk li-Lisāni'l-Etrāk
   Kitāb-ı Mecmū-ı Tercümān-ı Türkī ve Acemī ve Mugalī
   Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye
   Bülgatü'l-Müştāk fī Lūgati't-Türk ve'l-Kıfçak
   El-Kavānīnü'l-Külliyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
   Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye

2. *Edebiyat, Askerlik, Baytarlık, Din Alanlarındaki Metinler*

   İrşādü'l-Mülūk ve's-Selātin
   Gülistan Tercümesi
   Baytaratü'l-Vāzıh
   Münyetü'l-Guzāt
   Kitābü'l-Hayl
   Kitāb fī-İlmi'n-Nüşşāb (Hulāsa)
   Kitāb fi'l-fıkıh
   Kitāb fi'l-Fıkh bi-Lisāni't-Türkī
   Kitāb Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandī
   Mukaddimetü'l-Gaznevī fi'l-İbādāt (Ercilasun, 2014: s. 382-397).

Bu dönemde Berke Fakih'ten ve Gülistan Kitabı'ndan mesnevi beyitleri tahlil edilmiştir.

2.3.1. Berke Fakih'ten (12. METİN)

METİN

Altınbuġa erdi ol sabiḳī atlıġ
Özi ʿālim u ḥālīm hem tili tatlıġ (İnan, 1953, s. 64)

Okusaŋ unutma duʿādın meni
Unutmasın iḍim raḥmettin seni (İnan, 1953, s. 65)

Bitidim kitābın ḫatāsın bakıp
Bu zaḥmet çekkenim bilgeysen okıp. (İnan, 1953, s. 65)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Önceki adı Altınbuğa idi; Kendi, alim ve yumuşak huylu hem [de] dili tatlı.

Duadan okursan beni unutma; Rabbim rahmetten seni unutmasın.
Kitabın hatasını bakıp yazdım; Bunca zahmet çekeni okuyup bileceksin

2.3.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Altınbuġa erdi ol sabiḳī atlıġ
2. Özi ʿālim u ḫalim hem tili tatlıġ
3. Okusaŋ unutma duʿadın meni
4. Unutmasın iḍim raḥmettin seni
5. Bitidim kitabın ḫatasın bakıp
6. Bu zaḥmet çekkenim bilgeysen okıp

ÇÖZÜMLEME

1. Altınbuġa erdi ol sabiḳī atlıġ

- > ol sabiḳī atlıġ Altınbuġa erdi
  N Y

ol sabiḳī atlıġ: isim, N

Altınbuġa erdi: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*anıŋ* (YÖ)] / **ol sabiḳī atlıġ** (TÖ): B'liİT
ol (YÖ) / **sabiḳī atlıġ** (TÖ): ST
sabiḳī (YÖ) / **atlıġ** (TÖ): ST

2. Özi ʿālim u ḥalim hem tili tatlıġ

1 **2**

- Özi ʿālim u ḥalīm hem tili tatlıġ

N Y BT Y

Özi: isim, N

ʿālim u ḥalīm: isim, Y

hem: bağlaç, BT

tili tatlıġ: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Nesnesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*anıŋ* (YÖ)] / **özi** (TÖ): B’liİT
ʿālim (TÖ) *u* (YÖ) **ḫālim** (TÖ): BEÖ
[*anıŋ* (YÖ)] / **tili** (TÖ): B’liİT
tili (YÖ) / **tatlıġ** (TÖ): İyÖ

3. Okusaŋ unutma duʿadın meni

- > duʿādın Okusaŋ meni unutma
  ZT N Y

duʿādın Okusaŋ: zarf, ZT
meni: isim, N
unutma: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC’si ŞFÖ)

duʿādın (YÖ) / **Okusaŋ** (TÖ): ŞFÖ

4. Unutmasın iḍim raḫmettin seni

- > iḍim seni raḫmettin Unutmasın
  Ö N ZT Y

iḍim: isim, Ö

seni: isim, N

raḫmettin: zarf, ZT

Unutmasın: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*meniŋ* (YÖ)] / **iḍim** (TÖ): B’liİT

5. Bitidim kitabın ḫatasın bakıp

- > kitābın ḫatāsın bakıp Bitidim
  N Y

kitābın ḫatāsın: isim, N

baḳıp Bitidim: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*anıŋ* (YÖ)] / **kitābın ḫatāsın** (TÖ): B’liİT

kitābın (TÖ) / **ḫatāsın** (TÖ): B’liİT

6. Bu zaḫmet çekkenim bilgeysen okıp

- > Bu zaḫmet çekkenim okıp bilgeysen
  N Y

Bu zaḫmet çekkenim: isim, N

okıp bikgeysen: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ)

okıp (TÖ) / **bu zaḫmet çekkenim** (TÖ): BFÖ
[*meniŋ* (YÖ)] / **Bu zaḫmet çekkenim** (TÖ): B'liİT
Bu zaḫmet (YÖ) / **çekkenim** (TÖ): SFÖ
Bu (YÖ) / **zaḫmet** (TÖ): ST
zaḫmet (TÖ) / *çek-* (YÖ): FÖ

2.3.2. Kitâb Gülistan Bi't-Türkî'den (13. METİN)

METİN
Sıġar bir ḫucraġa on ikki mihmān
Bir iḳlīme sıġışmaz ikki sulṭān (Karamanlıoğlu, 1978, s. 11)

İl yiterde eygülük ḳıl ay fulān
Kim atıŋ ḳalġay cehānda cāvidān (Karamanlıoğlu, 1978, s. 29)

Ḫayr öze tut bu kitābet kātibin
Raḥmetiŋ birlen ġanī ḳıl ṣāḥibin (Karamanlıoğlu, 1978, s. 177)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Bir odaya on iki misafir sığar; Bir memlekete iki sultan sığmaz.

Ey filan [kişi], el yettiğince iyilik yap; Çünkü dünyada adın sonsuz kalacak.

Bu kitabın katibini hayır üzerine tut; Sahibini rahmetin ile zengin et.

2.3.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Sıġar bir ḥucraġa on ikki mihmān, Bir iḳlīme sıġışmaz ikki sulṭān
2. İl yiterde eygülük ḳıl ay fulān; Kim, atıŋ ḳalġay cehānda cāvidān
3. Ḫayr öze tut bu kitābet kātibin
4. Raḥmetiŋ birlen ġanī ḳıl ṣāḥibin

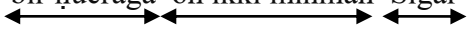
ÇÖZÜMLEME

1. **Sıġar bir ḥucraġa on ikki mihmān, Bir iḳlīme sıġışmaz ikki sulṭān**

1 **2**

- > bir ḥucraġa on ikki mihmān Sıġar

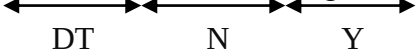
DT N Y

bir ḥucraġa: isim, DT

on ikki mihmān: isim, N

Sıġar: fiil, Y

- > Bir iḳlīme ikki sulṭān sıġışmaz

DT N Y

Bir iḳlīme: isim, DT

ikki sulṭān: isim, N

sıġışmaz: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

bir (YÖ) / **ḫucraġa** (TÖ): ST

on ikki (YÖ) / **mihmān** (TÖ): ST

on (TÖ) / **ikki** (TÖ): SÖ

Bir (YÖ) / **iklīme** (TÖ): ST

ikki (YÖ) / **sultān** (TÖ): ST

2. İl yiterde eygülük ḳıl ay fulān; Kim, atıŋ ḳalġay cehānda cāvidān

1 2

- > İl yiterde eygülük ḳıl ay fulān; Kim, atın cehānda cāvidān ḳalġay

ZT Y ÜT BT Ö DT Y

İl yiterde: zarf, ZT

eygülük ḳıl: fiil, Y

ay fulān: ünlem, ÜT

Kim: bağlaç, BT

atın: isim, N

cehānda: isim, DT

cāvidān ķalġay: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağlı Cümle**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

İl (YÖ) / **yiterde** (TÖ): ZFÖ

eygülük (TÖ) / *ķıl-* (YÖ): FÖ

ay (TÖ) / *fulān* (YÖ): ÜEÖ

[*seniŋ* (YÖ)] / **atıŋ** (TÖ): B'liİT

cāvidān (TÖ) / *ķal-* (YÖ): FÖ

3. Ḫayr öze tut bu kitābet kātibin

- > bu kitābet kātibin Ḫayr öze tut
  N Y

bu kitābet kātibin: isim, N

Ḫayr öze tut: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ḫayr öze (TÖ) / *tut-* (YÖ): FÖ

Ḫayr (TÖ) / *öze* (YÖ): ÇEÖ

bu (YÖ) / **kitābet kātibin** (TÖ): ST

kitābet (YÖ) / **kātibin** (TÖ): B'sizİT

4. Raḥmetiŋ birlen ġanī ḳıl ṣāḥibin

- > ṣāḥibin Raḥmetiŋ birlen ġanī ḳıl
  N ZT Y

ṣāḥibin: isim, N
Raḥmetiŋ birlen: zarf, ZT
ġanī ḳıl: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Raḥmetiŋ (TÖ) / *birlen* (YÖ): ÇEÖ

[*seniŋ* (YÖ)] / **Raḥmetiŋ** (TÖ): B'liİT

ġanī (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ

[*anıŋ* (YÖ)] / **ṣāḥibin** (TÖ): B’liİT

2.4. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ

Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci devri Çağatay Türkçesi’dir. 15. Yüzyıldan itibaren başlar, 20. yüzyıl başlarına kadar devam eder. Batı Türklüğünün sınırlarını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına dek aynı yazı dilini kullanmıştır; bu yazı dilinin Türkoloji literatüründeki adı Çağatay Türkçesidir (Ercilasun, 2014, s. 400).

Ali Şir Nevai Türkçenin köşetaşı eserlerinden olan Muhâkemetü'l-Lügateyn'de ve diğer eserlerinde Türkçe, Türkî, Türk tili terimlerini pek çok kez telafuz etmiştir (Ercilasun, 2014, s.407).

Çağatay Türkçesi ile ilgili pek çok çalışma yapan, alanın uzmanlarından Janos Eckmann, Çağataycayı kendi içinde üçe ayırır:

- Klasik Öncesi Devir
- Klasik Devir
- Klasik Sonrası Devir

Klasik devirde eser vermiş olan ve bu dönemin böyle adlandırılmasında rol oynayan isim şüphesiz Ali Şir Nevâî’dir. Nevâî sadece Çağatay edebiyatının değil tüm Türk dili ve edebiyatının en önemli isimlerindendir. Yazdığı eserleriyle Türk diline hak ettiği değeri vermiş ve onu parlatmıştır.

Ahmet Caferoğlu, N. İlminskiy'nin "Nevaî, millî dil uğrundaki bilinen mücahitlerin en kudretlisi, belki de yegânesi" nitelemesini aktardıktan sonra kendisi de Nevayî’yi "Türkçülük âşığı" olarak niteler (Caferoğlu 1984: 215, 219).

Nevayî'nin Türkçe sevgisi ile ilgili Lisânü't-Tayr isimli eserindeki şu beyti vermek yerinde olacaktır:

Türk nazmıda çü min tartıp alem
Eyledim ol memleketni yek-kalem

(Ne zaman ki ben Türk şiirinde bayrak yükselttim, o zaman bütün memleketi yek-kalem eyledim, birleştirdim.) (Ercilasun, 2014, s.417)

Bu dönemde Sekkākī, Atāʿī, Lutfī, ʿUbeydī, Babur ve Nevāyī'den seçilen şiirler tahlil edilmiştir.

2.4.1. Sekkâkî'den (14. METİN)

METİN

Köŋlüm évini bozduŋ u hergiz ʿimāret ḳılmadıŋ,
Éy ḥüsn genci, bir naẓar ḳıl bāri bu vīrānıma.

Sekkākī yıġlap köz yaşın yaz yamġurı ték yaġdurur,
Yétkürgil anı éy ṣabā, yüzi gül-i ḫandānıma! (Eckmann, 1988, s. 230)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Gönlümün evini bozdun ve asla inşa etmedin; Ey güzel hazine, bari bu harabeme bir bakış at!

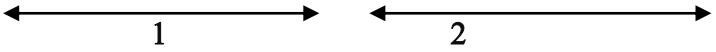
Sekkâkî ağlayıp gözyaşını yaz yağmuru gibi yağdırır; Ey saba [rüzgarı] yüzü gülen güle onu yetiştir.

2.4.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

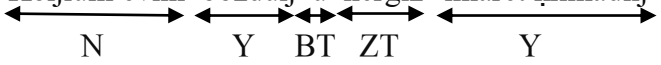
1. Köŋlüm évini bozduŋ u hergiz ʿimāret ḳılmadıŋ
2. Éy ḥüsn genci, bir naẓar ḳıl bāri bu vīrānıma
3. Sekkākī yıġlap köz yaşın yaz yamġurı ték yaġdurur
4. Yétkürgil anı éy ṣabā, yüzi gül-i ḫandānıma!

ÇÖZÜMLEMELER

1. **Köŋlüm évini bozduŋ u hergiz ʿimāret ḳılmadıŋ**

- Köŋlüm évini bozduŋ u hergiz ʿimāret ḳılmadıŋ

Köŋlüm évini: isim, N

bozduŋ: fiil, Y

u: bağlaç, BT

hergiz: zarf, ZT

ʿimāret ḳılmadıŋ: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Öznesi ve Nesnesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

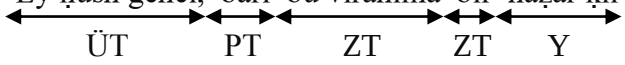
[*meniŋ* (YÖ)] / **Köŋlüm évini** (TÖ): B'liİT

Köŋlüm (YÖ) / **évini** (TÖ): B'sizİT

ʿimāret (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ

2. Éy ḫüsn genci, bir naẓar ḳıl bāri bu vīrānıma

- > Éy ḫüsn genci, bāri bu vīrānıma bir naẓar ḳıl

Éy ḫüsn genci: ünlem, ÜT

bāri: zarf, PT

bu vīrānıma: zarf, ZT

bir: zarf, ZT

naẓar ḳıl: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

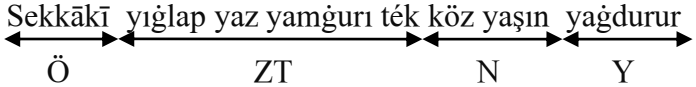
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ey (TÖ) / *ḫüsn genci* (YÖ): ÜEÖ
ḫüsn (YÖ) / **genci** (TÖ): ST
naẓār (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ
bir (YÖ) / **naẓār** (TÖ): ST
[*meniŋ* (YÖ)] / **bu vīrānıma** (TÖ): B'liİT
bu (YÖ) / **vīrānıma** (TÖ): ST

3. Sekkākī yıġlap köz yaşın yaz yamġurı ték yaġdurur

- Sekkākī yıġlap yaz yamġurı ték köz yaşın yaġdurur

Sekkākī: isim, Ö

yıġlap yaz yamġurı ték: zarf, ZT

köz yaşın: isim, N

yaġdurur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZF)

[*öz* (YÖ)] / **köz yaşın** (TÖ): B'sizİT
köz (YÖ) / **yaşın** (TÖ): B'sizİT
yaz yamġurı (TÖ) / *ték* (YÖ): ÇEÖ

4. Yétkürgil anı éy şabā, yüzi gül-i ḫandānıma!

- > éy şabā, yüzi gül-i ḫandānıma anı Yétkürgil!
  ÜT DT N Y

  éy şabā: ünlem, ÜT
  yüzi gül-i ḫandānıma: isim, DT
  anı: isim, N
  Yétkürgil: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

éy (TÖ) / *şabā* (YÖ): ÜEÖ
[*meniŋ* (YÖ)] / **yüzi gül-i ḫandānıma** (TÖ): B'liİT
yüzi (YÖ) / **gül-i ḫandānıma** (TÖ): İyÖ
gül-i (TÖ) / *ḫandānıma* (YÖ): FST

2.4.2. Atâ'î'den (15. METİN)

METİN

Ol élig kim sudın arıḳtur yumas anı suda,
Belki sunı pāk bolsun dép éligi birle yur.

Ḳaşlarıŋ yasın Aṭāyī körgeli ḥüsn içre taḳ
Ṣubḥ-dem miḥrāblarda sūre-i Yāsīn oḳur. (Eckmann, 1988, s. 231)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

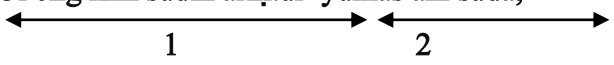
O eli ki sudan temizdir onu suda yıkamaz; Belki temiz olsun diyip suyu eliyle yıkar. Âtâyî, güzellik içinde tek [olan] [senin] kaşlarının yayını gördüğünden beri; Sabah vakti mihraplarda Yasin Suresini okur.

2.4.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

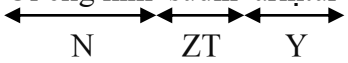
1. Ol élig kim sudın arıḳtur yumas anı suda,
2. Belki sunı pāḳ bolsun dép éligi birle yur.
3. Ḳaşlarıŋ yāsın Aṭāyī körgeli ḥüsn içre taḳ Ṣubḥ-dem miḥrāblarda sūre-i Yāsīn oḳur.

ÇÖZÜMLEME

1. **Ol élig kim sudın arıḳtur yumas anı suda,**

- Ol élig kim sudın arıḳtur

Ol élig kim: isim, N

sudın: zarf, ZT

arıḳtur: isim, Y

- > anı suda yumas,
  N DT Y

  anı: isim, N

  suda: isim, DT

  yumas: fiil, Y

  Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Nesnesi ortak)

  1.Cümlesi

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  2.Cümlesi

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumsuz**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  Ol élig (TÖ) / *kim* (YÖ): PEÖ

  Ol (YÖ) / **élig** (TÖ): ST

2. Belki sunı pāḳ bolsun dép éligi birle yur.

- Belki sunı pāk bolsun dép éligi birle yur.
  PT ZT ZT Y

  Belki: zarf, PT

  sunı pāḳ bolsun dép: zarf, ZT

éligi birle: zarf, ZT

yur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Karmaşık Birleşik** (YC'si ZFÖ)

sunı pāḳ bolsun (YÖ) / **dép** (TÖ): ZFÖ

[*anıŋ* (YÖ)] / **sunı** (TÖ): B'liİT

pāḳ (TÖ) / *bol-* (YÖ): FÖ

éligi (TÖ) / *birle* (YÖ): ÇEÖ

3. **Ḳaşlarıŋ yāsın Aṭāyī körgeli ḥüsn içre taḳ Ṣubḥ-dem miḥrāblarda sūre-i Yāsīn oḳur.**

- Aṭāyī ḥüsn içre taḳ Ḳaşlarıŋ yāsın körgeli Ṣubḥ-dem miḥrāblarda sūre-i
  Ö ZT ZT DT
  Yāsīn oḳur.
  N Y

Aṭāyī: isim, Ö

ḥüsn içre taḳ Ḳaşlarıŋ yāsın körgeli: zarf, ZT

Ṣubḥ-dem: zarf, ZT

miḥrāblarda: isim, DT

sūre-i Yāsīn: isim, N

oḳur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

Ḳaşlarıŋ (YÖ) / **yāsın** (TÖ): B'liİT

[*seniŋ* (YÖ)] / **Ḳaşlarıŋ** (TÖ): B'liİT

Aṭāyī (YÖ) / **körgeli** (TÖ): ZFÖ

ḫüsn (TÖ) / *içre* (YÖ): ÇEÖ

Ṣubḥ (YÖ) / **dem** (TÖ): FİT

sūre-i (TÖ) / *Yāsīn* (YÖ): FİT

2.4.3. Lutfî'den (16. METİN)

METİN

Sındı köŋlüm şīşesi ġam taşıdın,
Ḳan sirāyet ḳıldı iç ü taşıdın
Ḳorḳaram, sén hem vefāsızlar tégin
Bolmaġay sén içi küfr ü taşı dīn (Eckmann, 1988, s. 241)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Gönlümün şişesi gam taşından kırıldı; İçinden ve dışından kan yayıldı; Korkarım, sen de vefasızlar gibi içi küfür dışı din olmayasın.

2.4.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Sındı köŋlüm şīşesi ġam taşıdın,
2. Ḳan sirāyet ḳıldı iç ü taşıdın

3. Ḳorḳaram,

4. sén hem vefāsızlar tégin Bolmaġay sén içi küfr ü taşı dīn

ÇÖZÜMLEME

1. **Sındı köŋlüm şīşesi ġam taşıdın,**

- > köŋlüm şīşesi ġam taşıdın Sındı
  N ZT Y

  köŋlüm şīşesi: isim, N

  ġam taşıdın: zarf, ZT

  Sındı: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  köŋlüm (YÖ) / **şīşesi** (TÖ): B'sizİT

  [*meniŋ* (YÖ)] / **köŋlüm** (TÖ): B'liİT

  ġam (YÖ) / **taşıdın** (TÖ): B'sizİT

2. **Ḳan sirāyet ḳıldı iç ü taşıdın**

- > iç ü taşıdın Ḳan sirāyet ḳıldı
  DT N Y

  iç ü taşıdın: isim, DT

  Ḳan: isim, N

sirāyet ḳıldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

sirāyet (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ

iç (TÖ) *ü* (YÖ) **taşıdın** (TÖ): BEÖ

3. **Ḳorḳaram,**

- Ḳorḳaram
  Y

Ḳorḳaram: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

4. **sén hem vefāsızlar tégin Bolmaġay sén içi küfr ü taşı dīn**

- > sén hem vefāsızlar tégin içi küfr ü taşı dīn Bolmaġay sén
  Ö ZT Y

sén hem: isim, Ö

vefāsızlar tégin içi küfr u taşı dīn: zarf, ZT

Bolmaġay sén: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

sén (TÖ) / *hem* (YÖ): ÇEÖ

vefāsızlar (TÖ) / *tégin* (YÖ): ÇEÖ

içi küfr (TÖ) *ü* (YÖ) **taşı dīn** (TÖ): BEÖ

içi (YÖ) / **küfr** (TÖ): İyÖ

taşı (YÖ) / **dīn** (TÖ): İyÖ

2.4.4. ʿUbeydî'den (17. METİN)

METİN

Sūzuŋnı ʿıyān eyleme her kimge, ʿUbeydī
Āşıḳ kişige sūz-ı nihān bir néçe kündür. (Eckmann, 1988, s. 237)

İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı bile
İkki cādū közi belā ḳıladur. (Eckmann, 1988, s. 238)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

ʿUbeydi, [aşk] ateşini her kimseye belli etme; Âşık kişiye gizli ateş nasıl bir gündür?

İki kaşının birleşmesi ile iki cadı gözü fenalık yapıyor.

2.4.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Sūzuŋnı ʿıyān eyleme her kimge, ʿUbeydī
2. Āşıḳ kişige sūz-ı nihān bir néçe kündür.
3. İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı bile İkki cādū közi belā ḳıladur.

ÇÖZÜMLEME

1. Sūzuŋnı ʿıyān eyleme her kimge, ʿUbeydī

- > ʿUbeydī, Sūzuŋnı her kimge ʿıyān eyleme,
  Ö N DT Y

  ʿUbeydī: isim, Ö

  Sūzuŋnı: isim, N

  her kimge: isim, DT

  ʿıyān eyleme: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumsuz**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  [*öz* (YÖ)] / **Sūzuŋnı** (TÖ): B'sizİT

  ʿıyān (TÖ) / *eyle-* (YÖ): FÖ

  her (YÖ) / **kimge** (TÖ): ST

2. Āşıḳ kişige sūz-ı nihān bir néçe kündür.

- Āşıḳ kişige sūz-ı nihān bir néçe kündür.
  ZT N Y

Āşıḳ kişige: zarf, ZT

sūzı-ı nihān: isim, N

bir néçe kündür: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

Āşıḳ (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

Āşıḳ (YÖ) / **kişige** (TÖ): ST

sūz-ı (TÖ) / *nihān* (YÖ): FST

néçe (YÖ) / **bir kündür** (TÖ): ST

bir (YÖ) / **kündür** (TÖ): ST

3. **İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı bile İkki cādū közi belā ḳıladur.**

- İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı bile İkki cādū közi belā ḳıladur.

Ö Y

İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı bile İkki cādū közi: isim, Ö

belā ḳıladur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

İkki ḳaşınıŋ ittifāḳı (TÖ) *bile* (YÖ) **ikki cādū közi** (TÖ): BEÖ

İkki ḳaşınıŋ (YÖ) / **ittifaḳı** (TÖ): B'liİT

[*anıŋ* (YÖ)] / **ikki ḳaşınıŋ** (TÖ): B'liİT

ikki (YÖ) / **ḳaşınıŋ** (TÖ): ST

ikki (YÖ) / **cādū közi** (TÖ): ST

cādū (YÖ) / **közi** (TÖ): ST

[*anıŋ* (YÖ] / **közi** (TÖ): B'liİT

belā (TÖ) / *ḳıl-* (YÖ): FÖ

2.4.5. Bâbur'dan (18. METİN)

METİN

Yād étmes émiş kişini ġurbette kişi,
Şād étmes émiş köŋlini miḥnette kişi.
Köŋlüm bu ġarīblıḳta şād olmadı āh,
Ġurbette sévünmes émiş elbette kişi. (Eckmann, 1988, s. 240)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Gurbette kişi kişiyi yad etmezmiş; Sıkıntıda [olan] kişi gönlünü şad etmezmiş: Ah, gönlüm bu gariplikte şad olmadı; Elbette kişi gurbette sevinmezmiş.

2.4.5.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Yād étmes émiş kişini ġurbette kişi,
2. Şād étmes émiş köŋlini miḥnette kişi.
3. Köŋlüm bu ġarīblıḳta şād olmadı āh,
4. Ġurbette sévünmes émiş elbette kişi.

ÇÖZÜMLEME

1. Yād étmes émiş kişini ġurbette kişi,

- > kişi kişini ġurbette Yād étmes émiş

Ö N DT Y

kişi: isim, Ö

kişini: isim, N

ġurbette: isim, DT

Yād étmes émiş: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

Yād (TÖ) / *ét-* (YÖ): FÖ

2.Şād étmes émiş köŋlini miḥnette kişi.

- > kişi köŋlini miḥnette, Şād étmes émiş.

Ö N ZT Y

kişi: isim, Ö

köŋlini: isim, N

miḥnette: zarf, ZT

Şād étmes émiş: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

Şād (TÖ) / *ét-* (YÖ): FÖ

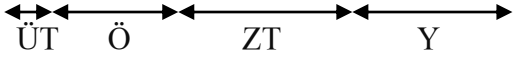
[*öz* (YÖ)] / **köŋlini** (TÖ): B'sizİT

miḫnette [*bolġan*] (YÖ) / **kişi** (TÖ): ST

miḫnette (YÖ) / [**bolġan** (TÖ)]: SFÖ

3. **Köŋlüm bu ġarīblıḳta şād olmadı āh,**

- āh, Köŋlüm bu ġarīblıḳta şād olmadı

āh: ünlem, ÜT

Köŋlüm: isim, Ö

bu ġarīblıḳta: zarf, ZT

şād olmadı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

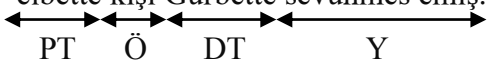
[*meniŋ* (YÖ)] / **Köŋlüm** (TÖ): B'liİT

bu (YÖ) / **ġarīblıḳta** (TÖ): ST

şād (TÖ) / *ol-* (YÖ): FÖ

4. **Ġurbette sévünmes émiş elbette kişi.**

- > elbette kişi Ġurbette sévünmes émiş.

elbette: zarf, PT

kişi: isim, Ö

Ġurbette: isim, DT

sévünmes émiş: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

ġurbette (TÖ) … **Ġurbette** (TÖ): YnÖ

2.4.6. Nevâyî'den (19. METİN)

METİN

Zāḥid, saŋa ḫūr u maŋa cānāne kérek,
Cennet, saŋa bolsun, maŋa meyḫāne kérek.
Meyḫāne ārā sāḳī vü peymāne kérek,
Peymāne néçe bolsa, tola yana kérek. (Eckmann, 1988, s. 240)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Zahit sana huri ve bana sevgili gerek; Cennet sana olsun, bana meyhane gerek; Meyhane içinde saki ve kadeh gerek; Kadeh nasıl olsa yine dola gerek.

2.4.6.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Zāḥid, saŋa ḫūr u maŋa cānāne kérek,
2. Cennet, saŋa bolsun, maŋa meyḫāne kérek.
3. Meyḫāne ārā sāḳī vü peymāne kérek,
4. Peymāne néçe bolsa, tola yana kérek.

ÇÖZÜMLEME

1. Zāḥid, saŋa ḫūr u maŋa cānāne kérek,

- [Ey] Zaḥid, saŋa ḫūr u maŋa cānāne kérek,
  ÜT ZT N BT ZT N Y

  [Ey] Zāḥid: ünlem, ÜT

  saŋa: zarf, ZT

  ḫūr: isim, N

  u: bağlaç, BT

  maŋa: isim, ZT

  cānāne: isim, N

  kérek: isim, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumsuz**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  [**Ay** (TÖ)] / *Zāḥid* (YÖ): ÜEÖ

2. Cennet, saŋa bolsun, maŋa meyḫāne kérek.

1 2

- Cennet, saŋa bolsun; maŋa meyḫāne kérek.
  N ZT Y ZT N Y

  Cennet: isim, N

  saŋa: zarf, ZT

  bolsun: fiil, Y

  maŋa: zarf, ZT

  meyḫāne: isim, N

  kérek: isim, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

3. Meyḫāne ārā sāḳī vü peymāne kérek,

- Meyḫāne ārā sāḳi vü peymāne kérek,

  DT N Y

  Meyḫāne ārā: isim, DT

  sāḳi vü peymāne: isim, N

  kérek: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

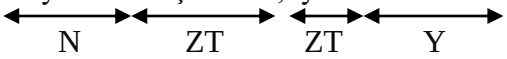
Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

4. Peymāne néçe bolsa, tola yana kérek.

- Peymāne néçe bolsa, yana tola kérek.

Peymāne: isim, N

neçe bolsa: zarf, ZT

yana: zarf, ZT

tola kérek: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ŞFÖ)

saŋa (TÖ) … **saŋa** (TÖ): YnÖ
maŋa (TÖ) … **maŋa** (TÖ): YnÖ
peymāne (TÖ) … **Peymāne** (TÖ): YnÖ
sāḳī (TÖ) *vü* (YÖ) **peymāne** (TÖ): BEÖ
tola (TÖ) / *kerek* (YÖ): FÖ
Meyḫāne (YÖ) / **ārā** (TÖ): EİT
Peymāne néçe (YÖ) / **bolsa** (TÖ): ŞFÖ

2.5. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ

XI. yüzyıldan sonra Anadolu coğrafyasında Oğuzlar tarafından geliştirilen Türk yazı dili genel olarak Batı Türkçesi olarak adlandırılır. Batı Türkçesinin XIII. ve XV. yüzyıllar arasındaki döneminin adları Eski Anadolu Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi, Eski Osmanlı Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi'dir. Bunlardan en yaygın kullanılanı Eski Anadolu Türkçesi olmuştur. Bu dönem, XVI. yüzyıldan itibaren

yerini Batı Türkçesinin ikinci dönemi olarak kabul edebileceğimiz Osmanlı Türkçesine bırakmıştır. Dünyadaki bütün dil dönemlerini olduğu gibi bu dönemleri de kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Genel hatlarıyla Eski Anadolu Türkçesi kendi içerisinde şu iç devirde ele alınır:

- Selçuklu Dönemi Türkçesi
- Beylikler Dönemi Türkçesi
- Osmanlıya Geçiş Dönemi Türkçesi (Şahin, 2011, s. 14).

Eski Anadolu Türkçesi sadece Anadolu'da değil, Azerbaycan, Irak ve Suriye gibi coğrafyalarda da kullanılmıştır.

EAT döneminin ilk ismi, Mevlana'nın oğlu Sultan Veled (1235-1312)'tir. (Bazı araştırıcılar hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin özelliklerini barındıran Karışık Dilli Eserler dediğimiz Behçedü'l-Hakayık, Kuduri Tercümesi, Kıssa-yı Yusuf gibi eserleri EAT'nin ilk yazılı eserleri olarak kabul etmektedir.) Sultan Veled aslında Farsça eserler yazmıştır. Ancak bunların içinde (Divan, İbtidaname ve Rebabname) Türkçe şiirler de yer alır.

Eski Anadolu Türkçesinin ve tüm Türk edebiyatının en büyük isimlerinden biri Yunus Emre (1240-1320)'dir. Hayatı hakkında ancak menkıbevi şekilde bilgi sahibi olduğumuz Yunus, sadece döneminin değil tüm Türk dili, tarihi ve kültürü açısından önemli bir isimdir. Şiirleri sadece döneminde değil yazıldığı zamandan şimdiye kadar dilden dile aktarılagelmiştir. Kullandığı Türkçe saf, temiz, günümüzde dahi zorlanılmadan ve günümüz Türkçesine çevrilmeden anlaşılan Türkçe'dir.

Şiirlerini aruz ve heceyle yazan Yunus, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının temeli ve en büyük temsilcisi olmuştur. Çok sade ve akıcı bir dille yazdığı şiirleriyle Türkçe tasavvuf dili kurmuştur. Yunus'un Divanı ve Risaletü'n-Nushiyye adından didaktik bir mesnevisi günümüze ulaşmıştır.

Diğer isimler:

İlk defa 1920'lerde XIII.yüzyıla ait şairler olarak tanıtılan Şeyyad Hamza (Yusuf u Züleyha, Dâstân-ı Sultan Mahmut), Hoca Dehhani (herhangi bir kitabı bize

ulaşamamıştır. Eski şiir mecmuaları içinde bulunun az sayıda şiirler ilk defa Köprülü tarafından tanıtılmıştır.) ve Ahmet Fakih'in (Çarhname, Kitabu Evsâf-ı Mesacidi'ş-Şerife) yaşadığı devir son araştırmalarla tartışmalı hale gelmiştir. Kimi araştırmacılar XII. kimileri XIII. ve kimileri de XIV. yüzyıl olarak belirtmiştir.

XIV. yüzyılın ilk büyük isimleri Kırşehirli Gülşehri (Mantıku't-Tayr, Kerâmât-ı Ahi Evran) ve Âşık Paşa(Garibnâme, Fakrnâme, Vasf-ı Hal, Hikaye, Kimya Risalesi)'dır. Bu iki isim Eski Anadolu Türkçesinin bilinen ilk büyük eserlerini vermişlerdir.

XIV. yüzyılın bir diğer önemli ismi Kelile ve Dimne adlı eseri Türkçeye çeviren Kul Mes'ud'tur.

XIV.yüzyılın bir diğer önemli ismi Hoca Mes'ud bin Ahmed (Süheyl ü Nevbahar, Ferhengnâme-i Sadi Tercümesi)'tir. Eserlerini yüzyılın ortalarında yazmıştır.

XV. yüzyılda ise Şeyhi (Divan, Harnâme, Hüsrev ü Şirin), Süleyman Çelebi (Mevlid-Vesiletü'n-Necat) gibi isimleri belirtmek gerekir.

Bu dönemden Yunus Emre'nin Divānı'ndan, Rebābnāme'den, Süheyl ü Nevbahār'dan, Harnāme'den, Vesiletü'n-necāt'tan alınan şiirler tahlil edilmiştir.

2.5.1. Yunus Emre'den (20. METİN)

METİN

Her bir çiçek bin nāzıla öger Ḥaḳḳ'ı niyāzıla
Bu ḳuşlar ḫoş āvāzıla ol pādişāhı ẕikr ider (Timurtaş, 1972, s. 54)

Erenlerüŋ soḥbeti arturur maʿrīfeti
Cāhilleri soḥbetden her dem süresim gelür (Timurtaş, 1972, s. 62)

Bir ẕerre ʿışḳuŋ odı ḳaynadur deŋizleri
Düşdüm ʿışḳuŋ odına dutuşuban yandum ben (Timurtaş, 1972, s. 118)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Her bir çiçek bin naz ile niyaz ile Hakk'ı över; Bu kuşlar hoş sesiyle o padişahı zikreder.

Erenlerin sohbeti marifeti arttırır; Cahilleri her zaman sohbetten gönderesim gelir.
[Senin] Bir zerre aşkının ateşi denizleri kaynatır; Ben, [senin] aşkının ateşine düştüm, tutuşarak yandım.

2.5.1.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Her bir çiçek bin nāzıla öger Ḥaḳḳ'ı niyāzıla
2. Bu ḳuşlar ḫoş āvāzıla ol pādişāhı ẕikr ider
3. Erenlerüŋ soḥbeti arturur maʿrīfeti
4. Cāhilleri soḥbetden her dem süresim gelür
5. Bir ẕerre ʿışḳuŋ odı ḳaynadur deŋizleri
6. Düşdüm ʿışḳuŋ odına, dutuşuban yandum ben

ÇÖZÜMLEME

1. Her bir çiçek bin nāzıla öger Ḥaḳḳ'ı niyāzıla

- > Her bir çiçek Ḥaḳḳ'ı bin nāzıla niyāzıla öger

  Ö N ZT Y

  Her bir çiçek: isim, Ö

  Ḥaḳḳ'ı: isim, N

  bin nāzıla niyāzıla: zarf, ZT

  öger: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Her (YÖ) / **bir çiçek** (TÖ): ST

bir (YÖ) / **çiçek** (TÖ): ST

bin nāzıla (TÖ) [*daḫı* (YÖ)] **niyāzıla** (TÖ): BEÖ

bin nāz (TÖ) / *-ıla* (YÖ): ÇEÖ

niyāz (TÖ) / *-ıla* (YÖ): ÇEÖ

bin (YÖ) / **nāzıla** (TÖ): ST

bin (YÖ) / **niyāzıla** (TÖ): ST

2. Bu ḳuşlar ḫoş āvāzıla ol pādişāhı ẕikr ider

- Bu ḳuşlar ḫoş āvāzıla ol pādişāhı ẕikr ider
  Ö ZT N Y

Bu ḳuşlar: isim, Ö
ḫoş āvāzıla: zarf, ZT
ol pādişāhı: isim, N
ẕikr ider: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Bu (YÖ) / **ḳuşlar** (TÖ): ST

ḫoş āvāz (TÖ) / *-ıla* (YÖ): ÇEÖ

ḫoş (YÖ) / **āvāz** (TÖ): ST

ol (YÖ) / **pādişāh** (TÖ): ST

ẕikr (TÖ) / *it-* (YÖ): FÖ

3. Erenlerüŋ soḥbeti arturur maʿrīfeti

- > Erenlerüŋ soḥbeti maʿrīfeti arturur

Ö N Y

Erenlerüŋ soḥbeti: isim, Ö

maʿrīfeti: isim, N

arturur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Erenlerüŋ (YÖ) / **soḥbeti** (TÖ): B'liİT

4. Cāhilleri soḥbetden her dem süresim gelür

- Cāhilleri soḥbetden her dem süresim gelür

N DT ZT Y

Cāhilleri: isim, N

soḥbetden: isim, DT

her dem: zarf, ZT

süresim gelür: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SFÖ)

[*benüm* (YÖ)] / **süresim** (TÖ): B'liİT

her dem (YÖ) / **süresim** (TÖ): SFÖ

her (YÖ) / **dem** (TÖ): ST

5. Bir ẕerre ʿışḳuŋ odı ḳaynadur deŋizleri

- > Bir ẕerre ʿışḳuŋ odı deŋizleri ḳaynadur

Ö N Y

Bir ẕerre ʿıḳuŋ odı: isim, Ö

deŋizleri: isim, N

ḳaynadur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

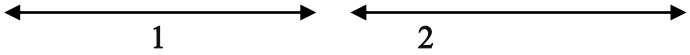
Yapılışına Göre: **Basit**

Bir (YÖ) / **zerre** (TÖ): ST

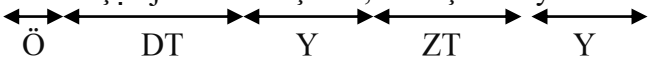
[*senüŋ* (YÖ)] / **ʿışḳuŋ odı** (TÖ): B'liİT

ʿışḳuŋ (YÖ) / **odı** (TÖ): B'liİT

6. Düşdüm ʿışḳuŋ odına, dutuşuban yandum ben

- > ben ʿışḳuŋ odına Düşdüm; dutuşuban yandum

ben: isim, Ö

ʿışḳun odına: isim, DT

Düşdüm: fiil, Y

dutuşuban: zarf, ZT

yandum: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Öznesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZF)

ʿışḳuŋ (YÖ) / **odına** (TÖ): B'liİT

[*senüŋ* (YÖ)] / **ʿışḳuŋ odına** (TÖ): B'liİT

2.5.2. Rebâbnâme'den (21. METİN)

METİN

Söz ḳalur bāḳī, tavar fānī olur,

Diriyi dut, ḳoġıl anı, kim ölür. (Ocak, 1988, s. 579)

Néte kim tamla deŋize ḳarılur,

İki ḳalmaz, tamla, deŋiz bir olur. (Ocak, 1988, s. 580)

Diri eyler ölüyi Īsī bigi

Yol açar deŋizde ol Mūsī bigi. (Ocak, 1988, s. 586)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Söz sonsuza kalır, mal fani olur; Diri olanı [sözü] tut, onu [malı] bırak; çünkü [o] ölür.

Nasıl ki damla denize karışır; deniz damla bir olur, iki kalmaz.

İsa gibi ölüyü diri eyler; O, Musa gibi deniz de yol açar.

2.5.2.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

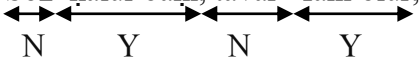
1. Söz ḳalur bāḳī, tavar fānī olur,
2. Diriyi dut,
3. ḳoġıl anı, kim ölür.
4. Néte kim tamla deŋize ḳarılur,
5. İki ḳalmaz, tamla, deŋiz bir olur.
6. Diri eyler ölüyi Īsī bigi
7. Yol açar deŋizde ol Mūsī bigi.

ÇÖZÜMLEME

1. **Söz ḳalur bāḳī, tavar fānī olur,**

- Söz ḳalur bāḳī, tavar fānī olur,

Söz: isim, N

ḳalur bāḳī: fiil, Y

tavar: isim, N

fānī olur: isim, N

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

bāḳī (TÖ) / *ḳal-* (YÖ): FÖ

fānī (TÖ) / *ol-* (YÖ): FÖ

2. Diriyi dut,

- Diriyi dut
  N Y

  Diriyi: isim, N

  dut: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

3. **ḳoġıl anı, kim ölür.**
   1 **2**

- ḳoġıl anı, kim ölür.
  Y N BT Y

  ḳoġıl: fiil, Y

  anı: isim, N

  kim: bağlaç, BT

  ölür: fiil, Y

  Kullanımına Göre: **Bağlı**

  1.Cümlesi

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

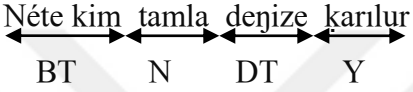
Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

4. Néte kim tamla deŋize ḳarılur,

- Néte kim tamla deŋize ḳarılur

BT N DT Y

Néte kim: bağlaç, BT

tamla: isim, N

deŋize: isim, DT

ḳarılur: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

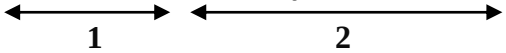
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Néte (TÖ) / *kim* (YÖ): PEÖ

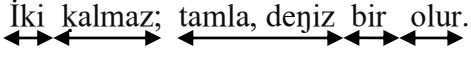
tamla (TÖ) [*daḫı* (YÖ)] **deŋiz** (TÖ): BEÖ

5. İki ḳalmaz, tamla, deŋiz bir olur.

1 **2**

- İki kalmaz; tamla, deŋiz bir olur.

ZT Y N ZT Y

İki: zarf, ZT

ḳalmaz: fiil, Y

tamla, deŋiz: isim, N

bir: zarf, ZT

olur: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Nesnesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

6. Diri eyler ölüyi Īsī bigi

- > ölüyi Īsī bigi Diri eyler
  N ZT Y

ölüyi: isim, N

Īsī bigi: zarf, ZT

Diri eyler: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Diri (TÖ) / *eyle-* (YÖ): FÖ

Īsī (TÖ) / *bigi* (YÖ): ÇEÖ

7. Yol açar deŋizde ol Mūsī bigi.

- > ol, deŋizde Mūsī bigi Yol açar.
  Ö DT ZT Y

  ol: isim, Ö

  deŋizde: isim, DT

  Mūsī bigi: zarf, ZT

  Yol açar: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  Mūsī (TÖ) / *bigi* (YÖ): ÇEÖ

2.5.3. Süheyl ü Nev-Bahâr'dan (22. METİN)

METİN

Zamānıla ṭoldı yidi yaş aŋa

Bulınmazdı ʿālemde beŋdeş aŋa (Öztürk, 2017, s. 227)

Beŋüm ḳırḳ gencüm var işde saŋa

Virürem ki degdi atamdan baŋa (Öztürk, 2017, s. 231)

Olur dürlü ḫācet ḳatuŋda revā
Bulınur ḳamu derde senden devā (Öztürk, 2017, s. 231)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ
Ona zamanla yedi yaş doldu; Âlemde ona benzer bulunmazdı.
Benim kırk hazinem var işte, sana veririm ki atamdan bana kaldı.

Türlü ihtiyaçlar [senin] huzurunda karşılanır; Bütün derde senden deva bulunur.

2.5.3.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Zamānıla ṭoldı yidi yaş aŋa
2. Bulınmazdı ʿālemde beŋdeş aŋa
3. Beŋüm ḳırḳ gencüm var işde saŋa
4. Virürem ki degdi atamdan baŋa
5. Olur dürlü ḫācet ḳatuŋda revā
6. Bulınur ḳamu derde senden devā

ÇÖZÜMLEME

1. Zamānıla ṭoldı yidi yaş aŋa

- > yidi yaş aŋa Zamānıla ṭoldı
  N ZT ZT Y

  yidi yaş: isim, N

  aŋa: zarf, ZT

  Zamānıla: zarf, ZT

  ṭoldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Zamān (TÖ) / *-ıla* (YÖ): ÇEÖ

yidi (YÖ) / **yaş** (TÖ): ST

2. Bulınmazdı ʿālemde beŋdeş aŋa

- > ʿālemde aŋa beŋdeş Bulınmazdı

  DT N Y

ʿālemde: isim, DT

aŋa beŋdeş: isim, N

Bulınmazdı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

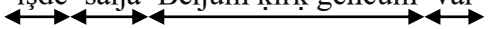
Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

aŋa (YÖ) / **beŋdeş** (TÖ): YöÖ

3. **Beŋüm ķırķ gencüm var işde saŋa**

- > işde saŋa Beŋüm ķırķ gencüm var

BT ZT N Y

işde: edat, BT

saŋa: zarf, ZT

Beŋüm ķırķ gencüm: isim, N

var: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

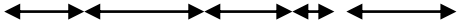
Beŋüm (YÖ) / **ķırķ gencüm** (TÖ): B'liİT

ķırķ (YÖ) / **gencüm** (TÖ): ST

4. **Virürem ki degdi atamdan baŋa**

1 2

- > baŋa atamdan degdi ki Virürem

DT DT Y BT Y

baŋa: isim, DT

atamdan: isim, DT

degdi: fiil, Y

ki: bağlaç, BT

Virürem: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımsız Sıralı**

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

[*benüm* (YÖ] / **atamdan** (TÖ): B’liİT

5. Olur dürlü ḥācet ḳatuŋda revā

- > dürlü ḥācet ḳatuŋda revā Olur
  N DT Y

  dürlü ḥācet: isim, N

  ḳatuŋda: isim, DT

  revā Olur: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  revā (TÖ) / *Ol-* (YÖ): FÖ

dürlü (YÖ) / **ḫācet** (TÖ): ST

[*senüŋ* (YÖ)] / **ḳatuŋda** (TÖ): B'liİT

devā (TÖ) / *Bul-* (YÖ): FÖ

6. Bulınur ḳamu derde senden devā

- > ḳamu derde senden devā Bulınur
  ZT DT Y

  ḳamu derde: zarf, ZT

  senden: isim, DT

  devā Bulınur: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  ḳamu (YÖ) / **derde** (TÖ): ST

2.5.4. Kadı Burhaneddin'den (23. METİN)

METİN

Gözel çoḫ arasında dilber kani

Taşlar köp orta yirde cevher hani

Ḳoç u buġra ayġırı çoḫ görmişüz

Ādemīler içinde server kani (Sürmeli, 2005, s. 114)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

[Pek] Çok güzel arasında [gönül alan] sevgili hani; Bütün taşlar orta yerde, cevher hani; Koç, deve ve at çok görmüşüz; İnsanlar içinde reis hani?

2.5.4.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Gözel çoḫ arasında dilber kani
2. Taşlar köp orta yirde
3. cevher hani
4. Ḳoç u buġra ayġırı çoḫ görmişüz
5. Ādemīler içinde server kani

ÇÖZÜMLEME

1. Gözel çoḫ arasında dilber kani

- çoḫ Gözel arasında dilber kani

  DT N Y

  çoḫ Gözel arasında: isim, DT

  dilber: isim, N

  kani: isim, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

  Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  çoḫ Gözel (YÖ) / **arasında** (TÖ): B'sizİT

çoḫ (YÖ) / **Gözel** (TÖ): ZÖ

2. Taşlar köp orta yirde

- köp Taşlar orta yirde
  N Y

  köp Taşlar: isim, N

  orta yirde: isim, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  köp (YÖ) / **Taşlar** (TÖ): ST

  orta (YÖ) / **yirde** (TÖ): ST

3. cevher hani

- cevher hani
  N Y

  cevher: isim, N

  hani: isim, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

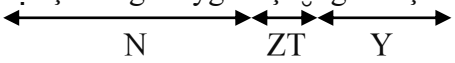
  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

  Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

4. Ḳoç u buġra aygırı çoḫ görmişüz

- Ḳoç u buġra aygırı çoḫ görmişüz

Ḳoç u buġra aygırı: isim, N

çoḫ: zarf, ZT

görmişüz: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

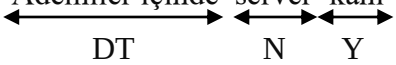
Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ḳoç (TÖ) *u* (YÖ) **buġra** (TÖ): BEÖ

5. Ādemīler içinde server kani

- Ādemīler içinde server kani

Ādemīler içinde: isim, DT

server: isim, N

kani: isim, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu Soru**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ādem-ler (YÖ) / **içinde** (TÖ): B'sizİT

kani (TÖ) … **kanı** (TÖ): YnÖ

2.5.5. Harnâme'den (24. METİN)

METİN

Toludur ʿarş u ferş nūrından

Ehl-i küfr aŋlamaz ġurūrından (Timurtaş, 1981, s. 22)

Arpa gördi gögermiş aç eşek

Buldı cān derdine ʿilāc eşek (Timurtaş, 1981, s. 36)

Bāṭıl isteyü ḥaḳdan ayrıldum

Boynuz umdum ḳulaḳdan ayrıldum (Timurtaş, 1981, s. 40)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Gökyüzü ve yeryüzü [onun] nurundan doludur; [Bunu] İman etmeyenler gururundan anlamaz.

Aç eşek yeşermiş arpa gördü; Eşek can derdine ilaç buldu.

Batıl isteyerek haktan ayrıldı; Boynuz umdum kulaktan oldum.

2.5.5.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Toludur ʿarş u ferş nūrından
2. Ehl-i küfr aŋlamaz ġurūrından
3. Arpa gördi gögermiş aç eşek

4. Buldı cān derdine ʿilāc eşek

5. Bāṭıl isteyü ḥaḳdan ayrıldum

6. Boynuz umdum, ḳulaḳdan ayrıldum

ÇÖZÜMLEME

1. Toludur ʿarş u ferş nūrından

- > ʿarş u ferş nūrından Toludur
  N ZT Y

  ʿarş u ferş: isim, N

  nūrından: zarf, ZT

  Toludur: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  ʿarş (TÖ) *u* (YÖ) **ferş** (TÖ): BEÖ

  [*anuŋ* (YÖ)] / **nūrından** (TÖ): B'liİT

2. Ehl-i küfr aŋlamaz ġurūrından

- > Ehl-i küfr ġurūrından aŋlamaz
  Ö ZT Y

  Ehl-i küfr: isim, Ö

ġurūrından: zarf, ZT

aŋlamaz: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumsuz**

Yapılışına Göre: **Basit**

Ehl-i (TÖ) / *küfr* (YÖ): FİT

[*anuŋ* (YÖ)] / **ġurūrından** (TÖ): B'liİT

3. Arpa gördi gögermiş aç eşek

- > aç eşek gögermiş Arpa gördi
  Ö N Y

aç eşek: isim, Ö

gögermiş Arpa: isim, N

gördi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si SF)

gögermiş (YÖ) / **Arpa** (TÖ): ST

aç (YÖ) / **eşek** (TÖ): ST

4. Buldı cān derdine ʿilāc eşek

- > eşek cān derdine ʿilāc Buldı
  Ö ZT N Y

  eşek: isim, Ö

  cān derdine: zarf, ZT

  ʿilāc: isim, N

  Buldı: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  cān (YÖ) / **derdine** (TÖ): B'sizİT

5. Bāṭıl isteyü ḥaḳdan ayrıldum

- Bāṭıl isteyü ḥaḳdan ayrıldum
  ZT DT Y

  Bāṭıl isteyü: zarf, ZT

  ḥaḳdan: isim, DT

  ayrıldum: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

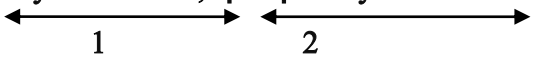
  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

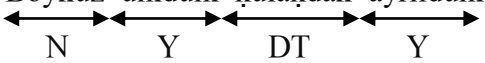
Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

Bāṭıl (YÖ) / **isteyü** (TÖ): ZFÖ

6. Boynuz umdum, ḳulaḳdan ayrıldum

- Boynuz umdum ḳulaḳdan ayrıldum

Boynuz: isim, N

umdum: fiil, Y

ḳulaḳdan: isim, DT

ayrıldum: fiil, Y

Kullanımına Göre: **Bağımlı Sıralı** (Öznesi ortak)

1.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.Cümlesi

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

2.5.6. Vesiletü'n-Necât'tan (25. METİN)

METİN

Allah adın ẕikr idelüm evvelā

Vācib oldur cümle işde her ḳula (Timurtaş, 1990, s. 4)

Geldi ṣūret ʿālemine Muṣṭafā

Anun ile buldı ʿālem ḫoş ṣafā (Timurtaş, 1990, s. 17)

Bir nefes nefs ārzūsına uymadı

Ġaflet uyḳusına talup uy'madı (Timurtaş, 1990, s. 52)

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Öncelikle Allah adını zikredelim; Her kula bütün işlerde vacip odur.

Mustafa, dünyaya geldi; Alem onunla hoş safa buldu.

Bir nefes [bile] nefis arzusuna uymadı; Gaflet uykusuna dalıp uyumadı.

2.5.6.1. Ayrıntılı Metin Çözümlemesi

1. Allah adın ẕikr idelüm evvelā
2. Vācib oldur cümle işde her ḳula
3. Geldi ṣūret ʿālemine Muṣṭafā
4. Anun ile buldı ʿālem ḫoş ṣafā
5. Bir nefes nefs ārzūsına uymadı
6. Ġaflet uyḳusına talup uy'madı

ÇÖZÜMLEME

1. Allah adın ẕikr idelüm evvelā

- evvelā Allah adın ẕikr idelüm
  PT N Y

  evvelā: zarf, PT

  Allah adın: isim, N

  ẕikr idelüm: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumlu**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  Allah (YÖ) / **adın** (TÖ): B'sizİT

  ẕikr (TÖ) / *it-* (YÖ): FÖ

2. Vācib oldur cümle işde her ḳula

- > her ḳula cümle işde Vācib oldur
  ZT ZT N Y

  her ḳula: zarf, ZT

  cümle işde: zarf, ZT

  Vācib: isim, N

  oldur: isim, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

  Yüklemin Türüne Göre: **İsim**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

cümle (YÖ) / **işde** (TÖ): ST

vācib (YÖ) / [**olan** (TÖ)]: SFÖ

her (YÖ) / **ḳula** (TÖ): ST

3. Geldi ṣūret ʿālemine Muṣṭafā

- > Muṣṭafā ṣūret ʿālemine Geldi
  Ö DT Y

Muṣṭafā: isim, Ö

ṣūret ʿālemine: isim, DT

Geldi: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

ṣūret (YÖ) / **ʿālemine** (TÖ): B'sizİT

4. Anun ile buldı ʿālem ḫoş ṣafā

- > ʿālem Anun ile ḫoş ṣafā buldı
  Ö ZT ZT Y

ʿālem: isim, Ö

Anun ile: zarf, ZT

ḫoş: zarf, ZT

ṣafā buldı: fiil, Y

Yüklemin Yerine Göre: **Kuralsız (Devrik)**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

Anun (TÖ) / *ile* (YÖ): ÇEÖ

ḫoş (YÖ) / **ṣafā** (TÖ): ST

5. Bir nefes nefs ārzūsına uymadı

- Bir nefes nefs ārzūsına uymadı
  ZT ZT Y

  Bir nefes: zarf, ZT
  nefs ārzūsına: zarf, ZT
  uymadı: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumsuz**

  Yapılışına Göre: **Basit**

  Bir nefes (TÖ) / [*daḫı* (YÖ)]: ÇEÖ

Bir (YÖ) / **nefes** (TÖ): ST

nefs (YÖ) / **arzūsına** (TÖ): B'sizİT

6. Ġaflet uyḳusına talup uy'madı

- Ġaflet uyḳusına talup uy'madı

  ZT Y

  Ġaflet uyḳusına talup: zarf, ZT

  uy'madı: fiil, Y

  Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

  Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

  Anlamına Göre: **Olumsuz**

  Yapılışına Göre: **Girişik Birleşik** (YC'si ZFÖ)

  Ġaflet uykusuna (YÖ) / **talup** (TÖ): ZFÖ

  Ġaflet (YÖ) / **uykusuna** (TÖ): B'sizİT

SONUÇ

Türk şiiri zaman içinde biçim ve içerik olarak değişimler ve gelişimler göstermiştir. Aprın Çor Tigin ile başlayan Yusuf Has Hacip, Yunus Emre, Ali Şir Nevayi, Fuzuli, Nedim, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ahmet Haşim, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Atilla İlhan, Nurullah Genç ve ismini burada zikredemediğimiz pek çok şairimizin kaleminde işlene işlene bugünlere gelen kadim Türk şiiri, Türk dilinin zenginliğinin ve asilliğinin en güzel kanıtlarındandır.

Esasen şiir metinleri bir dilin edebi varlığı içerisinde mahrem bir konuma sahiptir. Çünkü o dilin inceliklerini, varsa aykırılıklarını, söz varlığını en zengin biçimiyle bu metinlerde bulmak mümkündür. Bu metinleri meydana getiren şairler kendi ana dilleriyle duygu, hayal ve düşünce dünyasını aktarmak için birtakım tercihlerde bulunmak durumundadır. Çünkü şiir, dil cihetiyle bir tercihler meselesidir. Hangi maksatla hangi sesi, sözcüğü, sözcük öbeğini bir araya getirecek, hangi cümleyi zihninde kurgulayacak daha sonra da kaleme dökecek? Bu kritik soruların cevabını şairin kendisi belirleyecektir. Tüm bu tercihler en zengin halleriyle köklü Türk şiirinde fazlasıyla bulunmaktadır. Önemli olan bu zenginlikleri gerek kültürel anlamda gerekse de akademik dünya için tanıtmak, araştırmak, aydınlatmak; aynı zamanda şairlerin tercihlerini çözümlemek, incelemek, analiz etmek ve nihayetinde değerlendirmektir. Bu maksatlarla söz dizimi alanında pek de çalışılmamış Türk şiirinin Eski ve Orta Türkçe iki ana döneminden girişte listesini verdiğimiz toplam 25 şiir metnini incelemeyi uygun bulduk. Seçilen bu metinlerin Türk dili ve edebiyatı tarihi açısından önemli metinler olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Bunun yanında ölçü, nazım birimi, nazım biçimi, içerik, söz varlığı açılarından da zengin ve çeşitli metinler olmaları göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

Cümle ögeleri, cümle türler ve kelime öbekleri olmak üzere üç ana başlıkta metin merkezli olarak yaptığımız çözümlemeyle ilgili sayısal verileri tablolara aktarmaya çalıştık. Daha sonra bu tablolardaki sayısal verilerden hareketle önce bu dönemleri kendi içerisinde sonrasında da bu iki dönemi kapsayacak bütünsel değerlendirmelerde bulunduk. Bu alanda çalışanlara ve çalışacaklara bir nebze de olsa faydamız dokunması dileğiyle.

Tablo 1: Eski Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri

KELİME ÖBEKLERİ	MANİCİ METİNLER	BUDİST METİNLER	TOPLAM	ORAN (%)
SIFAT TAMLAMALARI	5	54	**59**	**33,52**
BELİRTİLİ İSİM TAMLAMALARI	4	2	**6**	**3,40**
BELİRTİSİZ İSİM TAMLAMALARI	1	4	**5**	**2,84**
EKSİZ İSİM TAMLAMALARI	3	8	**11**	**6,26**
ZİNCİRLEME İSİM TAMLAMALARI	6	1	**7**	**3,98**
SIFAT-FİİL ÖBEKLERİ	1	8	**9**	**5,11**
ZARF-FİİL ÖBEKLERİ	-	2	**2**	**1,14**
ŞART-FİİL ÖBEKLERİ	-	1	**1**	**0,57**
BAĞLAMA EDATI ÖBEKLERİ	9	15	**24**	**13,63**
ÇEKİM EDATI ÖBEKLERİ	1	10	**11**	**6,26**
PEKİŞTİRME EDATI ÖBEKLERİ	-	2	**2**	**1,14**
FİİL ÖBEKLERİ	4	8	**12**	**6,81**
TEKRAR ÖBEKLERİ	1	8	**9**	**5,11**
YİNELEME ÖBEKLERİ	7	1	**8**	**4,54**
ZARF ÖBEKLERİ	-	5	**5**	**2,85**
BAĞ-FİİL ÖBEKLERİ	-	2	**2**	**1,14**
AYRILMA ÖBEKLERİ	2	-	**2**	**1,14**
-LI EKLİ ÖBEKLER	-	1	**1**	**0,57**
TOPLAM	**44**	**132**	**176**	**% 100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

Tablo 2: Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri

KELİME ÖBEKLERİ	KTD	HTD	TKTD	ÇTD	EATD	TOPLAM	ORAN (%)
SIFAT TAMLAMALARI	23	7	8	13	21	**72**	**22,36**
FARSÇA SIFAT TAMLAMALARI	-	-	-	2	-	**2**	**0,63**
BELİRTİLİ İSİM TAMLAMALARI	16	12	10	11	11	**60**	**18,63**
BELİRTİSİZ İSİM TAMLAMALARI	8	4	1	7	7	**27**	**8,38**
FARSÇA İSİM TAMLAMALARI	-	-	-	2	1	**3**	**0,94**
EKSİZ İSİM TAMLAMALARI	1	-	-	1	-	**2**	**0,62**
ZARF-FİİL ÖBEKLERİ	10	-	1	2	2	**15**	**4,65**
SIFAT-FİİL ÖBEKLERİ	4	1	1	2	2	**10**	**3,10**
ŞART-FİİL ÖBEKLERİ	3	-	1	1	-	**5**	**1,55**
İSİM-FİİL ÖBEKLERİ	-	2	-	-	-	**2**	**0,63**
ÇEKİM EDATI ÖBEKLERİ	7	5	2	5	8	**27**	**8,38**
BAĞLAMA EDATI ÖBEKLERİ	6	1	1	4	4	**16**	**4,96**
ÜNLEM EDATI ÖBEKLERİ	3	-	1	3	-	**7**	**2,17**
PEKİŞTİRME EDATI ÖBEKLERİ	-	1	-	1	1	**3**	**0,93**
FİİL ÖBEKLERİ	13	6	5	10	8	**42**	**13,04**
YİNELEME ÖBEKLERİ	5	2	-	4	1	**12**	**3,72**
TEKRAR ÖBEKLERİ	2	-	-	-	-	**2**	**0,62**
İYELİK ÖBEKLERİ	-	-	1	3	-	**4**	**1,25**
SAYI ÖBEKLERİ	2	1	-	-	-	**3**	**0,94**
YÖNELME ÖBEKLERİ	-	-	-	-	1	**1**	**0,32**

BELİRTME ÖBEKLERİ	1	-	-	-	-	**1**	**0,31**
ZARF ÖBEKLERİ	1	-	-	-	1	**2**	**0,62**
BAĞ-FİİL ÖBEKLERİ	-	-	1	-	-	**1**	**0,31**
İÇ CÜMLELER	1	1	-	-	-	**2**	**0,62**
İKİ DURUMLU ÖBEKLER	1	-	-	-	-	**1**	**0,32**
TOPLAM	**107**	**43**	**33**	**71**	**68**	**322**	**%100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

****Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.***

Tablo 3: Eski Türkçe Şiir Metinlerindeki Cümle Türlerinin Sayısal Verileri

CÜMLE TÜRLERİ	**MANİCİ METİNLER**	**BUDİST METİNLER**	**TOPLAM**	**ORAN (%)**
KURALLI CÜMLELER	8	9	**17**	**89,47**
KURALSIZ (DEVRİK) CÜMLELER	2	-	**2**	**10,53**
TOPLAM	**10**	**9**	**19**	**%100**
FİİL CÜMLELERİ	10	9	**19**	**%100**
İSİM CÜMLELERİ	-	-	**-**	**-**
TOPLAM	**10**	**9**	**19**	**%100**
OLUMLU CÜMLELER	10	9	**19**	**%100**
OLUMSUZ CÜMLELER	-	-	**-**	**-**
OLUMLU SORU CÜMLELER	-	-	**-**	**-**
OLUMSUZ SORU CÜMLELERİ	-	-	**-**	**-**
TOPLAM	**10**	**9**	**19**	**%100**
BASİT CÜMLELER	8	-	**8**	**42,10**

GİRİŞİK BİRLEŞİK CÜMLELER	-	9	**9**	**47,37**
İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER	2	-	**2**	**10,53**
KARMAŞIK BİRLEŞİK CÜMLELER	-	-	-	-
TOPLAM	**10**	**9**	**19**	**%100**
BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER	-	-	-	-
BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLELER	-	-	-	-
BAĞ-FİİLLİ SIRALI CÜMLELER	-	-	-	-
BAĞLI CÜMLELER	-	-	-	-
TOPLAM	-	-	-	-

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

Tablo 4: Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Cümle Türlerinin Sayısal Verileri

CÜMLE TÜRLERİ	**KTD**	**HTD**	**TKTD**	**ÇTD**	**EATD**	**TOPLAM**	**ORAN (%)**
KURALLI CÜMLELER	22	10	3	15	21	**71**	**45,80**
KURALSIZ (DEVRİK) CÜMLELER	27	16	10	10	21	**84**	**54,20**
TOPLAM	**49**	**26**	**13**	**25**	**42**	**155**	**%100**
FİİL CÜMLELERİ	40	18	10	20	37	**125**	**80,64**
İSİM CÜMLELERİ	9	8	3	5	5	**30**	**19,36**
TOPLAM	**49**	**26**	**13**	**25**	**42**	**155**	**%100**
OLUMLU CÜMLELER	43	24	10	16	34	**127**	**81,93**
OLUMSUZ CÜMLELER	3	2	3	8	5	**21**	**13,54**
OLUMLU SORU CÜMLELERİ	3	-	-	1	3	**7**	**4,53**

OLUMSUZ SORU CÜMLELERİ	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	**49**	**26**	**13**	**25**	**42**	**155**	**%100**
BASİT CÜMLELER	28	23	10	21	38	**120**	**77,41**
GİRİŞİK BİRLEŞİK CÜMLELER	20	2	3	3	4	**32**	**20,65**
İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER	1	-	-	-	-	**1**	**0,65**
KARMAŞIK BİRLEŞİK CÜMLELER	-	1	-	1	-	**2**	**1,29**
TOPLAM	**49**	**26**	**13**	**25**	**42**	**155**	**%100**
BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER	2	-	1	2	3	**8**	**38,09**
BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLELER	3	3	1	1	2	**10**	**47,61**
BAĞ-FİİLLİ SIRALI CÜMLELER	-	1	-	-	-	**1**	**4,77**
BAĞLI CÜMLELER	-	-	1	-	1	**2**	**9,53**
TOPLAM	**5**	**4**	**3**	**3**	**6**	**21**	**%100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

Çalışmada Tarihi Uygur Türkçesinde Maniheist çevrede gelişen şiirden 2, Budist çevrede gelişen şiirden 2, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi Döneminden 4, Harezm Türkçesi Döneminden 3, Tarihi Kıpçak Türkçesi metinlerinden 2, Çağatay Türkçesi Döneminden 6, Eski Anadolu Türkçesi Döneminden 6 olmak üzere toplam 25 şiir metni ele alınmıştır.

Cümle ögeleri, kelime grupları (sözcük öbekleri) ve cümle özellikleri olmak üzere üç alt başlık altında tahlil edilen şiir metinleri göz önüne alındığında yukarıdaki tablolardaki sayısal veriler elde edilmiştir. Tüm bu verilere ve çözümlemelere göre aşağıdaki dönemsel ve bütünsel değerlendirmelere ulaşılmıştır:

Dönemsel Değerlendirmeler

- *Eski Türkçe Dönemi Kelime Öbekleri*

  - Toplam 4 metnin incelendiği bu dönemde 176 kelime öbeği tespit edilmiştir. Bu öbekler içerisinde tamlama öbekleri 88 adet ile tüm öbekler içerisinde toplam %50 oranını teşkil eder. Tamlama öbekleri içerisinde ise 59 adet ile *sıfat tamlamaları* %67,04'lük bir oran ile dikkat çeker.

  - *Eksiz isim tamlaması* günümüz Türkçesinde çok işlek olmayan bir tamlama öbeğidir. Bu 4 metne bakıldığında toplam 11 adet ile tüm öbekler içerisinde %6,26'lik, tamlama öbekleri içerisinde ise %12,5'lik bir oran ile dikkat çeker.

  - Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan iki veya daha fazla unusurun oluşturduğu *bağlama edatı öbekleri* 176 kelime öbeği içerisinde 24 adet kullanımıyla %13,63'lik bir oranla sıfat tamlamalarından sonra en çok tercih edilen kelime öbeği olarak dikkat çeker. Bu da ilk şiir metinlerinden itibaren bağlama edatlarının işlekliğini ortaya koyar.

  - Seçilen metinlerdeki kelime öbekleri dikkate alındığında, toplam 13 adet yüklemsi öbeğin içerisinde 9 adet, %69,23'lük bir oranla *sıfat-fiil öbekleri* tercihi dikkat çeker. Bu da sıfatların Türkçe şiir dili içerisindeki önemini ortaya koyar. *İsim-fiil* öbeği ise seçilen metinlerde tercih edilmemiştir.

  - Uygur Dönemi şiirlerinde şairler ahengi sağlamak için ses, kelime, kelime öbeği ve yüklemli cümle tekrarını çokça tercih etmişlerdir. Seçilen metinlerde 9 adet %5,11 oran ile *tekrar öbekleri*; 8 adet %4,54 oran ile *yineleme öbekleri* yer alır.

  - Türkçede gerek deyimler gerekse de yardımcı fiiller yoluyla oluşturulan *fiil öbekleri* önemli bir yer tutar. En eski örneklerden başlamak üzere şiir metinlerinde de bu kelime öbeklerinin yeri inkâr edilemez. Seçilen

metinler incelendiğinde çeşitli yollarla oluşturulmuş toplam 12 adet %6,81 oranı ile bu öbekler yerini alır.

- *Eski Türkçe Dönemi Cümle Türleri*

  - Seçilen 4 adet şiir metninde toplam 19 adet yüklemli cüme tespit edilmiştir. Yükleminin yerine göre incelendiğinde 19 adet cümle içerisinde şairler 17 adet %89,47 ile *kurallı cümle* türünü; 2 adet %10,53 ile de *kuralsız (devrik) cümle* türünü tercih etmişlerdir. Türkçenin söz diziminde yüklem sonda bulunur; şairler duygu, hayal ve düşünce ifadelerinde büyük çoğunlukla bu kurala bağlı kalmayı tercih etmişlerdir.

  - Yüklemli söz diziminde yüklemin türü olarak isim ve fiil olmak üzere iki cümle türü bulunur. Metinlerdeki 19 yüklemli söz diziminin tamamında fiil türü yani *fiil cümlesi* tercih edilmiştir. Şairler, cümlelerinin yüklemlerinde kılış, oluş bildiren sözcükler olan fiilleri tercih etmişlerdir.

  - Yüklemdeki anlamların durumuna göre olumlu, olumsuz, olumlu soru ve olumsuz soru olmak üzere dörde ayrılan anlamına göre cümle türünde, seçilen metinlerdeki 19 cümlenin tamamında *olumlu cümle* türü tercih edilmiştir. Uygur Türkçesi Dönemi'nde yazılan diğer şiir metinleri incelendiğinde yüklemli söz dizimi içerisinde olumlu cümle türünün çok büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülecektir. Şairlerin bu cümle türü tercihi ayrıca dikkate değer ve araştırılması gereken bir husustur.

  - Yapılışlarına göre cümleler basit ve birleşik (girişik, iç içe, karmaşık) olmak üzere ikiye ayrılır. İçerisinde iç cümle, yan cümle, fiilimsi bulunmayan cümleler basit, bulunanlar ise birleşik cümle olarak adlandırılır. 19 cümlede, yapılışına göre 8 cümle %42,10 ile *basit cümle,* 11 cümle %47,90 ile *birleşik cümle* olarak şairlerce tercih edilmiştir. 11 birleşik cümlenin 9 cümlesi %81,82 ile *girişik birleşik cümle*; 2 cümlesi

%18,18 oran ile *iç içe birleşik cümle* türünü oluşturmaktadır. *Karmaşık birleşik cümle* yapısı ise tercih edilmemiştir. Şairler cümle yapılışında yan cümleli veya fiilimsili cümleleri, iç cümleli veya karmaşık (iç cümle+yan cümle) yapılışlı cümlelere göre daha çok tercih etmiştir.

- Seçilen metinlerde kullanımlarına göre sıralı veya bağlı cümlelere rastlanmamıştır. Uygur Türkçesi Dönemi'nde yazılan diğer şiir metinleri incelendiğinde bağlı veya sıralı cümlelerin çok fazla tercih edilmediği görülecektir. Bu da şairlerin tek yüklemli ve bağlama edatları olmayan cümle kullanımını tercih ettiklerini gösterir.

➢ *Orta Türkçe Dönemi Kelime Öbekleri*

- Orta Türkçe Dönemi'nden toplam 21 adet metin seçilmiştir. Seçilen bu 21 metinde 322 adet kelime öbeği tespit edilmiştir. Bu 322 adet kelime öbeğinin içerisinde 166 adet %51,56 ile *tamlama öbekleri* büyük yer tutmaktadır.

- 166 adet tamlama öbekleri içerisinde, Eski Türkçe Dönemi metinlerinde olduğu gibi *sıfat tamlamaları* 72 adet %43,37 ile büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Sıfat tamlamalarından sonra ise 60 adet %36,14 oran ile *belirtili isim tamlaması*, 27 adet %16,26 oran ile *belirtisiz isim tamlaması*, 3 adet %1,80 oran ile *Farsça isim tamlaması*, 2 adet %1,20 ile *Farsça sıfat tamlaması* ve *eksiz isim tamlaması* gelmektedir. Seçilen metinlerde *zincirleme isim tamlamasına* ise yer verilmemiştir. İslamiyet'in kabulüyle beraber Türk şiirine dâhil olan ve pek çok şair tarafından kullanılan mesnevi nazım biçimi olay ve olaylar zinciri çerçevesinde; şahıs kadrosu, mekân, zaman unsurlarına bağlı olarak gelişen uzun anlatılardır. Bunun doğal sonucu olarak şairlerin bu anlatılarda tamlama öbeklerini daha fazla tercih ettikleri görülür. 21 adet metin içerisinde 9 adet mesnevi metni seçimi yapılmıştır. Bu 9 adet mesnevi metninde 28 adet belirtili isim tamlaması, 30 adet sıfat tamlaması tercihi yapılmıştır. Yine bu metinlerden

hareketle bu dönemde Arapça ve Farsça tamlama öbeklerinin henüz yoğun bir şekilde tercih edilmediği görülür.

- Seçilen metinlerde yüklemsi öbekler toplam öbeklerin içerisinde 32 adet ile %9,93'lik bir orana sahiptir. Bu 32 adet yüklemsi öbek içerisinde 15 adet %46,87 ile *zarf-fiil öbekleri* en çok tercih edilen öbektir. Daha sonra ise 10 adet %31,25 ile *sıfat-fiil öbeği*, 5 adet %15,62 ile *şart-fiil öbekleri* ve 2 adet %6,25 ile *isim-fiil öbekleri* gelir.

- Bu dönem metinlerinde göze çarpan bir diğer nokta ise bağlama ve çekim edatı tercihi sayılarıdır. Toplam öbek sayısı içerisinde 27 adet %8,38 ile çekim edatı öbeği, 16 adet %4,96 ile bağlama edatı öbeği tercihleri ilk yazılı belgelerden itibaren işlek olarak kullanılan bu kelime ve öbeklerinin önemini gösterir.

- Türk şiirinde ahenk önemli bir yere sahiptir ve şairler bunu sağlamak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Tekrar ve yinelemeler bu yöntemlerin önemlilerindendir. Uygur Dönemi şairlerinden başlayarak günümüze kadar şairler tekrar ve yinelemeleri şiirlerinde tercih etmişlerdir. Orta Türkçe Dönemi'nden seçilen 21 adet metindeki 322 kelime öbeği içerisinde 12 adet %3,72 ile *yineleme öbekleri*, 2 adet %0,62 ile *tekrar öbekleri* yer alır.

- Türkçede fiillerin oluşturduğu öbekler önemli bir yer tutar ve tespit edebildiğimiz ilk yazılı belgelerimizden itibaren işlek bir şekilde kullanılır. Gerek deyim gerekse de yardımcı fiiller yardımıyla kurulan bu öbekler seçilen metinlerde 42 adet %13,04'lük bir oran ile önemli bir yer tutar.

➢ *Orta Türkçe Dönemi Cümle Türleri*

- Seçilen metinlerde toplam 155 adet yüklemli söz dizimi tespit edilmiştir. Bu cümlelerin 71 adedi %45,81 oranı ile Türkçenin söz dizim ilkesine uygun olarak yüklemi sonda yani *kurallı cümle*; 84 adedi ise %54,19 oranı ile *kuralsız (devrik) cümle* yapısındadır. Bu metinler içerisinde özellikle mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınan *Kutadgu Bilig, Hüsrev ü Şirin, Muhabbetname, Berke Fakih'ten, Gülistan Kitabı, Rebāname, Süheyl ü Nevbahar, Harnāme, Vesilet'n-necāt* metinlerinde toplam 46 adet kuralsız (devrik), 19 adet kurallı cümle kurgusuyla dikkat çeker. Bununla birlikte İslamiyet'in kabulüyle Türk şiirine Arap, Fars şiirinden gelen aruz ölçüsünü de belirtmekte fayda var. Henüz yeni olan, hecelerin açıklık kapalılığına dayanan ve dolayısıyla Türkçe'ye çok da uygun olmayan (mezkûr vezinle çok başarılı ve selis şiirlerimizin de kaleme alındığını belirtmemek Türk şiiri adına büyük haksızlık olacaktır. Örneğin Bākī, Nedīm, Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Yahya Kemal) bu ölçü şiirimizin söz diziminde de birtakım değişikliklere sebebiyet vermiştir. Şairler, cümlelerini seçtikleri aruz kalıplarına göre uydurmak zorunda ve bu da Türkçenin söz dizim kuralına aykırılıklar teşkil edebilmektedir. Kuralsız (Devrik) cümle yapılarının oran olarak fazla olmasının bir sebebi de bizce bu. Tabi şu noktada belirtmemiz gereken bir husus da şairlerce zamanla devrik cümle yapısı ahenk unsuru sayılmış ve şiirin önemli bir unsuru haline gelmiştir.

- Eski Türkçe metinlerinde olduğu gibi Orta Türkçe metinlerinde de yüklemin çekimli fiil türünde tercih edildiği fiil cümlesi yapısı büyük bir çoğunlukla tercih edilmiştir. Toplam 155 yüklemli söz dizimi içerisinde 125 adet %80,64 oran ile *fiil cümlesi*; 30 adet %19,36 oran ile *isim cümlesi* tercihi göze çarpar. Fillerin yüklem olarak daha çok tercih edilmesi Türkçenin takip edilebilen ilk dönemlerinden itibaren zengin bir fiil dili olduğunun da bir kanıtıdır.

- Metinlerdeki cümleler anlamlarına göre değerlendirildiğinde; 127 adet %81,93 oran ile *olumlu cümle,* 21 adet %13,54 oran ile *olumsuz cümle,* 7 adet %4,53 oran ile *olumlu soru cümlesi* tercih edilmiştir. Eski Türkçe Dönemi'nde olduğu gibi bu dönemde de şairler anlam olarak olumlu cümle yapısını daha fazla tercih etmişlerdir. Aynı zamanda şiirde bir söz sanatı olarak da kabul edilen (istifham) soru cümleleri de şairlerin terichleri arasında yer bulmuştur. Daha çok mesnevilerde kişilerin konuşturulması suretiyle soru cümlesi de tercihler arasına girmeye başlamıştır.

- Seçilen metinlerdeki 155 adet yüklemli söz dizimi, yapılışlarına göre incelenirse; 120 adet %77,41 oran ile *basit cümle,* 35 adet %22,59 oran ile *birleşik cümle* yapısı tercihi görülür. Şairler duygu, düşünce ve hayallerini cümleye dökerken büyük bir çoğunlukla yan ve iç cümlesiz, fiilimsisiz cümle yapılarını tercih etmişlerdir. Seçilen şiirlerde 35 adet birleşik cümle yapısı içerisinde 32 adet %91,42 oran ile girişik birleşik cümle yapısının 1 adet %2.86 oran ile *iç içe birleşik* ve 2 adet %5,72 oran ile *karmaşık birleşik cümle* yapılarına göre Eski Türkçe şiirlerinde olduğu gibi çok daha fazla tercih edildiği görülür. Bu da doğal olarak yan cümle ve fiilimsilerin Türk şiirinde önemli bir yeri olduğunu gösterir.

- Kullanımlarına göre 21 adet cümle tespit edilmiştir. Yine özellikle mesnevi nazım biçiminde birden fazla yüklemli söz dizimleri tercihinin de etkisiyle 10 adet %47,61 oran ile *bağımsız sıralı*, 8 adet %38,09 oran ile *bağımlı sıralı,* 2 adet %9,53 oran ile *bağlı*, 1 adet %4,77 oran ile *bağ-fiilli sıralı cümle* yapıları tercih edilmiştir.

Bütünsel Değerlendirmeler

- *Kelime Öbekleri*

Tamlama Öbekleri

- Eski Türkçe Dönemi'nden 4 metinden 176 adet; Orta Türkçe Dönemi'nden ise 21 adet metinden 322 kelime öbeği olmak üzere toplam 25 metinde 498 kelime öbeği tespit edilip çözümlenmiştir. Bu kelime öbekleri içerisinde her iki dönem metinlerinin şairleri de tamlama öbeklerini diğer öbeklere nazaran daha fazla oranda tercih etmişlerdir. 498 adet kelime öbeği içerisinde 254 adet %51,00 oran ile *tamlama öbe*kleri büyük bir yer tutar.

- 254 adet tamlama öbeği içerisinde ise 2'si Farsça olmak üzere toplam 133 adet %52,36 oran ile *sıfat tamlamaları* zirvede yer alır. Geriye kalan 121 adet %47,64'lük oran ise isim tamlamalarını oluşturur. 121 adet isim tamlaması içerisinde ise 66 adet %54,54 oran ile zirvede *belirtili isim tamlaması* yer alır. Daha sonra 32 adet %26,44 oran ile *belirtisiz isim tamlaması*, 13 adet %10,74 oran ile *eksiz isim tamlaması*, 7 adet %5,78 oran ile *zincirleme isim tamlaması* ve 3 adet %2,47 ile *Farsça isim tamlaması* gelir. Özellikle Orta Türkçe Dönemi metinlerinde belirtili isim tamlaması tercihinde büyük bir artış görülmüştür. Tüm bu veriler Türk şiir dili için tamlamaların ve özellikle de sıfat tamlamalarının önemini gözler önüne sermektedir.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %50; Orta Türkçe metinlerinde ise %51,56 oran ile *tamlama öbeklerinin* kullanım tercihinin birbirine oldukça yakın olduğu görülür. Orta Türkçe metinlerinde küçük bir artış gözlenmiştir. (bkz. **Tablo 6**)

Edat Öbekleri

- Türkçe'de edatlar ve bunların oluşturdukları *edat öbekleri* önemli bir yere sahiptir. Seçilen metinlerde de tamlama öbeklerinden sonra edat öbeklerinin yoğun tercih edildiği görülür. Toplam 498 kelime öbeğinin 90 adet %18,07 oranını *edat öbekleri* oluşturur. Bu 90 adet edat öbeğinin 40 adet %44,44 oranını *bağlama edatı öbekleri*, 38 adet %42,22 oranını *çekim edatı öbekleri*, 7 adet %7,77 oranını *ünlem edatı öbekleri* ve 5 adet %5,55 oranını da *pekiştirme edatı öbekleri* oluşturur. Bu veriler Türk dili ve şiirinde bağlaçların, ünlemlerin ve pekiştirme-çekim edatlarının işlekliğini ortaya koyar.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %21,03; Orta Türkçe metinlerinde ise %16,44 oran ile *edat öbekleri* tercih edilmiştir. Eski Türkçe metinlerinde edatlar ve öbeklerinin kullanım tercihi Orta Türkçe metinlerinde azalmıştır. (bkz. **Tablo 6**)

Fiil Öbekleri

- Türkçe'de, uzun bir süre kullanılıp yaygınlaşmasıyla zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayan ve kalıplaşan deyimlerin büyük kısmının yanında ilk yazılı metinlerden itibaren işlek bir şekilde kullanılagelen yardımcı fiiller vasıtasıyla kurgulanan kelime öbeklerinin oluşturduğu *fiil öbekleri* önemli bir yere sahiptir. Seçilen metinlerde tamlama ve edat öbeklerinden sonra fiil öbeklerinin de tercihler arasında önemli bir yere sahip olduğu görülür. Toplam 498 kelime öbeği içerisinde 54 adet %10,84 oran ile *fiil öbekleri*, şairlerce tercih edilen bir diğer kelime öbeği sınıfıdır.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %6,81; Orta Türkçe metinlerinde ise %13,04 oran ile *fiil öbekleri* tercih edildiği görülür. Orta Türkçe Dönemi'nde fiil öbekleri Eski Türkçe Dönemi'ne göre yaklaşık iki katlık bir artış göstermiştir. (bkz. **Tablo 6**)

Yüklemsi Öbekler

- Fiil köklü veya gövdeli sözcüklerden özel ekler vasıtasıyla türetilen *yüklemsi öbekleri* de şairlerin tercih ettiği kelime öbekleri arasında yer alır. Toplam 498 adet kelime öbeği içerisinde 44 adet %8,83 oran ile *yüklemsi öbekleri* yer alır. Bu 44 adet yüklemsi öbeği içerisinde ise 19 adet %43,18 oran ile *sıfat-fiil öbekleri* zirvede yer alır. Sıfat-fiil öbeklerini 17 adet %38,63 oran ile *zarf-fiil öbekleri,* 6 adet %13,63 oran ile *şart-fiil öbekleri* ve 2 adet %4,54 oran ile *isim-fiil öbekleri* takip eder. Sıfat ve zarfların oluşturduğu yüklemsi öbeklerinin diğerlerine oranla daha fazla tercih edildiği görülür.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %6,82; Orta Türkçe metinlerinde ise %9,93 oran ile *yüklemsi öbekler* tercih edildiği görülür. Fiil öbeklerinde olduğu gibi yüklemsi öbeklerin tercihinde de Orta Türkçe metinlerinde bir artış söz konusudur. (bkz. **Tablo 6**)

Tekrar ve Yineleme Öbekleri

- Türk şiirinde Tarihi Uygur Dönemi'nden itibaren ahengi sağlamanın bir yöntemi olarak pek çok kez *tekrar* ve *yinelemer* tercih edilegelmiştir. Tekrar ve yinelemelerin oluşturdukları öbekler de seçilen metinlerde tercihler arasında görülmektedir. 498 kelime öbeğinin 20 adet %4,01 oran ile *yineleme öbekleri*, 11 adet %2,20 oran ile *tekrar öbekleri* olmak üzere toplam 31 adet %6,22 oranını *tekrar ve yineleme öbekleri* oluşturmaktadır.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %9,65; Orta Türkçe metinlerinde ise %4,34 oran ile *tekrar ve yineleme öbeklerinin* tercih edildiği görülür. Tekrar ve yineleme tercihleri Eski Türkçe metinlerinde, Orta Türkçe metinlerine göre yaklaşık iki kat daha fazladır. (bkz. **Tablo 6**)

Diğer Öbekler

- Buraya kadar verilen kelime öbeklerinin dışında kalan diğer kelime öbekleri ise 498 kelime öbeğinin 25 adet %5,02 oranlık kısmını oluşturur.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %5,69; Orta Türkçe metinlerinde ise %4,69 oran ile *diğer öbekler* tercih edilmiştir. (bkz. **Tablo 6**)

Genel anlamda Eski ve Orta Türkçe metinlerinde tercih edilen kelime öbeklerinin değer tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Sayısal Verileri

KELİME ÖBEKLERİ	ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ	ORTA TÜRKÇE METİNLERİ	TOPLAM	ORAN (%)
TAMLAMALAR	88	166	**254**	**51**
EDAT ÖBEKLERİ	37	53	**90**	**18,07**
FİİL ÖBEKLERİ	12	42	**54**	**10,84**
YÜKLEMSİ ÖBEKLER	12	32	**44**	**8,83**
TEKRAR VE YİNELEME ÖBEKLERİ	17	14	**31**	**6,23**
DİĞER ÖBEKLER	10	15	**25**	**5,03**
TOPLAM	**176**	**322**	**498**	**100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

Tablo 6: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Kelime Öbeklerinin Yüzdelik Oran Verileri

KELİME ÖBEKLERİ	ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ	ORTA TÜRKÇE METİNLERİ
TAMLAMALAR	%50	%51,56
EDAT ÖBEKLERİ	%21,03	%16,44
FİİL ÖBEKLERİ	%6,81	%13,04
YÜKLEMSİ ÖBEKLER	%6,82	%9.93
TEKRAR VE YİNELEME ÖBEKLERİ	%9,65	%4,34
DİĞER ÖBEKLER	%5,69	%4,69
TOPLAM	**%100**	**%100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

- Yukarıdaki tabloda ifade edilen *diğer öbekler* şunlardır:

Eski Türkçe Dönemi metinlerinde,

Ayrılma Öbekleri 2 adet
Zarf Öbekleri 5 adet
Bağ-fiil Öbekleri 2 adet
-LI Ekli Öbekler 1 adet

Orta Türkçe Dönemi metinlerinde,

Zarf Öbekleri 2 adet
Bağ-fiil Öbekleri 1 adet
İç Cümleler 2 adet
Belirtme Öbekleri 1 adet
Sayı Öbekleri 3 adet
İyelik Öbekleri 4 adet

Yönelme Öbekleri 1 adet
İki Durumlu Ö. 1 adet

- Seçilen, incelenen ve çözümlenen metinlerde tercih edilmeyen kelime öbekleri ise şunlardır:

Özel İsim Öbekleri
Unvan Öbekleri
Denkleştirme Öbekleri
İlgi Öbekleri
Arapça Sıfat Tamlamaları
Arapça İsim Tamlamaları
Kalma Öbekleri
İktibas Öbekleri
Saplama Öbekleri

➢ *Cümle Türleri*

- *Anlamına*, *yapılışına, yüklemin yerine* ve *türüne* göre; seçilen Eski Türkçe metinlerinde 19 adet, Orta Türkçe metinlerinde ise 155 adet olmak üzere toplam 174 adet yüklemli söz dizimi tespit edilmiş ve incelenmiştir.

- *Kullanımına* göre; seçilen Orta Türkçe metinlerinde 21 adet yüklemli söz dizimi tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bunun yanında Eski Türkçe metinlerinde ise *sıralı* ve *bağlı* cümle kullanımına rastlanmamıştır.

- İncelenen Eski Türkçe metinlerinde 17 adet, Orta Türkçe metinlerinde 71 adet olmak üzere toplam 88 adet %50,57 oran ile *kurallı cümle* yapısı tercih edilmiştir. Yine Eski Türkçe metinlerinde 2 adet, Orta Türkçe metinlerinde 84 adet olmak üzere toplam 86 adet %49,43 oran ile *kuralsız (devrik) cümle* yapısı tercih edilmiştir. Özellikle Tarihi Uygur Türkçesi Dönemi'nden seçilen metinlerde, Türkçe'nin normal söz diziminde

yüklemin sonda bulunduğu temeline dayanan *kurallı cümle* yapısı oranının açık ara daha fazla olduğu görülür. Orta Türkçe Dönemi'nde ise gerek aruzun gerekse de mesnevi nazım biçiminin hareketli üslubunun etkisiyle kuralsız (devrik) cümle yapısı az farkla da olsa daha üstündür. Toplama bakıldığında ise her iki cümle yapısının kullanım tercihinin birbirine oldukça yakın olduğu görülür. Kuralsız (devrik) cümle yapısının Türk şiir dilinde ayrı bir ahenk ve anlam bağlamı oluşturduğu, bu sebeplerle zamanla şairlerce sık sık kullanılageldiğini belirtmek gerekir.

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %89,47 oran ile kurallı, %10,53 oran ile kuralsız (devrik); Orta Türkçe metinlerinde ise %45,81 oran ile kurallı, %54,19 oran ile kuralsız (devrik) cümle yapısı tercihi görülür. Bizce Eski Türkçe Dönemi'ndeki kurallı cümle yapısı oranının Orta Türkçe Dönemi'nde yaklaşık yarıya düşmesinin sebepleri yukarıda belirtilmiştir. (bkz. **Tablo 8**)

- Seçilen metinlerde *yüklemin türüne* göre Eski Türkçe metinlerinde 19 adet, Orta Türkçe metinlerinde 125 adet %82,75 oran ile *fiil cümlesi*; Eski Türkçe metinlerinde 0 adet, Orta Türkçe metinlerinde 30 adet olmak üzere toplam 30 adet %17,25 oran ile *isim cümlesi* tercihi yapılmıştır. Her iki dönemde de yüklem olarak çekimli fiil türünün isim ve isim soylu sözcük türüne göre çok daha fazla tercih edildiği görülür. Yine yukarıda değindiğimiz gibi Orta Türkçe Dönemi'nde mesnevi nazım biçiminin hareketli üslubunun Türk şiirine dâhil olmasının etkisi yadsınamaz. Netice itibarıyla fiiller, isim ve soyundan gelen sözcüklere nazaran çok daha fazla tercih edilmiştir.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde tercih edilen cümle yapılarının tamamı fiil cümlesi yapısındadır. İsim cümlesi yapısına yer verilmemiştir. Orta Türkçe metinlerinde ise isim cümlesi yapısında tercihen artış görülür. Bu dönemde %80,64 oran ile

fiil cümleleri, %19,36 oran ile isim cümleleri tercihi görülür. Bun rağmen her iki dönemde de fiil cümlelerinin daha yoğun tercih edildiği görülür. (bkz. **Tablo 8**)

- *Anlamına* göre dörde ayrılan cümle türleri içerisinde, Eski Türkçe metinlerinde 19 adet, Orta Türkçe metinlerinde 127 adet olmak üzere toplam 146 adet %83,90 oran ile *olumlu cümle* yapısı zirvede yer alır. Bu oranı, Orta Türkçe metinlerinde 21 adet olmak üzere %12,06 oran ile *olumsuz cümleler*; yine Orta Türkçe metinlerinde 7 adet %4,24 oran ile *olumlu soru cümleleri* izler. Eski Türkçe Dönemi metinlerinde *olumsuz cümle* ve *olumlu soru cümlesi* türlerine ise rastlanmamıştır. Seçilen ve incelenen metinlerde her iki dönem metinlerinde de *olumsuz soru cümlesi* yapısına rastlanmamıştır. Seçilen metinler çerçevesinde şairlerin olumlu soru cümlesiyle metinlerini oluşturmayı daha fazla tercih etmişlerdir.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerindeki yüklemli söz dizimlerinin tamamı anlamına göre olumlu cümle yapısındadır. Orta Türkçe metinlerinde ise %81,93 oran ile olumlu cümlelerin üstünlüğünün yanında %13,52 oran ile olumsuz, %4,52 oran ile olumlu soru cümlelerinin tercihi görülür. Bu da Türk şiirinde zamanla anlamsal bağlamda cümle türlerinde çeşitlenmeler olduğunu gösterir. Her iki dönem metinlerinde de olumsuz soru cümle türüne yer verilmemiştir. (bkz. **Tablo 8**)

- Seçilen metinler *yapılışına* göre incelendiğinde; Eski Türkçe metinlerinde 8 adet, Orta Türkçe metinlerinde 120 adet olmak üzere toplam 128 adet %73,56 oran ile *basit cümle* yapısı; Eski Türkçe metinlerinde 11 adet, Orta Türkçe metinlerinde 35 adet olmak üzere toplam 46 adet %26,44 oran ile *birleşik cümle* yapısının tercih edildiği görülür. Şairler cümlelerini kurgularken yan ve iç cümlesiz cümleleri çok daha fazla tercih etmişlerdir.

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %42,11; Orta Türkçe metinlerinde %77,41 oranında basit cümle tercihi görülür. Orta Türkçe Dönemi'nde basit cümle sayılarındaki artışın nedeni aruz ölçüsü ve tercih edilen yeni nazım biçimlerinin (mesela mesnevi) etkisidir. (bkz. **Tablo 8**)

- Toplam 46 adet birleşik cümle yapısı incelendiğinde ise Eski Türkçe metinlerinde 9 adet, Orta Türkçe metinlerinde 32 adet olmak üzere toplam 41 adet %89,13 oran ile *girişik birleşik cümle* yapısı; Eski Türkçe metinlerinde 0 adet, Orta Türkçe metinlerinde 2 adet olmak üzere toplam 2 adet %4,35 oran ile *karmaşık birleşik cümle* yapısı; Eski Türkçe metinlerinde 2 adet, Orta Türkçe metinlerinde 1 adet olmak üzere toplam 3 adet %6,52 oran ile *iç içe birleşik cümle* yapısı tercih edilmiştir. Buradan hareketle şairlerin, cümle yapılarında fiilimsi ve bunların oluşturdukları öbeklerden oluşan yan cümleli söz dizimlerini, iç cümleli ve karmaşık yapılı söz dizimlerine göre daha fazla tercih ettikleri görülür. Kelime öbeklerinde de değindiğimiz gibi fiilimsiler ve bunların öbekleri Türk dili ve şiiri için önemli söz varlıklarıdır. Aşağıdaki tabloda, metinlerdeki yan cümlelelerin hangi fiilimsi varlıklarından ve hangi oranda müteşekkil oldukları verilmiştir.

  - Eski Türkçe metinlerinde %47,36; Orta Türkçe metinlerinde ise %20,64 oran ile girişik-birleşik cümle yapıları tercihi görülür. Orta Türkçe metinlerinde şairlerin basit cümle yapıları tercihlerindeki artış doğal olarak diğer cümle yapılarındaki sayı ve oranı azaltmıştır. (bkz. **Tablo 8**)

  - Eski Türkçe metinlerinde %10,53; Orta Türkçe metinlerinde ise %0,65 oran ile iç içe birleşik cümle yapıları tercih edilmiştir. (bkz. **Tablo 8**)

- Eski Türkçe metinlerinde karmaşık birleşik cümle yapısı tercih edilmemiştir. Orta Türkçe metinlerinde ise %1,30 oranında karmaşık birleşik cümle yapıları tercih edilmiştir. Orta Türkçe Dönemi'nde yapılışlarına göre cümle çeşitlenmeleri Eski Türkçe Dönemi'ne göre artış gösterir. (bkz. ***Tablo.8***)

- *Kullanımlarına* göre cümleler incelendiğinde Eski Türkçe metinlerindeki 19 adet cümlenin tek yüklemli söz dizimi olduğu görülür. Şairler dizelerinde veya aynı cümle içerisinde ikinci bir yüklemi kullanmayı tercih etmemişlerdir. Orta Türkçe metinlerinde ise durum değişir. Şiirdeki şekilsel ve içeriksel değişimler söz diziminde de kendisini gösterir. İncelenen metinlerde toplam 21 adet kullanımına göre cümle tespit edilmiştir. Birden fazla yüklemli cümleler değerlendirilirken özellikle anlam bütünlüğü ve tamamlayıcılığı ile birbirine bağlanan cümleler olmalarına dikkat edilmiştir. 21 cümle içerisinde 19 adet %90,47 oran ile *sıralı cümleler*, 2 adet %9,52 oran ile *bağlı cümleler* yer alır.

- 19 adet sıralı cümle içerisinde ise; toplam 10 adet %52,63 oran ile *bağımsız sıralı cümle*, 8 adet %42,10 oran ile *bağımlı sıralı* cümle ve 1 adet %5,26 oran ile bağ-fiilli sıralı cümle yer alır. Öge ortaklığının olmadığı bağımsız sıralı cümleler ile öge ortaklığı bulunan bağımlı sıralı cümleler özellikle Orta Türkçe Dönemi şiirlerinden itibaren sayı ve oran olarak artmıştır.

  - İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde sıralı ve bağlı cümle yapılarına yer verilmemiştir. Orta Türkçe metinlerinde ise %38,09 oran ile bağımlı sıralı, %47,61 oran ile bağımsız sıralı cümle yapıları tercihi görülür. Orta Türkçe Dönemi'nde Eski Türkçe Dönemi'ne göre, diğer cümle türleri yapılarında olduğu gibi, kullanımlarına göre daha çeşitli cümle yapıları tercihi görülür. Yine Eski Türkçe metinlerinde görülmeyen

bağlı cümle yapıları oranı Orta Türkçe metinlerinde %9,53 oranındadır. (bkz. **Tablo 8**)

- Çoğunlukla zarf-fiil oluşturmak için kullanılan *–(I)p* eki bazen bu işlevinin dışına çıkarak 've' bağlacının yerine kullanılarak iki cümleyi birbirine bağlar. Bu durumda bu ekin adı bağ-fiil olur ve bag-fiilli sıralı cümle dizisi oluşturur (Delice, 2018: s. 172). İncelenen metinlerde bu şekilde kurgulanmış 1 adet örneğe yer verilmiştir.

  - Orta Türkçe metinlerinde, Eski Türkçe metinlerine göre cümle türleri çeşitlenmelerinde artış olduğu görülür. Bunu örnekleyen bir diğer kullanım da bağ-fiilli sıralı cümle dizisi yapılarıdır. Eski Türkçe metinlerinde tercih edilmeyen bağ-fiilli sıralı cümle yapılarına bu dönemde %4,77 oranında yer verilmiştir. (bkz. **Tablo 8**)

Tablo 7: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerinde Tercih Edilen Cümle Türleri Verileri

CÜMLE TÜRLERİ	**ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ**	**ORTA TÜRKÇE METİNLERİ**	**TOPLAM**	**ORAN (%)**
KURALLI CÜMLELER	17	71	**88**	**50,57**
KURALSIZ (DEVRİK) CÜMLELER	2	84	**86**	**49,43**
TOPLAM	**19**	**155**	**174**	**%100**
FİİL CÜMLELERİ	19	125	**144**	**82,75**
İSİM CÜMLELERİ	-	30	**30**	**17,25**
TOPLAM	**19**	**155**	**174**	**%100**
OLUMLU CÜMLELER	19	127	**146**	**83,90**
OLUMSUZ CÜMLELER	-	21	**21**	**12,07**
OLUMLU SORU CÜMLELERİ	-	7	**7**	**4,03**
OLUMSUZ SORU CÜMLELERİ	-	-	**-**	**-**

TOPLAM	**19**	**155**	**174**	**%100**
BASİT CÜMLELER	8	120	**128**	**73,56**
GİRİŞİK BİRLEŞİK CÜMLELER	9	32	**41**	**23,56**
İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER	2	1	**3**	**1,73**
KARMAŞIK BİRLEŞİK CÜMLELER	-	2	**2**	**1,15**
TOPLAM	**19**	**155**	**174**	**%100**
BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER	-	8	**8**	**38,09**
BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLELER	-	10	**10**	**47,61**
BAĞ-FİİLLİ SIRALI CÜMLELER	-	1	**1**	**4,77**
BAĞLI CÜMLELER	-	2	**2**	**9,53**
TOPLAM	-	**21**	**21**	**%100**

***Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.**

****Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.***

Tablo 8: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerinde Tercih Edilen Cümle Türlerinin Yüzdelik Oran Verileri

CÜMLE TÜRLERİ	**ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ**	**ORTA TÜRKÇE METİNLERİ**
KURALLI CÜMLELER	%89,47	%45,81
KURALSIZ (DEVRİK) CÜMLELER	%10,53	%54,19
TOPLAM	**%100**	**%100**
FİİL CÜMLELERİ	%100	%80,64
İSİM CÜMLELERİ	-	%19,36
TOPLAM	**%100**	**%100**
OLUMLU CÜMLELER	%100	%81,93

OLUMSUZ CÜMLELER	-	%13,55
OLUMLU SORU CÜMLELERİ	-	%4,52
OLUMSUZ SORU CÜMLELERİ	-	-
TOPLAM	**%100**	**%100**
BASİT CÜMLELER	%42,11	%77,41
GİRİŞİK BİRLEŞİK CÜMLELER	%47,36	%20,64
İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER	%10,53	%0,65
KARMAŞIK BİRLEŞİK CÜMLELER	-	%1,30
TOPLAM	**%100**	**%100**
BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER	-	%38,09
BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLELER	-	%47,61
BAĞ-FİİLLİ SIRALI CÜMLELER	-	%4,77
BAĞLI CÜMLELER	-	%9,53
TOPLAM	-	**%100**

***Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.**

****Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.***

Yan Cümleler

Tablo 9: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Oluşumlarına Göre Yan Cümle Verileri

OLUŞUMLARINA GÖRE YAN CÜMLELER	**ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ**	**ORTA TÜRKÇE METİNLERİ**	**TOPLAM**	**ORAN (%)**
ZARF-FİİL ÖBEKLERi	2	7	**9**	**21,95**
ZARF-FİİLER	3	2	**5**	**12,19**
SIFAT-FİİL ÖBEKLERİ	4	3	**7**	**17,07**

SIFAT-FİİLLER	1	11	**12**	**29,27**
İSİM-FİİL ÖBEKLERİ	-	2	**2**	**4,88**
İSİM FİİLLER	-	-	-	-
ŞART-FİİL ÖBEKLERİ	1	5	**6**	**14,64**
TOPLAM	**11**	**30**	**41**	**100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

Tablo 10: Eski ve Orta Türkçe Şiir Metinlerindeki Yan Cümlelerin Yüzdelik Oran Verileri

OLUŞUMLARINA GÖRE YAN CÜMLELER	**ESKİ TÜRKÇE METİNLERİ**	**ORTA TÜRKÇE METİNLERİ**
ZARF-FİİL ÖBEKLERi	%18,18	%23,33
ZARF-FİİLER	%27,27	%6,67
SIFAT-FİİL ÖBEKLERİ	%36,36	%10,01
SIFAT-FİİLLER	%9,09	%36,66
İSİM-FİİL ÖBEKLERİ	-	%6,67
İSİM FİİLLER	-	-
ŞART-FİİL ÖBEKLERİ	%9,10	%16,66
TOPLAM	**%100**	**%100**

Yüzdelik oranlar hesaplanırken yalnızca virgülden sonraki ilk iki rakam alınmıştır.

Toplam oranı %100'e tamamlamak için en düşük oranlıdan başlanarak 0,01'lik ekleme yapılmıştır.

- Toplam 41 adet yan cümlenin tespit edildiği metinlerde Eski Türkçe metinlerinde 5 adet; Orta Türkçe metinlerinde 14 adet olmak üzere toplam 19 adet %46,33 oran ile *sıfatlar-fiiller* ve bunların *öbekleri* zirvede yer alır.

Türk şiirinde, tamlamalarda olduğu gibi yüklemsilerde de sıfatların varlığı önemli bir yer tutar. Bir diğer önemli söz varlıkları olan *zarf-fiiller* ve bunların *öbekleri* ise Eski Türkçe metinlerinde 5 adet; Orta Türkçe metinlerinde 9 adet olmak üzere toplam 14 adet %34,34 oran ile yer alır. Metinlerde *isim-fiiller* ve bunların *öbekleri* ile şart-fiil öbeklerinden oluşan yan cümlelerin tercih oranı ise düşüktür. Toplam 2 adet %4,87 ile *isim-fiil öbekleri*; 6 adet %14,63 oran ile de *şart-fiil öbekleri* yan cümle olarak kurgulanmıştır.

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %18,18; Orta Türkçe metinlerinde %23,33 oran ile zarf-fiil öbekli yan cümle tercihi görülür. Zarf-fiil öbeklerinin tercihi Orta Türkçe Dönemi'nde artış göstermiştir. Zarf-fiillerin oluşturduğu yan cümle oranında ise bu durum tam tersidir. Eski Türkçe metinlerinde %27,27; Orta Türkçe metinlerinde ise %6,67 oranında zarf-fiilli yan cümle tercihi görülür. (bkz. **Tablo 10**)

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %36,36; Orta Türkçe metinlerinde %10,01 oranında sıfat-fiil öbekli yan cümle tercihi görülür. Uygur Dönemi şairleri Orta Türkçe Dönemi şairlerine göre yan cümle tercihlerinde sıfat-fiil öbeklerinden daha fazla yararlanmışlardır. Sıfat-fiillerin oluşturduğu yan cümle oranında ise bu durum tam tersidir. Eski Türkçe metinlerinde %9,09; Orta Türkçe metinlerinde ise %36,66 oranında sıfat-fiilli yan cümle tercihi görülür. (bkz. **Tablo 10**)

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında isim-fiil öbeklerinden oluşan yan cümle tercihine Eski Türkçe metinlerinde rastlanmaz. Orta Türkçe metinlerinde ise %6,67 oran ile yan cümleler isim-fiil öbeklerinden oluşur. Her iki dönemde de yalnızca isim-fiilden oluşan yan cümle tercihine rastlanmaz. (bkz. **Tablo 10**)

- İki dönem oransal olarak karşılaştırıldığında Eski Türkçe metinlerinde %9,10; Orta Türkçe metinlerinde ise %16,66 oranında şart-fiil öbekli yan cümle tercihi görülür. Orta Türkçe metinlerinde, Eski Türkçe metinlerine göre şart-fiil öbeklerinin tercihinde artış görülür. (bkz. **Tablo 10**)

Seçilen metinlerden ve tercihlerden hareketle sayısal üstünlüğe göre Eski ve Orta Türkçe şiirinin anatomik bir cümle türü kurgusu yapılırsa aşağıdaki gibi bir kullanım ortaya çıkacaktır:

Kullanımına Göre: **Bağımsız sıralı**

Yüklemin Yerine Göre: **Kurallı**

Yüklemin Türüne Göre: **Fiil**

Anlamına Göre: **Olumlu**

Yapılışına Göre: **Basit**

KAYNAKÇA

Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I: Metin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II: Tercüme*. Ankara: TTK Yay.

Arat, R. R. (1965). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yay.

Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yay.

Arat, R. R. (1992). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TTK Yay.

Ata, A. (2002). *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36

Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi III*. Ankara: TDK Yay.

Bice, H. (2005). *Divan-ı Hikmet*. Ankara: TDV Yay.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Enderun Kitabevi

Delice, H. İ. (2018). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Asitan Kitap

Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı.* (G. Karaağaç, Çeviri). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi

Ercilasun, A. B. (2014), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.

Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.

Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK Yay.

İnan, A. (1953). *XIII.-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve "Halis Türkçe"*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 1, 53-71.

Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistan bi't-türkī).* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Ocak, F. T. (1988). *Sultan Veled'in Rebâb-nâmesi*. Erdem, 5 (11), 541-592.

Öztürk, E. (2017), *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yay.

Sertkaya, O. (2010). *Horezmī'nin Muhabbet-nāme'sinin İki Yeni Yazma Nüshası Üzerine.* Türkiyat Mecmuası, 17 (0), 185-207.

Sürmeli, Ş. (2005). *Kadı Burhaneddin Divanı: Anlam Çerçevesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.

Şahin, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.

Tekin, T. (1986). *İslam Öncesi Türk Şiiri*. Türk Dili Dergisi, s. 409 (Ocak 1986)

Tekin T. ve Ölmez M. (1999). *Türk Dilleri-Giriş*. İstanbul: Sümurg yay.

Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divanı.* Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: Kervan Kitapçılık AŞ

Timurtaş, F. K. (1981). *Şeyhī'nin Harnāme'si*. Türk Klasikleri, İstanbul: MEB Yay.

Timurtaş, F. K. (1990). *Mevlid-Vesīlet'ün-necāt*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi

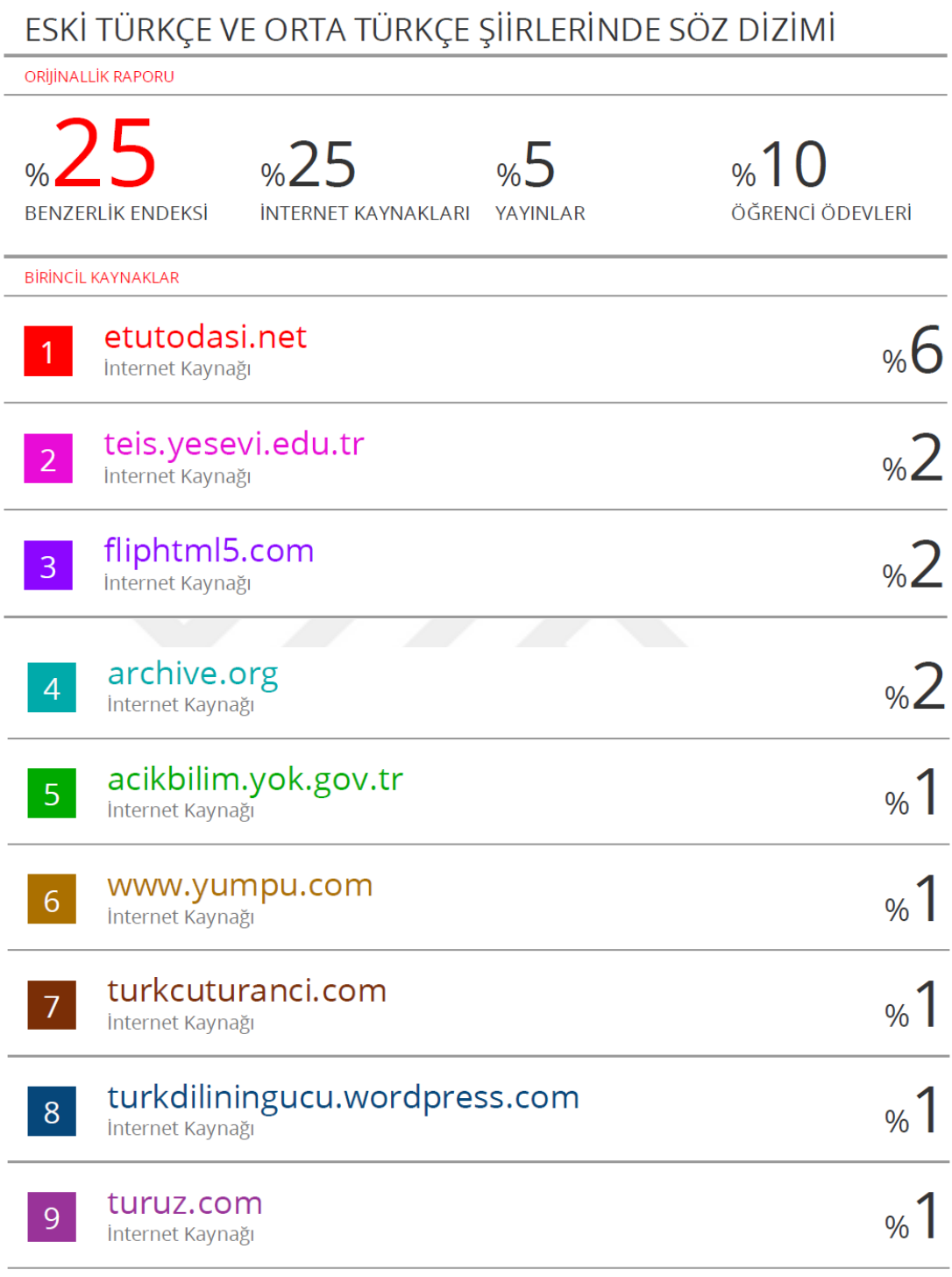
Toparlı, R. ve Argunşah M. (2018). *Muʿīnü'l-Mürīd.* Ankara: TDK Yay.

Toprak, B. (2006). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Odunpazarı Belediyesi Yayınları: 3

Vural, H., ve Böler, T. (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yay

EK

Ek 1: Turnitin Raporu

ESKİ TÜRKÇE VE ORTA TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE SÖZ DİZİMİ

ORİJİNALLİK RAPORU

%25	%25	%5	%10
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	etutodasi.net İnternet Kaynağı	%6
2	teis.yesevi.edu.tr İnternet Kaynağı	%2
3	fliphtml5.com İnternet Kaynağı	%2
4	archive.org İnternet Kaynağı	%2
5	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
6	www.yumpu.com İnternet Kaynağı	%1
7	turkcuturanci.com İnternet Kaynağı	%1
8	turkdiliningucu.wordpress.com İnternet Kaynağı	%1
9	turuz.com İnternet Kaynağı	%1

10	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%1
11	alonot.com İnternet Kaynağı	%1
12	earsiv.odu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	%1
13	www.bilgiozeti.com İnternet Kaynağı	%1
14	openaccess.firat.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
15	www.foruq.com İnternet Kaynağı	<%1
16	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
17	dspace.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
18	www.gulceedebiyat.net İnternet Kaynağı	<%1
19	acikerisim.akdeniz.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
20	acikerisim.kku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
21	dspace.balikesir.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

22	uu245-211.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
23	Submitted to Istanbul Aydin University Öğrenci Ödevi	<%1
24	ia801706.us.archive.org İnternet Kaynağı	<%1
25	acikerisim.ybu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
26	acikerisim.dicle.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
27	turkoloji.cu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
28	pt.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
29	oguzhanbasibuyuk.files.wordpress.com İnternet Kaynağı	<%1
30	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
31	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<%1
32	www.jasstudies.com İnternet Kaynağı	<%1
33	www.kirmizilar.com İnternet Kaynağı	<%1

34	Submitted to Ordu Ãniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
35	issuu.com İnternet Kaynağı	<%1
36	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
37	paperzz.com İnternet Kaynağı	<%1
38	acikerisim.erbakan.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
39	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<%1
40	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
41	88b13e60-7607-4e97-935f-e791cdded63b.filesusr.com İnternet Kaynağı	<%1
42	openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
43	www.ayseakay.net İnternet Kaynağı	<%1
44	www.halilurrahman.com İnternet Kaynağı	<%1

45	acikerisim.nevsehir.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
46	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
47	tomer.ogu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
48	tr.instela.com İnternet Kaynağı	<%1
49	www.turuz.info İnternet Kaynağı	<%1
50	Submitted to (school name not available) Öğrenci Ödevi	<%1
51	www.toplumdusmani.net İnternet Kaynağı	<%1
52	atauzem.atauni.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
53	Submitted to Ege Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
54	www.muhteva.com İnternet Kaynağı	<%1
55	muhaz.org İnternet Kaynağı	<%1
56	yateb.akdeniz.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

57	BULAK, Şahap. "Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde şart kipi", TUBITAK, 2011. Yayın	<%1
58	www.diledebiyat.net İnternet Kaynağı	<%1
59	www.egitimbirsen.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
60	www.hurriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
61	www.turgaysebzecioglu.com İnternet Kaynağı	<%1
62	www.turkcede.org İnternet Kaynağı	<%1
63	openaccess.cag.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
64	sorular.kunduz.com İnternet Kaynağı	<%1
65	tr.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<%1
66	www.yeditepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
67	Submitted to Trakya University Öğrenci Ödevi	<%1
68	acikerisim.pau.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1

69	dspace.trakya.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
70	yazilisinavi.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
71	"POETRY BOOK NAMES WITH SYNTACTIC FEATURES", Idil Journal of Art and Language, 2020 Yayın	<%1
72	BULAK, Şahap. "Türkçede +sA- isimden fiil yapma eki", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2012. Yayın	<%1
73	simitcay.com İnternet Kaynağı	<%1
74	www.iet-c.net İnternet Kaynağı	<%1
75	www.turkcenindirilisi.com İnternet Kaynağı	<%1
76	1000kitap.com İnternet Kaynağı	<%1
77	alatrakya.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1